

Vol. II
No. 12

Thursday
26th June, 1952

HYDERABAD LEGISLATIVE ASSEMBLY DEBATES

Official Report

CONTENTS

	PAGES
Starred Questions and Answers	. [708-705]
Unstarred Questions and Answers	. [705-707]
Demands for Grants	[708-764]

Price : Eight Annas.

HYDERABAD LEGISLATIVE ASSEMBLY

Thursday, 26th June 1952

(Twelfth day of the Second Session)

The House met at Two of the Clock.

[Mr. Speaker in the Chair]

Starred Questions and Answers

Mr. Speaker. Let us proceed with questions. Shri G. Hanumantha Rao.

Finance Department Staff

*125 *Shri G. Hanumantha Rao (Mulug):* Will the hon. Minister for Finance be pleased to state:

(1) Whether he will lay on the table of the House a statement showing the number and set-up of the Gazetted staff of the Finance Department?

(2) Whether it is a fact that the Finance Department is overstaffed as compared with not only other Departments of the Government but also the neighbouring States whose revenues are much larger and work is more involved, leading to superfluity, redundancy and wastefulness?

(3) Whether the Government intends taking immediate action to cut down the superfluous staff in the Finance Department and prevent unnecessary waste?

The Minister for Finance (Dr. G. S. Melkote): (1) Yes. The set-up of the Gazetted staff in the Finance Department is as follows —

OFFICERS	PERMANENT	TEMPORARY
Secretary	1	-
Joint Secretary	1	-
Deputy Secretaries	3	1 (in-charge of Supply Fin.Br.)—
Asst. Secretaries	9	2 (in-charge of Supply Fin. Brn.)
Asst. Secretary in charge of the Central Accounts Section for all the Depts. of the Sect.	1	
Registrar	1	

The Gazetted staff is in accordance with the recommendations of Khan Saheb Joshi, who was specially invited by the Hyderabad Government after Police Action for examination of, and advice regarding, the staff requirements of the various Departments of the Secretariat.

The Central Accounts Section is in charge of an Asst. Secretary, which is a recent creation after the Government had an occasion to consider the Economy Committee Report. In this Section, the accounts matters and disbursements relating to all the Departments of the Secretariat are dealt with. This has resulted in considerable economy.

There is also an officer of the status of an Asst. Secretary on deputation from the Bombay Government who has been placed in charge of the Codification Branch. This post is temporary and is tenable up to the end of March 1953.

(2) The apparent increase in the staff in the Finance Department here is due to the fact that there are several functions entrusted to the Finance Department here which are not ordinarily discharged by its counter-parts in other State Governments; for example, Administration of sales-tax, Agricultural Income-tax, Customs, District Treasuries, Stamps Manufacture, control of Accounts officers attached to various Departments of Government, Management of currency on behalf of the Government of India. In addition to this there is the special work relating to Cash Grants (Atiyat) and hereditary Nizam posts. This list is not exhaustive but is only illustrative. In view of this large list of extraneous work which is done by the Finance Department here, it would not be correct to compare the staff here with that of other State Governments.

(3) In the Estimates Committee, certain Members had expressed the view that the Finance Department was over-staffed. In order to satisfy myself, I had asked the Financial Councillor to advise us as to what extent there was excess staff in the Finance Department. I have just received his comments and I am examining them.

شری بی۔ جی۔ ہنمنت راجو - مدراس کے فنانس ڈپارٹمنٹ میں کتنا اسٹاف ہے اور وہاں کتنا ہے ؟

Dr. G. S. Melkote : I require notice, Sir.

شری بی۔ جی۔ ہنمنت راجو - پہلی میں کتنا ہے ؟

Dr. G. S. Melkote : I require notice, Sir.

Shri V D Deshpande (Ippaguda) · Is the hon Finance Minister aware that in the Economy Committee Report, Shri Gorwalla had made an observation that the Departmental Heads or the Secretaries were working something like superheads and there is no proper distribution of work and that is the reason why there is excess staff?

Dr. G. S. Melkote · I am aware of it I have requested the Financial Adviser to look into the matter and he has furnished me with his comments. I am examining them.

Mr. Speaker Next question, Shri G. Hanumanth Rao.

Financial Sanctions

*127 *Shri G Hanumantha Rao* Will the hon Minister for Finance be pleased to state ·

(1) Whether there is any system by which all orders passed by the Finance Department in his name involving financial sanctions are brought to his notice?

(2) If not, whether he intends to institute such system to rectify the defect to ensure close check of all the Financial commitments sanctioned by the Finance Department?

Dr. G. S. Melkote · (1) Yes.

(2) Does not arise.

Unstarred Questions and Answers

Permits for Iron and Steel

74. *Shri L. R. Ganerwal* (Ramayanpeth) . Will the hon. Minister for Public Works be pleased to state.—

(1) Whether any applications for permits for iron and steel were pending when the January quota was released?

(2) If so, the number of such applications?

(3) Whether it is a fact that the stock of iron and steel released was not issued to the applicants whose applications were pending?

(4) Who was responsible for the release order?

(5) Whether the list of pending applications and stock position of iron and steel with the merchants were submitted to the hon. Minister or the Secretary of the Department before the release order was issued?

(6) If not, for what reasons ?

(7) Whether it is a fact that stocks of iron and steel were accumulated with the stockists in spite of the fact that many applications for permit were pending ?

(8) If so, whether the Government made an attempt to enquire the reasons for the same ?

(9) Whether it is a fact that the stockists refused to sell the stock before the issue of the release order ?

(10) If so, what action has been taken against them ? and

(11) What steps do the Government intend taking to prevent such occurrences in future ?

(The Minister for Public Works Shri Mehdi Nawaz Jung):

(1) The question is based on a misapprehension. It was not the January Quota which was released for free sale. It was the stock belonging to the period prior to 1-1-1952 and lying with the stockists that was released for free sale by the Government of India.

(2) 478 applications were pending in Public Section (as per statement 'A' attached) when the pre-January stock was released.

(3) No applications were pending for the iron and steel of the sizes and categories available in the pre-January stock released for the free sale.

(4) The Government of India who through Circular No. SC(A)-4(129)/52, dated 12-4-1952 of their Ministry of Commerce and Industry issued the Free Sale Order for stocks held prior to 1-1-1952.

(5) This question does not arise as the Free Sale Order was issued by the Government of India.

(6) This question does not arise for the reason stated in reply to part (5) of the question.

(7) The accumulated stocks with the stockists mainly consisted of categories and sizes for which either there was no demand by public and other indentors or those that were lapsed and were lying with the stockists from uncashed permits.

(8) There was no necessity in view of the reply to part (7) of the question.

(9) There were no such refusals.

(10) and (11) In view of the answer to part 9 of the question, no need for any action arises.

Abstract showing Pending Applications on 30th of April, 1952

	CATEGORIES OF IRON MATERIALS									REMARKS	
	1/4" Bars	3/8" Bars	1/2" Bars	5/8" Bars	3/4" Bars	7/8" Bars	1" Bars	Flats	Beams		Total
Total Pending Applications	39	177	144		9			40	19	478	3/4" M S Bars and M S Flats 1" x 1" x 1/4" were made available on 22-4-52 and 26-4-52 respectively after fixing rates Permits were issued during May '52, Beams applications are still pending for 9" x 4", 8" x 4", x 9" 5", 10" x 5" and 8X6 as the same are not in stock

Disturbed Questions and Answers 26th June, 1952.

Demands for Grants

مسٹر اسپیکر - معروضات کو اس کا خیال ہوگا کہ میں نے گذشتہ اجلاس میں طے کیا تھا کہ آج کم از کم میں مسٹروں کے ڈیمانٹس پر بحثیں ختم ہو جانی چاہئیں۔ اس لئے وقت کا یہیں خود ممبر اپنے طور پر کر لیں تو مناسب ہے۔ میں سمجھتا ہوں کہ مسٹر دیپنڈے اس سلسلہ میں لیڈ (lead) کریں گے۔

شری وی۔ ڈی۔ دیپنڈے - ادھکس مہودے - مجھے یہ خواہش کی گئی ہے کہ میں اس سلسلہ میں لیڈ کروں۔ میں اس کی کومس کروں گا۔

میں نے جو دوسرا کٹ مونس ہاؤس کے سامنے رکھا ہے وہ ریمبل لیگویس (Regional languages) کو میڈیم آف انسٹرکشن کے سلسلہ میں ہے۔ جب ریمبل لیگویس کے الفاظ استعمال کئے جاتے ہیں تو ہمارے سامنے چارلیگویس ہوتی ہیں۔ اردو زبان کو اگرچہ کہ ریمبل لیگویس میں سمجھا جا رہا ہے لیکن میں سمجھتا ہوں کہ جہاں ہم کو دوسری اور چیری ورنے میں ملی ہیں اس طرح اردو زبان بھی ہم کو ورنے میں ملی ہے۔ آج کے ہسٹاریکل حالات کا لحاظ کرتے ہوئے میں سمجھتا ہوں کہ اردو ۲۰ لاکھ لوگوں کی مادری زبان ہے۔ اس لئے میں محسوس کرتا ہوں کہ جب ہم اپنی ہالسی طے کریں گے تو اردو کو بھی ریمبل لیگویس کی حیثیت سے میڈیم آف انسٹرکشن کے لئے کونسلڈر (Consider) کرنا چاہئے۔

مسٹر اسپیکر - ریگنڈیز لیگویس (Recognised languages) کی حوتعرف کی گئی ہے اس میں اردو بھی شامل ہے۔

شری وی۔ ڈی۔ دیپنڈے - اس طرح چار لیگویس ہیں۔ میں سمجھتا ہوں کہ محکمہ تعلیمات کی جو ہالسی چار زبانوں کی ترویج کے متعلق ہے اس سلسلہ میں جن لوگوں کی طرف سے یہ کہا جاتا ہے کہ اردو کو ہندی سے ری پلیس (Replace) کیا جاسکتا ہے تو ان سے میں ادنا عرض کروں گا کہ کسی مادری زبان کو کسی دوسری زبان سے ری پلیس نہیں کیا جاسکتا۔ مثالیہ یونیورسٹی میں اردو کی بجائے ہندی رکھنے کا جو خیال ظاہر کیا جا رہا ہے میں کہوں گا کہ یہ ٹھیک نہ ہوگا۔ حیدر آباد کی ریاست میں چار بڑی زبانیں ہیں تلگو، مرہٹی، کڑی اور اردو۔ ان کو میڈیا آف انسٹرکشن ('Media of Instruction') پایا جاسکتا ہے۔ چونکہ ایک زمانہ میں اردو بھی میڈیم آف انسٹرکشن تھی اس لئے اس کو بھی رکھنا چاہئے۔ کیونکہ اسکو حیدر آباد کا ایک بڑا سکشن بولتا ہے۔ ایک اور چیز کی طرف میں ہاوس کو توجہ دلاؤں گا۔ ایک طرف تو اردو کو بالکل نکال دینے کے رجحانات ہیں اور دوسری طرف ایسے بھی رجحانات پائے جاتے ہیں کہ اردو یا ہندی کے سوا کوئی دوسری زبان نہیں ہونی چاہئے۔ یہ جو دوسرا رجحان ہے وہی رجحان ہے جو کسی زمانہ میں امپیرلسٹ گورنمنٹ (Imperialist Govt.) کی ہالسی تھا کہ اپنی زبان کو ہم پر لادا جائے۔ اسی نقطہ نظر سے عام طور پر پہلے اردو زبان کو ہم پر لادا گیا۔ اسی ذہنیت کے تحت اب یہ کوشش کی جا رہی ہے کہ ہندی

کے عوام پر لادا جائے۔ میں عرض کرونگا کہ ہندوستان میں جو محکمات اسٹیشن ہیں انکے آپسی تعلقات کو قائم رکھنے کے لئے کسی نہ کسی زبان کو اسانا پڑے گا۔ لیکن اسکے قطعاً یہ معنی ہیں ہو سکے کہ صرف ہندی ہی کو اس طرح ٹھوسا جائے کہ دوسری زبانیں حتم ہو جائیں۔ میں اس سے دروز اختلاف کرونگا کہ کسی کی مادری زبان کو نکالنے کی کو شش کیجئے اگر اسسا کجا جائے تو یہ ایک غلط اسٹپ (Step) ہوگا۔ ریاست حیدرآباد میں حوالک الگ زبانیں ہیں ان کے متعلق میں یہ کہہوں گا کہ جاوے جو پراسپیکٹس (Prospects) یعنی یہ کہ اسٹپ کو تحلیل کر کے آندھرا، مہاراشٹر کرنا ٹک مائے کا جو سوال ہے اسوقت تو ان چیزوں کی ضرورت نہیں پڑیگی۔ عنایہ ہو پورسٹی میں چار زبانوں کو میڈیا آف اسٹرکشن بنا کر معلم دیسے کا انتظام کیا جاسکتا ہے۔ اگر یہ کہا جائے کہ دس آدمی کھانا کھائے والے ہیں اور ہم اسکا انتظام کیسے کر سکتے ہیں تو میں یہ کہہوں گا کہ یہ نالکل لے معنی سی اب ہوگی۔ حکومت کو اس کا انتظام کسی نہ کسی طرح سے کرنا ضروری ہے۔ جب ہزاروں روپے دوسری چیزوں کے لئے نکالے جاسکتے ہیں تو اس کے لئے بھی حکومت انتظام کر سکتی ہے۔ جاہے اجاس لاکھ روپہ ہی اس کے لئے کیوں نہ ح کرنا پڑے کرنا چاہئے۔ اس بحیل کو لیکر ہم آگے ڈھیں تو یقیناً چاروں زبانوں کو میڈیا آف اسٹرکشن بنا کر تعلیم کا انتظام کر سکتے ہیں۔ کہا جاتا ہے کہ ملکی زبانوں کو کبھی کبھی ونا کاراوس (Vernaculars) کا نام بھی دیا جاتا ہے اور میں سمجھتا ہوں کہ یہ نام غلط ہے کیا۔ ان میں لٹریچر نہیں ہے اور میں کہہوں گا کہ سدھہ پردیس میں مرہٹی کے دربعہ انٹریک تعلیم دیجاتی ہے اور بیٹی میں بھی ایٹرنس تک میڈیم آف اسٹرکشن (Medium of Instruction) مرہٹی ہے۔ عنایہ ہو پورسٹی میں اب بھی اردو میں امتحان ہوتا ہے۔ ہندی میں امتحان ہوتا ہے اور انگریزی میں بھی ہونا ہے اس طرح جہاں سے زبانیں رائج ہیں تو چوتھی زبان کیوں نہیں آسکتی؟ ان میں حکومت سے دروز ایبل کرینگا کہ ورننگل میں جو کالج ہے اس میں میڈیم آف اسٹرکشن کس نلگو، اورنگ آنا د میں مرہٹی اور گلرہہ کالج میں کنڑی قرار دیا جائے ہو پورسٹی میں اردو کو میڈیم آف اسٹرکشن قرار دیا جاسکتا ہے۔ ویو کورد ہی کو امداد دیکر وہاں ملکی زبانوں میں تعلیم کا انتظام کیا جاسکتا ہے۔ تمام زبانوں میں ہائیر ایجوکیشن کا انتظام بھی کیا جاسکتا ہے۔ انگریزی کے بارے میں میں یہ کہہوں گا کہ وہ کسی بھی فرد کی مادری زبان نہیں ہے سوائے چند اینگلو انڈیس کے۔ لکن چونکہ وہ انٹریٹسٹل لیگنوج ہے اسلئے اس سے ملک کی ترقی کے مسائل حل کئے جاسکتے ہیں۔ یہ طریقہ ہایب ناماسب ہے کہ بچوں کو زہر دسی تین تین چار چار زبانیں پڑھنے پر مجبور کیا جائے۔ میرا تجربہ ہے۔ میرا بچہ جو چوتھی میں ہے اسکو مرہٹی کے ساتھ ساتھ ہندی بھی پڑھانی جا رہی ہے اور میری دوسری بچی جو پانچویں یا چھٹی جماعت میں پڑھتی ہے اسکو نہ صرف ہندی پڑھنی بلکہ انگریزی بھی سکھانا پڑتا ہے۔ اس طرح پانچ سات برس کے بچوں پر دو دو تین تین زبانیں لادنی جاتی ہیں۔ آپسی ضرورت میں وہ کبھی کبھی نظر نہیں کر سکتے ہیں؟

اس حد تک انکے معلومات میں وسعت ہوئی چاہئے ہیں ہوسکتی۔ اسلئے میں عرض کروں گا کہ مڈل سکول دوسری زبان میں تعلیم دینے کی ضرورت نہیں صرف مادری زبان میں تعلیم ہونی چاہئے۔ ایسے صورت میں ہی بچے کورس پر حاوی ہوسکتے ہیں۔ لہذا میں کہوں گا کہ مڈل سکول کسی دوسری زبان میں تعلیم کو کمپلسری (Compulsory) نہ کیا جائے البتہ مڈل سکول سے سٹرک سکول تک ہندی کو کمپلسری (Compulsory) زبان قرار دیا جاسکتا ہے اور آسنل (Optional) کے طور پر انگریزی کو رکھا جاسکتا ہے۔ مجھے حکومت کی آج کی پالیسی پر سبب اعتراض ہے۔ ملک میں تعلیم کو بڑھانا ہے۔ ایک آرڈینل میں لکھا ہے کہ مڈل اسکولس کھولے جارہے ہیں۔ مڈل اسکول کے معنی یہ ہونگے کہ انگریزی میں تعلیم کا انتظام ہوگا۔

اس لئے میں یہ کہوں گا کہ حکومت کی رجمنٹ لیگویس (Regional languages) کی پالیسی کو سدھیل کرنے کی سبب ضرورت ہے۔ ہمارے سامنے تعلیم کو زیادہ سے زیادہ رائج کرنے کے پروپوزلس (Proposals) ہیں۔ جمہوریہ اس وقت تک آگے نہیں بڑھ سکتی جب تک کہ، بنیادی طور پر تعلیم عام ہو۔ تعلیم کا عام ہونا جمہوریہ کی راہ میں بڑی رکاوٹ ہے۔ اس لئے میں ہمارے وزیر تعلیم سے یہ پروپوز ایل کروں گا کہ ملکی زبانوں کو آگے بڑھانے کے لئے ہر ممکنہ کریسٹس کریں اور اس جانب توجہ دیں۔ اس درمیان میں یہ کہا جائے کہ ایسا کرنے سے انویسٹمنٹ کی جانب سے تخفیف کا سوال حکومت کے سامنے لا کر کھڑا کر دیا جائے گا۔ لیکن میں یہ کہوں گا کہ ملک کی دہلائی کے لئے جو پروپوزلس ہیں ان میں ان زبانوں کی وجہ سے رک کر دینا مناسب نہیں لیکن اس کے ساتھ ہی انٹائٹل ریکورڈ (Entire picture) کے طور پر سوچنے کی ضرورت ہے۔ کسی ڈیپارٹمنٹ میں ریٹرنچمنٹ (Retrenchment) کا سوال پیدا ہوتا ہے ساتھ ساتھ یہ بھی سوچنا چاہئے کہ ان علحدہ ہونے والوں کو کس طرح انرا ب (Absorb) کیا جاسکتا ہے۔ ممکن ہے کہ یہ انٹائٹل ریکورڈ کے ساتھ ساتھ بھی سوچتے ہیں تو اس کے ساتھ اس کے الگ الگ اجراء پر بھی سوچنا چاہئے۔ ہر حال میں یہ کہوں گا کہ لیگویس کی بنیادی تعلیم کے لئے پرائمری ایجوکیشن کو کمپلسری کرنے کے لئے جلد سے جلد اسکیم کو عمل میں لایا جائے۔ اگر حیدرآباد اور سکندرآباد میں اردو حاسے والے زیادہ ہیں تو چنانچہ پرائمری ایجوکیشن کے لئے کمپلسری کیا جاسکتا ہے۔ اور اس میں کئی مدرسین انرا ب کئے جاسکتے ہیں۔ اس طرح تخفیف کا سوال بھی بڑی حد تک حل ہونا ممکن ہے۔ مجھے افسوس کے ساتھ کہنا پڑتا ہے کہ جب ری آرگنائیزیشن کے سلسلے میں ریٹرنچمنٹ کا سوال آتا ہے تو آرڈینل میں اس سے یہ سمجھتے ہیں کہ ہم تضاد پائی سے کام لیتے ہیں۔ نیز یہ کہنا بھی صحیح نہیں کہ اسی وجہ سے حکومت کو سلاؤ (Slow) چلنا پڑتا ہے۔ ہمارا یہ کہنا ہے کہ ریٹرنچمنٹ کے ساتھ ساتھ حکومت اپنا اپنا کام بھی چلا سکتی ہے۔ ایجوکیشن ڈیپارٹمنٹ کی پالیسی اسی لحاظ سے ہونی چاہئے۔

مجھے یہ بھی عرض کرنا ہے کہ ہماری یونیورسٹی کا ڈسٹریکشن ٹاب ہوئی (Top heavy) ہے۔ اسکا اندازہ ہمیں ایسی یونیورسٹی کا مقابلہ متعلقہ اسٹیشن کی یونیورسٹیوں سے کرنے پر ہو سکتا ہے۔ سہارا سٹرا یونیورسٹی پر ۱۰ لاکھ روپے خرچ ہوتے ہیں اسکے مقابلہ میں ہماری یونیورسٹی کا خرچ ۶۰ لاکھ سالانہ ہے۔ میں یہ کہوں گا کہ اس ٹاب ہوئی ڈسٹریکشن کو ختم کنا چاہئے۔ اور اس سے جو بچا ہو وہ سیادی نعلم پر خرچ کی جاسکتی ہے۔

میں اسد کرنا ہوں کہ حکومت ان نایوں پر غور کرے گی۔

شری کے۔ وی۔ نارائن ریڈی (راہگوناں سٹھ) سرے کٹ موش کا
الوڈ پورس (Allowed portion) یہ ہے۔

“To discuss measures to be adopted by the Government to liquidate illiteracy and speed up literacy campaign throughout the State.”

دوسرے کٹ موش کے یہ الفاظ تھے۔

“To urge upon the Government to sanction increased grants to District Colleges and to open a college in every district.”

اس سے پہلے آپ ایک آرڈر ممبر کی زبان سے نیک ایجوکیشن، پرائمری ایجوکیشن یونیورسٹی ایجوکیشن اور یونیورسٹی ایجوکیشن کے بارے میں سن چکے ہیں۔ میں صرف چند باتیں اور کہوں گا۔

جمہوریہ یا عوامیت کی کاسپی کا اعصاب عوام کے مطالبات یا حقوق کے طلب کرنے پر ہوتا ہے۔ یعنی یہ دیکھا پڑتا ہے کہ عوام اپنے مطالبات یا حقوق کو کس حد تک سمجھتے ہیں یا مانگتے ہیں۔ اس کے لئے نعلم لازمی ہے۔ مطلب یہ ہوا کہ جمہوریت چلانے کے لئے نعلم ناگریز ہے۔ جب تک کہ نعلم ہو جمہوریت کامیابی کے ساتھ نہیں چل سکتی۔ ایسا معلوم ہونا ہے کہ نعلم انک محور ہے اور اسکے اطراف سارے مسائل گھومے ہیں۔ اگر جاہل عوام کے ذریعہ جمہوریت کی نیاد ڈالی جائے تو ایسی جمہوریت کی نسا دکھو کھلی ہوں ہے۔ نیشنل ڈیولپمنٹ کے لئے نعلم کو سب سے زیادہ ترجیح حاصل ہے۔ ہم دیکھ رہے ہیں کہ ہر سال ہمارے متعلقہ اسٹیشن مدراس، ممبئی اور میسور وغیرہ میں نیشنل ڈیولپمنٹ کے اجرا جات میں اضافہ ہوتا ہے جا رہا ہے وجہ یہ ہے کہ حکومت کے فرائض اور ذمہ داریاں بڑھ رہی ہیں۔ لہذا نیشنل ڈیولپمنٹ اسکیم (National Development Scheme) میں نعلم کو مقدس سمجھا جاتا ہے۔ میسور میں ۵ فیصد سے زیادہ آمدنی پبلک یوٹیلٹی (Public utilities) اور نیشنل بلڈنگ ایکٹیویٹیز (Nation building activities) پر صرف کی جاتی ہے اسکے مقابلہ میں حیدرآباد ۳۶.۷ فیصد صرف کرتا ہے۔ اسی طرح ٹراونکوز اور کوچین کے مقابلہ میں بھی حیدرآباد کی نعلم کا معیار بہت کم ہے۔ میں ہاؤس کو اعداد و شمار

سے برسا کرنا نہیں چاہا۔ ہزاری نعلم کی اساع اور حکومت کی نالسی کو انک ہی سال کے ذریعہ سمجھا دوںگا۔ میں ایسی کانسٹی ٹیوٹنسی راجگوبال نٹھو میں گنا تھا۔ اس میں ۸۷ مواضع ہیں۔ ان میں ۲۹ مواضع کا علم محکمہ تعلیمات کو ہے ہی نہیں۔ ان مواضع میں جو مدارس ہیں وہ دو طرح کے ہیں ایک لوور برائمری اسکولس (Lower Primary Schools) اور دوسرے ابر برائمری اسکولس (Upper Primary Schools)۔ ابر برائمری اسکولس وہ ہیں جن میں میں مدرسے ہوتے ہیں۔ لوور برائمری اسکولس دو تین قسم کے ہیں۔ ان میں ایک قسم وہ ہے جس میں دو مدرسے ہوتے ہیں جو مڈل پاس ہوا کرتے ہیں۔ اس قسم کے اسکولس ۱۹ ہیں اور ابر برائمری اسکولس کی تعداد ۸ ہے۔ لوور برائمری اسکولس کی ایک اور قسم جس میں صرف ایک ہی مدرسہ ہوتا ہے اسے اسکولس کی تعداد ۱۸ ہے۔ ان مدرسوں کو ۳ نا ۵ سخواہ دی حاق ہے۔ سی کیشگری (C Category) کے اسکولس کی تعداد ۶ ہے جہاں مدرسوں کی تعداد ۳۰ نا ۵ ہوتی ہے۔ ڈی کیشگری (D. Category) میں وہ اسکولس ہیں جو پہلے ایڈڈ (Aided) تھے اور اب اکیسٹریٹ اسکولس (Experimental Schools) ہو گئے ہیں۔ یہاں کے مدرسوں کو بھی ۳۰ نا ۵ سخواہ دی حاق ہے۔ والنٹری کیشگری (Voluntary Category) کے اسکولس وہ ہیں جہاں کے مدرسوں کو روزانہ ۲ روپہ سخواہ دی حاق ہے۔ عملا اسے مدارس کا وجود نہیں لیکن کا عدی عمل ضرور ہوتا ہے۔ اڈلٹ ایجوکس اسکولس کا بھی یہی حال ہے۔ نہ بھی صرف کا عدوں پر ہیں۔ ۲۹ مواضع میں مدرسے نہیں ہیں۔ اور ۶ مواضع میں ڈسکوری (Discovery) نہیں ہوئی ہے۔ اس سے یہ پتہ چلا کہ حیدرآباد کے ۲۲ ہزار مواضع میں سے ۷ ہزار میں مدرسے نہیں ہیں۔ ان کے لئے انک کولمبس (Columbus) کی ضرورت ہے۔

۹۔ فیصد مدرسے ایسے ہیں جن کے لئے بلڈنگس نہیں ہیں اور وہ کرایہ کے مکانات میں ہیں۔ اگر میری کانسٹیٹوٹنسی (راجگوبال نٹھو) میں ہی یہ حالت ہے تو پورے اسٹیٹ میں کیا حالت ہوگی کیونکہ میں نے اپنی کانسٹیٹوٹنسی کے علاوہ کرم نگر، میدک، ورنگل، نظام آباد اور حیدرآباد کے اصلاح کے مختلف حصوں کا بھی دورہ کیا ہے میں نے دیکھا ہے کہ ہر جگہ یہی حالت ہے اور میرے خیال میں سارے حیدرآباد میں یہی حالت ہوگی۔

مسٹر اسپیکر۔ دو منٹ باقی ہیں۔

شری کے۔ وی۔ نارائن ریڈی۔ ۲۲ ہزار مواضع سے جو ریویو وصول کیا جاتا ہے وہ ۹ فیصد ہے لیکن برائمری اسکولس۔ حمرل اسکولس اور عثمانہ یونیورسٹی پر جو احراجات ہوتے ہیں ان کا پرسیج بالترتیب ۳۵۔ ۴۴ فیصد اور ۳۰۔ ۳۵ فیصد ہے۔ اس پر جو کل خرچہ ہوتا ہے وہ پانچ کروڑ ۹ لاکھ چھانوے ہزار نو سو ہے ان میں سے صرف برائمری اسکولس کو لیجئے۔ میری اپنی مثال کی رو سے ۶۰ مواضع میں

मدرसे हैं लکن وہاں پر کمپن نو مدرسیں عائب ہن کہیں بچے ہن آے اور کمپن
مدرسے برائے نام قائم ہن ۔

ہارے ایجوکیشن ڈنارٹمنٹ میں جو دعائیں ہیں انکو دور کرنا ناگزیر ہے ۔ مجھے
اب وف نہیں ورنہ اسپر صاحب عصبہ میں آجائسکے ۔ اسلئے میں محضراً یہ کہوںگا کہ
سہا ماحی لے جو واردہا اسکم اڈاپٹ کی بھی اسپر عمل کیا جائے یا ہر ۱۵ کٹر کمار یا
کی بگن واڈی اسکم کے مطابق کام کما جائے نو بہتر نتائج حاصل ہوسکتے ہن ۔ میں نہ
کہنا چاہتا ہوں کہ ہارے ناس جو ایجوکیشن کا طریقہ ہے وہ بہت ہی ناقص ہے اور
اس میں بہت سا روپیہ خرچ کیا جاتا ہے ۔ عثمانہ یونیورسٹی کے لئے اس سال ۶ لاکھ
روپیہ دیا گیا ہے اور گندسہ سال ۶ لاکھ اور اس سے پہلے ۷ لاکھ روپے خرچ کئے گئے
بھے ۔ ریحل لیگوبیس کے لئے صرف ۶ ہزار روپیہ رکھا گیا ہے ۔ حکومت کو ۱۰-۱۲
لاکھ روپے جامعہ عثمانیہ میں طالب علموں کی فیس وصول ہونی ہے ۔ ریحل لیگوبیس
میں نلگو ۔ سرھٹی اور کڑی سائل ہیں جن کا استعمال برقرار ہے ۔ اردو نو کل ہند
توعیب کی زبان ہے ۔ تعلیم نالمان (اڈلٹ ایجوکیشن) کے سعلق میں یہ کہوںگا کہ اس
کے لئے ایک لاکھ ۳۵ ہزار روپیے بٹک سے رکھے گئے ہن ۔ میری کانسٹیشنوں میں
صرف دو اسکول ہیں ۔ جن میں نہ مدرسیں برار آتے ہن نہ بڑھے والے ۔ اگر ہم
لٹریسی (Literacy) کو پھیلانا اور جمہوریہ کو کابیاب بنانا چاہئے ہن نو
بہ صرف ہمیں اڈلٹ ایجوکیشن کا ناعائدہ اسطام کرنا چاہئے بلکہ اساعت تعلیم کی حکمت
عملی دور حدید کے حالات کے عین مطابق سانی چاہئے ۔ اساکہتے ہوئے میں اپنی رپورٹ
حتم کرنا ہوں ۔

श्री ज्ञिबाजी मुक्ताजी पानसंबळ, (माजलगाव) माननीय बध्यक्ष महाराज, मी ज्या
दोन कटमोशन दिल्या आहेत, त्या पैकी पहिली कटमोशन मेडिकल ऑफिसरांच्या वागणुकीबद्दल
आहे, आणि दुसरी कटमोशन पब्लिक हेल्थच्या अॅडमिनिस्ट्रेशनबद्दल आहे. पहिली कटमोशन
जी मेडिकल ऑफिसरांच्या संबंधी आहे तिचे आपल्याला प्रासुख्याने तीन भाग पाडता येतील. अेक
औषधाबद्दल, दुसरा रोगाबद्दल, आणि तिसरा वेळेबद्दल. त्याच प्रमाणे आपणास आणखीहि
अेक चौथा भाग सुद्धा यात पाडता येतील, आणि तो म्हणजे त्यांच्या वागणुकीबद्दल होय. आता मी
आपल्यापुढे जे विचार मांडित आहे ते सर्व मेडिकल ऑफिसरांना लागू पडतात असे माझे म्हणणे
नाही. त्यापैकी बरेचसे अधिकारी फार चांगले आहेत हेहि खरे आहे आणि ते लोकप्रियहि
आहेत त्याला कारणेहि तशीच आहेत. प्रत्येक दवाखान्याला सरकारकडून औषधाचा स्टॉक
पुरविण्यात येतो. जे डॉक्टर्स या औषधाचा योग्य अुपयोग करतात ते आपोआपच लोकप्रिय होतात
परंतु बरेचसे मेडिकल ऑफिसर्स यांचा अुपयोग दवाखान्यात येणाऱ्या रोग्याकरिता करित नाहीत.
तालुका मेडिकल ऑफिसरांच्या जवळ बराचसा औषधाचा स्टॉक असतो. त्यापैकी जी औषधे
दुर्मिळ असतात व खाजगी प्रॅक्टिसकरिता आवश्यक असतात, अशा औषधाचा स्टॉक हे तालुका
मेडिकल ऑफिसर्स आपल्या धरी हाळवतात, ही गोष्ट अगदी निश्चित आहे. मी हे पुराव्याशिवाय
बोलत नाही. या संबंधी पुरावा सादर करण्याची माझी तयारी आहे. आता तर दवाखान्या-

करिता पेन्सिमिलिन बगैरे सारखी औषधे देण्यात आली आहेत, ही फारच आनदाची गोष्ट आहे फक्त त्याचा उपयोग योग्य प्रकारे होऊन याची मात्र खबरदारी घेतली पाहिजे औषधें मेडिकल ऑफिसरच्या घरी जाता कामा नयेत अकादा रोगी जर दवाखान्यात औषध घेण्यास आला तर त्याला असे सांगण्यात येते की "तू माझ्या घरी ये म्हणजे तेथे औषधोपचार करण्यात येतील "

मला जी दुसरी बाब सांगायची आहे ती वेळेबाबत आहे दवाखान्याची वेळ सकाळी नव्यु ते अेक व दुपारी चार ते सहा अशी लिहिली असली तरी वेळेचे योग्यप्रकारे पालन करण्यात येत नाही डॉक्टरसं वेळेवर दवाखान्यात येत नाहीत आणि तेथील काम कपायड्डर वर सोपविण्यात येते त्याला अनुभवाने जी काही माहिती मिळाली असेल व जे ज्ञान प्राप्त झाले असेल तेवढ्यावरच तो मेडिकल ऑफिसरच्या नैरहजरीत काम पाहत असतो या शिवाय जर अकादा रोगी वेळी अवेळी आला तर त्याच्याकडे लक्ष पुरवण्यात येत नाही मग तो कितीहि सिरियस (Serious) असो मला अगदी चांगल्या प्रकारे आठवने की अकादा अका दवाखान्यात अेक खेडुत गेला होता ती वेळ रात्रीची होती त्याला अका म्हशीने थिय मारले होते, व त्याच्या पोटाला बरीच थिजा झाली होती त्यावेळी त्याला सकाळ झाली म्हणजे काय ते पाहू असे म्हणून कपायड्डरकडे जाण्यास सांगण्यात आले कपायड्डरने त्याच्या जखमेवर कापूस लावला आणि त्याला अका खोलीत झोपण्यास सांगितले जखम पोटाची होती व आतडी बाहेर आली होती त्यामुळे जखमेवर लावलेला कापूस थितका चिकटला की तो काढण्यात दुसऱ्या दिवशी दोन तास खर्च झाले आणि त्या सर्व प्रकरणात रोग्याला थितका त्रास झाला की त्यात तो शेवटी सेप्टीक होऊन दगावला हे केवळ डॉक्टरच्या हलगर्जीपणामुळे झाले याच बरोबर मला आणखी अेक गोष्ट सांगायची आहे की डॉक्टरसं लोकाची पेशटशी जी वागणूक असते ती फारच निष्काळजीपणाची आणि तुसडेपणाची असते या सर्व गोष्टींना सरकारच पूर्ण जबाबदार आहे असे माझे म्हणणे नाही कारण या सर्व बाबतीत सरकारला पूर्णपणे लक्ष पुरवणे शक्य नाही हे मला माहित आहे या करिता माझी सरकारला, म्हणजेच मेडिकल आणि पब्लिक हेल्थ या खात्याच्या मिनिस्टराना अशी विनंती आहे की दवाखान्याचे काम ठीक चालते आहे किंवा नाही हे पाहण्याकरिता ज्या भागात तो दवाखाना असेल त्या भागातील लोकांची अेक पच कमिटी असावी त्या पच कमिटीचे सदस्य निवडून आलेलेच असावे असे मी म्हणत नाही कारण तसे झाले तर योग्य लोक येतील किंवा नाही याची खात्री देता येणार नाही म्हणून सरकारने सदस्य नॉमिनेट (nominate) करावे मला माहित नाही की अशा प्रकारची अकादी कमिटी सरकारने नेमली आहे किंवा नाही कारण तिचे काम प्रत्यक्षपणे चाललेले कोठेच दिसून येत नाही अशी कमिटी नेमून सरकारने तिला काही खास अधिकार दिले पाहिजेत त्या योगे ती कमिटी दवाखान्याच्या अेकदर कार्यावर नजर ठेवू शकेल आणि तेथील कामकाजाविषयी सरकारला वेळोवेळी माहिती पुरवू शकेल त्याच प्रमाणे माझी अशीहि सूचना आहे की प्रत्येक दवाखान्यात अेक व्हिझिटर-बुक असावयास पाहिजे तेथे येणाऱ्या लोकांनी त्या दवाखान्याच्या कामकाजाविषयी आपले काय मत आहे किंवा आपली काय तक्रार आहे हे त्या व्हिझिटर बुकात नोंदून ठेवावे अशी व्यवस्था झाली तर लोकांची मते सरकारला अजमावता येतील.

आता घानंतर मला सरकारने स्थापन केलेल्या युनानी दवाखान्याबाबत थोडे बोलावयाचे आहे युनानी दवाखाने अजिबात निरुपयोगी आहेत असे मला म्हणावयाचे नाही. पण जर

या दवाखान्याचा अपयोग लोकाना होत नसेल तर मग अवेढा खर्च करून असे दवाखाने चालवण्याची काय आवश्यकता आहे? पशुतुड तालुक्यातील आष्टी, माजलगाव, भोकरदन येथील युनानी-दवाखान्याची तर मला चांगलीच माहिती आहे या दवाखान्यात रोज किती रोगी येतात असा जरा कोणी प्रश्न विचारला तर सागावे लागेल की पाच किंवा सात रोग्यापेक्षा अधिक रोगी येथे कधीच नमनात पण तुम्ही जर रोग्यांचे नोंदणी-रजिस्टर पाहिले तर त्यावर मात्र पन्नास ते साठ रोग्यांची नावे दररोज लिहिलेली आढळतील अर्थात् ही सर्व नावे आपल्या मनानेच लिहायची जाणाना ही गोष्ट सिद्धच आहे आणि या रोग्यांच्या औषधोपचारासाठी हे युनानी दवाखाने असल्यामुळे सरकारकडून जे साहित्य पुरविण्यात येते त्या मध्ये साखर, गूळ, रॉकेल, संपण, वगैरे वस्तू असनात कारण युनानी दवाखान्यांना या सर्व वस्तू लागतात रोग्यांची खोटी हजररी भरण्यामुळे त्या वस्तूचा खर्च तर दाखविला पाहिजे तेव्हा त्या सर्व वस्तू स्वतः डॉक्टरांच्या घरीच सर्रास वापरल्या जातात आणि या सर्व कामात डॉक्टर आणि कपाबुडर हे दोघेही सामील असतात याचे बगदी स्पष्ट अंदाहरण आपल्याला भोकरदन येथील घेता येतील त्या ठिकाणी डॉक्टर आणि कपाबुडर यांच्यामध्ये जे भाडण झाले त्याच्या मुळाशी हीच गोष्ट आहे, असे जर आपण चाकळी केली तर आपणास दिसून येतील ऑनरेबल मिनिस्टर जर याची चौकशी करतील तर ही गोष्ट सिद्ध झाल्याशिवाय राहणार नाही माझी ऑनरेबल मिनिस्टराना अशी विनंती आहे की त्यांनी या बाबतीत अवश्य चौकशी करावी

आता माझी दुसरी जी कटमोशन आहे ती पब्लिक हेल्थ विभागाच्या अँडमिनिस्ट्रेशनविषयी आहे या विषयी बोलताना मी अँक गोष्ट सरकारच्या नजरेसमोर आणणार आहे ती ही की पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट हे मेडिकल डिपार्टमेंटपेक्षा अधिक महत्वाचे आहे कारण पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंटचे काम रोग प्रतिबंधक असते तर मेडिकल डिपार्टमेंटचे काम हे रोग झाल्यावर त्याचे निवारण करण्याचे असते पण मुळात रोग न होणे हेच अधिक चांगले व त्या करिता पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंटचे काम अधिक महत्वाचे असते तेव्हा पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंटवर अधिक लक्ष दिले पाहिजे मी असे मानतो की बौद्धिक, आर्थिक, व शारिरीक अशा ज्या तीन प्रकारच्या सपत्ती आहेत या तिहींमध्ये शारिरीक सपत्ती अधिक श्रेष्ठ होय शारिरीक सपत्तीने समृद्ध असे नागरीक देशात निपजणे हे फार महत्वाचे आहे या अितकी महत्वाची दुसरी कोणतीही गोष्ट असू शकत नाही या बाबतीत कोणाचेहि दुमत होऊन असे मला वाटत नाही कारण शरीरसपत्तीवर अितर सपत्ती अवलंबून आहेत

मिन्स्टर स्पीकर : आपल्याला आणखी तीन मिनिटे दिली जात आहेत

श्री. लिंबाजी मुक्ताजी पानसबळ : ठीक आहे, मी आपले भाषण तेवढ्याच वेळात संपवितो आण सरक्षण खाते, अुत्पादन खाते, व परोपजीवी खाते, अशा खात्यावर भरपूर प्रमाणात खर्च करीत आहात परोपजीवी खाते मी या करिता म्हणालो की आपण निजाम व जाहगीरदार यांना जी रक्कम देतो ती त्यांच्या अुपजीविकेकरिता देतो तेव्हा ज्या प्रमाणे ही खाती महत्वाची समजून आपण त्यावर अधिक पैसा खर्च करतो त्याच प्रमाणे हेल्थ डिपार्टमेंटवरहि आपण अधिक खर्च केला पाहिजे. पोलीस खात्यावर जसा खर्च होतो तसाच पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट वर झाला पाहिजे. याबाबतीत माझी जी अँडमिनिस्ट्रेटिव्ह मशिनरी आहे ती तितकीशी कार्यक्षम नाही असे मला

वाटने या ग्वात्यामध्ये आज जे अकदर अधिकारी काम करीत आहेत ते खालील प्रमाणे आहेत नव प्रथम आय् जी ऑफ हेल्थ (I G of Health) हा अधिकारी असता त्या नव ईं आय् जी ऑफ हेल्थ (D I G of Health) आणि त्याच्या हाताखाली पाच पब्लिक हेल्थ आफिसर (Public Health Officers) असतात त्या शिवाय असिस्टंट (Assistant) पब्लिक हेल्थ ऑफिसर्स हेल्थ इन्स्पेक्टर्स (Health Inspectors) आणि असिस्टंट हेल्थ इन्स्पेक्टर हे अधिकारी असतात पण या सर्वांच्यामुळे कार्यक्षमता वाढण्याऐवजी कमी मात्र होतं कार्यक्षमतेच्या दृष्टीने विचार केला तर अंवेढे लोक असण्याची काही आवश्यकता नाही असे मला वाटते जे पाच असिस्टंट पब्लिक हेल्थ ऑफिसर्स ठेवण्यात आले आहेत त्याची मला आवश्यकता वाटत नाही असिस्टंट हेल्थ ऑफिसरांच्याकडे जितक्यातील दौऱ्याचे काम अमते पण ते कधी दौग करतात किवा नाही ते मला माहित नाही त्यांना दौऱ्याकरिता जो भत्ता सरकार-कडून मिळतो त्यापैकी बराचसा पैसा त्यांच्या खिशात जातो, असा माझा अनुभव आहे तसेच दौऱ्यावर असताना काही औषधी साहित्याची जरूरी भासली तर उपयोगी पडावे म्हणून या ऑफिसराना १०० रु दिले जातात पण या रकमेपैकी बरीचशी रक्कम त्यांच्या खिशात जाते आता म्हणं प्रत्येक जिल्ह्याला अंके असे असिस्टंट ठेवण्यात येणार आहेत १६ जिल्हे आहेत म्हणून १६ जागा लागतील या जागा कमी करून त्या ऐवजी इन्स्पेक्टरस वाढवून बराच खर्च कमी करता येईल इन्स्पेक्टराचा उपयोग व्हॅकसिनेटर्स (Vaccinators) म्हणून करण्यात येतो व त्यांच्याकडे व्हॅकसिनेशनचे काम अमते वास्तविक पाहता व्हॅकसिनेटरही हे काम करू शकतो व्हॅकसिनेशनचे काम थोड्याशा शिक्षणानंतर कोणीही करू शकेल असे असते अंका ऐवजी प्रत्येक तालुक्याला दोन हेल्थ इन्स्पेक्टरस ठेवले तरी चालेल

वास्तविक या खात्याचे काम रोग प्रतिबंधक क्षुपाय करण्याचे असते त्या प्रमाणे या सबधी प्रचारात्मक कामही या खात्याकडे असते पण ते काम हे खाते कितपत करते हे मला माहित नाही खेडुताना निरनिराळ्या रोगाची व त्या पासून संरक्षण करण्याची माहिती सिनेमा स्लाइडच्या साहाय्याने दाखविण्यात येत असते अशा प्रकारच्या प्रचारात्मक कामाकडे जितके लक्ष दिले गेले पाहिजे तितके देण्यात येत नाही आपण जर देशाच्या आरोग्याकडे पाहिले तर आपणास असे दिसून येईल की रोगाचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे हे प्रमाण कमी झाले पाहिजे पण याच्या बाबीचे कारण हेच आहे की सामान्य लोकांना प्रिकॉशन (Precaution) ची माहिती कमी प्रमाणात दिली जाते त्यामुळे औषधाचा खप वाढत्या प्रमाणात आहे आणि ते क्रमप्राप्तच आहे ज्यावेळी मेडिकल खात्यावरील खर्च कमीतकमी प्रमाणात होईल त्यावेळी हे समजता येईल की खाते दिवसेंदिवस चांगले काम करीत आहे जितके बोलून मी आपल्या कटमोशन बाबतचे माषण संपवितो

شری سی - ایچ - وینکٹ رام راؤ (کریم نگر) - سٹراسیکر سر - قبل اسکے کہ میں ہاتھ و مڈیکل ڈپارٹمنٹس کے بارے میں کچھ کہوں یہ بتا دینا چاہتا ہوں کہ یہ دونوں ڈپارٹمنٹس موجودہ حالت میں کس حد تک اس ریاست کیلئے خود مکتفی ہیں - میرا خیال یہ ہے کہ یہ دونوں ڈپارٹمنٹس یہاں کیلئے خود مکتفی نہیں کہلائے جا سکتے - اس حالت میں آرٹسٹریل مڈیکل سٹرسر کی توجہ مددوں کراؤنگا - ہاتھ ایڈ مڈیکل ڈپارٹمنٹ کی طرف سے

ایک نمینی قائم کتنی بھی اس نے اپنی سفارشات دس کی ہیں۔ اس میں اس نے وہ بتا ہے کہ ہر دو ہزار افراد کے نابولس بر انک ڈاکٹر کا رکھا جانا ضروری ہے ہر چار ہزار کے پانولیشن بر ایک برس اور انک مڈوائف (Midwife) کا رکھا ضروری ہے۔ لیکن جو فگر دیا گیا ہے وہ سٹی کی حد تک بھی پورا نہیں کرتا۔ ڈسٹرکٹ کی حد تک تو اور بھی کم ہے۔ سٹی کی حد تک دیکھا جائے تو یہ ہزار کے نابولس بر بھی انک ڈاکٹر ہیں۔ کم از کم یہ ہزار کے نابولس بر انک ڈاکٹر اور ۷ ہزار پر انک برس اور ایک مڈوائف کا ہونا لازمی تھا۔ سٹی کا یہ حال ہے تو اس سے اندازہ لیا جاسکتا ہے کہ ڈسٹرکٹس کا کیا حال ہوگا۔ میں نے اس سلسلہ میں پوری مدد کا لکھو لیس کیا ہے۔ حیدر آباد سٹی کی حد تک ۳ لاکھ کا خرچہ ہونا ہے اور ڈسٹرکٹ کلئے ۳ لاکھ خرچ ہوئے ہیں۔ خرچ کا اندازہ ہے۔ جب خود سٹی خود مکتی ہیں تو پورے سولہ اصلاح کا اندازہ آ کر سکتے ہیں۔ لڈی ڈاکٹر ۱ لاکھ کی آبادی کلئے انک ہے۔ میں عرض کروں گا کہ ہمارے ہاں لڈی ڈاکٹر کم ہیں۔ لڈی ڈاکٹر کی تعداد زیادہ سے زیادہ ہونی چاہئے۔ ہمارے ہاں ہاسپٹالس کی تعداد بھی کم ہے۔ موجودہ تعداد میں اصلاح کی سبب ضرورت ہے۔ اس طرح مڈسینس (Medicines) جو ہاسپٹالس میں سربراہ کئے جاتے ہیں انکی مقدار کم ناکافی ہوتی ہے۔ اور جس قدر بھی دوائیں ملتی ہیں وہ ڈاکٹر ٹرائیوٹ بر اکٹس میں خرچ کر دیتے ہیں اور مریضوں کو چٹھی لکھ کر دیتے ہیں کہ بازار سے خریدلو۔ مڈیکل سٹورے انک دفعہ فرمایا تھا کہ دواخانوں میں نیسیلین (Penicillin) اسٹریپٹوماؤس (Streptomycin) اور دوسری قیمتی دوائیں بھی دی جاتی ہیں لیکن میں عرض کروں گا کہ کوہن تک دواخانوں میں نہیں ہوتی ہے اور جب کبھی کسی مریض کو اسکی ضرورت ہوتی ہے تو بازار سے خریدنے کی نوبت آتی ہے۔ میں حلیج دیکر کہوں گا کہ اصلاح میں ڈاکٹر کوہن کلئے چٹھی لکھ دیتے ہیں۔ اگر یہ ناب غلط ثابت ہو تو میں اپیل۔ اے کی سبب سے مسعی ہو جاؤں گا۔ ہاں البتہ کالرا (Cholera) اور پلیگ کے انسداد کیلئے جو انتظامات کئے گئے ہیں انکے لئے آرٹنل مڈیکل انسٹریٹنل سارٹس ہیں کہ انہوں نے اور انکے ڈپارٹمنٹ نے اس سلسلہ میں اچھا کام کیا۔ ماڈل مڈیکل و ہلتھ یونٹس کا موجودہ طریقہ جسے آف کے ڈپارٹمنٹ نے رائج کیا ہے۔ جہاں تک میں نے اسکی اسٹڈی (Study) کی ہے جسی کٹھ اور پشچروہیں اس قسم کا کام انٹیریئر (Interior) اور رورل پلیسز (Rural Places) میں چھوٹے چھوٹے مواضع میں کیا جاتا تو اس سے زیادہ فائدہ ہوتا۔ اسے مقامات جو سٹی سے قریب ہیں انکو نو کسی نہ کسی طرح مڈیکل امداد مل سکتی ہے مگر وہ لوگ جو زیادہ انٹیریئر میں رہتے ہیں انکو امداد کا پہنچایا جانا سبب ضروری ہے۔ میں یہ عرض کروں گا کہ انٹی پلیریا اسکیم کلئے کیا کام کیا گیا ہے۔ کرم نگر کی حد تک مایر پراہکٹ میں جو اسکیم جاری کتنی ہے اس میں کس حد تک لحاظوں پر کام ہو رہا ہے۔ ہونا یہ ہے کہ عام طور پر ڈاکٹر صاحبان مجسہ میں ایک مرتبہ دورہ کرتے ہیں اور پھر جلتے پھرتے نظر آتے ہیں۔ اسلئے انکی جو ان

(Inefficiency) ہے اوسکو دور کرنے کے لئے زیادہ دوا دینی
 ڈیڑگی - اور جوہلہ نوٹس ڈسٹرکشن میں ہیں اوبکی طرف بھی بوجہ کرنے کی ضرورت ہے -
 میڈیکل ناکس کی اسکیم برائیک لاکھ ۲ ہزار روپہ سنڈنل ڈنارٹمنٹ حرج کر رہا ہے -
 اس اسکیم کے تحت حب اسسٹنٹ ہلہ آفسیس ویلیجس میں حائے ہیں نو وہ وہاں پٹل
 شواریوں کو نہ ناکس دندیے ہیں اور ان سے کہا جانا ہے دیکھو یہ دوا اسکے لئے
 استعمال کجائے اور نہ دوا اوس کے لئے استعمال کجائے - یہ کہہ کر نو وہ لوگ حائے ہیں
 اور پٹل شواری حب اسے گھر میں ضرورت محسوس کرتے ہیں نو خود ان دواؤں کو
 استعمال کرتے ہیں اور دیہاتوں میں تقسیم کرنکی نوبت بھی نہیں آتی - میں اس سلسلہ میں
 چیلنج کر سکتا ہوں - صلح کریم نگر میں کئی ایسے ویلجس ہیں - اور میرے پاس اس کا
 ریکارڈ موجود ہے - میں ایک ہیں ۱ ہیں ۲ - ۵ تک ایسی سالن تاسکتا ہوں کہ
 وہاں کجا حال ہے - اسلئے میں کہوں گا کہ جو طرفہ احسار کجا جارہا ہے عاظ ہے -
 ان اسسٹنٹ ہلہ آفسروں پر نگرانی رکھی جائے تاکہ زیادہ سے زیادہ سمکھ فوائد
 حاصل ہو سکیں - اب دوسری جیر ویاکریٹرس (Vaccinators) کے بارے میں
 ہے - اس سلسلہ میں مجھے نہ کہتے ہوئے افسوس ہونا ہے کہ اس سال ناکس (Small pox)
 کی وجہ سے گرسہ ۱ سال کی نہ نسبت اس سال سب سے زیادہ نقصان ہوا ہے - گورنمنٹ
 کی رپورٹ سے جو فیکٹس مجھے ملے ہیں اوس میں نایا گیا ہے کہ ۱۳۱۸۰ اس مرض میں
 مبتلا ہوئے اور ۳۵۹۶ حتم ہو گئے - گویا جو لوگ مبتلا ہوئے ان کا انک چونہاں حصہ
 حتم ہو گا - گورنمنٹ کی رپورٹ میں اسکا اعتراف کیا گیا ہے کہ نچھلے ۱ سالوں میں اس
 نقصان کبھی نہیں ہوا تھا - نہ ویاکریٹرس پٹیل شواریوں اور ویل ٹو ڈو پرسنس
 (Well-to-do persons) کے گھروں میں جا کر بیٹھے ہیں اور واپس چلے آتے ہیں -
 میں میڈیکل منسٹر کو نہ مسورہ دیتا ہوں کہ وہ انکی سرویس میں سادی تبدیلی
 لانے کی کوسٹس کریں - ویاکریٹرس کو چاہئے کہ وہ ڈپرنڈنٹ کلاس اور دوسرے
 غریب لوگوں کے گھر گھر بھریں اور انہیں ٹیکہ لگائیں - اوسکے بعد دوبارہ بھر دورہ کریں
 اور دیکھیں کہ وہ اس میں کامیاب ہوئے ہیں نا نہیں - ہم محض کریٹسیرم کے لئے کریٹسیرم
 کرنا نہیں چاہتے بلکہ ہمارے اس کریٹسیرم کا مقصد یہ ہے کہ آریبل میڈیکل منسٹر
 کو ایسے انتظامی معاملات میں مدد مل سکے - اب اسکے بعد اسپیشل سوناٹل یونٹس
 کا سوال آنا ہے - یہ یونٹس پہلے چار اصلاع میں شروع کی گئیں - میں یہ سمجھنے سے
 قاصر ہوں کہ ہلہ آفسیس رہنے کے باوجود یہ کون شروع کس گئی؟ پورے اصلاع میں
 اور رورل پلیس (Rural Places) میں ڈاکٹرس ہیں اور مسرتحرر تو یہ ہے کہ
 صلح کریم نگر میں جو ڈاکٹر صاحب ہیں وہیں کے ۳ دن کریم نگر کے دو احاد میں
 کام کرتے ہیں اور دوسرے صاحب دورہ کرے چلے جاتے ہیں - کون ہیں ڈاکٹر
 صاحبان کو دورہ پر بھیجا جانا؟ لیپرسو کلینکس (Leprosy Clinics) کے ضمن
 میں مجھے یہ عرض کرنا ہے کہ یہ کلینکس یہاں ۲ - ۵ سے زیادہ ہیں ہیں - عثمان آباد
 میں ایک اس قسم کا کلینک کھولنے جانے کا ارکان ہے - لیکن میں عرض کروں گا کہ
 عثمان آباد میں ہی نہیں بلکہ تمام ڈسٹرکٹ ہاسپٹلس میں اسکی ایک ایک برانچ کھولی

حائے تاکہ وسریل ڈیزیز (Venereal Diseases) کے ٹڑھتے ہوئے مصر اثرات کو روکا جاسکے۔ اسکے بارے میں مجھے سب کچھ کہا ہے میرا حال ہے کہ بولس ایکشن کے بعد زیادہ سے زیادہ تعداد میں اسکی اسورٹ ہوئی ہے۔ مجھے یہ کہتے ہوئے افسوس ہوتا ہے کہ بولس سروس اور مڈل کلاس کے لوگ عام طور پر اس میں مبتلا ہوئے ہیں۔ میرا مشن بھی طمان ہے اسلئے میں یہ اچھی طرح جانتا ہوں۔ میں مڈیکل مسٹرز سے یہ عرض کروں گا کہ وہ اس معاملہ پر حاضر توجہ دیں۔ یہ اس امر سے جو پست ہا پست تک چلتا ہے اس لئے اسکو حلد آر حلد روکنے کی کوشش کیجانی ضروری ہے۔ یہ بہتر صورت ہوگی کہ ہرڈسٹرکٹ ہاسپٹل میں اسکی ایک ایک برانچ کھولی جائے۔ اور اسکے اسپیشلسٹس (Specialist) رکھے جائیں۔ بحث میں جو رقم اسکے لئے رکھی گئی ہے وہ ایک لاکھ ۲۰۰ یا ۳۰۰ ہزار ہے۔ اس حق رقم سے کچھ ہونے والا ہے۔ ہلتھ کمیٹی کی رپورٹ سے ظاہر ہونا ہے کہ اس مدد یعنی (Health & Medical) مقامی آبادی کے لحاظ سے فی شخص ایک روپہ خرچ ہونا ہے۔ میں کہوں گا کہ یہ قطعاً ناکافی ہے۔ ہمارے سرنگ اسٹیٹس (Neighbouring States) میں اس سے زیادہ خرچ ہوتا ہے۔ اسلئے اس میں مزید اضافہ کی ضرورت ہے۔ اور کم از کم اس میں فی شخص ۳ روپہ تک اضافہ کیا جاسکتا ہے۔ بولس کے لئے نو آب فی شخص ۳-۴ روپہ کے حساب سے خرچ کر رہے ہیں۔ جب بولس پر فی شخص ۳-۴ روپہ کے حساب سے رقم پروفائڈ (Provide) کی جاسکتی ہے تو کیا انسان کی ہلتھ کیلئے روپے سپہا نہیں کئے جاسکتے؟ مجھے افسوس ہے کہ اسکے لئے کافی بحث سپہا نہیں کیا گیا۔ آپ بولس بحث میں کمی کر کے اس میں اضافہ کر سکتے ہیں۔

اسکے بعد دایا اور برس ٹریننگ کی جو اسکیم ہے اس پر بھی زیادہ توجہ کرنے کی ضرورت ہے۔ رپورٹ سے ظاہر ہے کہ برس اور دایا کی ٹریننگ کے لئے ۴۰۰۰ روپے خرچ کیے گئے ہیں۔ میں کہتا ہوں کہ کیوں اب ہر تعلقہ میں ایسے ٹریننگ سنٹر نہیں کھولتے؟ تعلیم یافتہ دایا نہ ملنے سے دیہاتی محسوراً برائے قسم کی دانا سے کام لیتے ہیں۔ جسکے انارٹی بن کی وجہ سے زچائیں موت کا نوالہ بنتی ہیں۔ اس لئے اس طرف بھی توجہ دینے کی ضرورت ہے۔ اور ہر تعلقہ میں جس طرح حلقہ کا گرد اور ہونا ہے اسی طرح دایاؤں کا بھی انتظام کیا جانا چاہئے اور انکی ٹریننگ کے لئے سنٹرس کھولنے کا کر دایاؤں کو تیار کیا جانا چاہئے تاکہ تمام باپولیس کے لئے وہ کافی ہوسکیں۔ دو دن قبل ہمارے فوڈ مسٹرز نے اپنی دھواں دھار تقریر میں یہ فرمایا تھا کہ ان کے وزارت سپہانے کے بعد بہت کچھ تبدیلی عمل میں آئی ہے مگر سیڈیکل ڈپارٹمنٹ کی رپورٹ میں فوڈ اینڈ نوٹریشن کے تحت یہ بتلایا گیا ہے کہ ان فیملیز کو جسکی آمدنی ۱۰۰ روپہ سے ۳۰۰ روپہ ماہانہ تک ہے جو عدا ملتی ہے اس کا ریسرچ کیا گیا لیکن ریسرچ کے بعد معلوم ہوا کہ انہیں جو عدا ملتی ہے وہ نہ صرف غیر صحیح بلکہ ناکافی بھی ہے۔ یہ ہلتھ ڈپارٹمنٹ کی رپورٹ ہے۔ اسلئے میں عرض کروں گا کہ آرٹریل ہلتھ منسٹر فوڈ منسٹر کو اس طرف متوجہ کریں۔ لیڈی ڈاکٹرس کی تعداد کے متعلق میں کہوں گا کہ وہ بہت کم ہے۔ اس کے لئے ایم۔ بی۔ بی۔ ایس کا کورس رکھا گیا ہے جو کافی وقت لیتا ہے۔

اس لئے یہ سانس ہوگا کہ ایل سی۔ بی۔ کی بھی ایک جھوٹی ڈگری کا کورس رکھا جائے اور ہمارے حوالہ حسن ورنگل اور اورنگ آباد وغیرہ میں ہیں وہاں اسکا کورس رکھا جائے تاکہ لیڈی ڈاکٹرس جلد تیار ہو سکیں۔ ڈسٹرکٹ کے ڈاکٹروں کی "ان افسیس" (Inefficiency) کے متعلق مجھے یہ کہتے ہوئے اسوس ہونا ہے کہ برسوں کسی سوال کے جواب میں آریبل مسٹری نے کہا تھا کہ چونکہ ڈاکٹروں کے لئے موجودہ سچواہیں کم ہیں اسلئے انہیں پرائیویٹ پریکٹس کا موقع ملنا چاہئے۔ اس کی وجہ سے ڈاکٹروں کو بندرس قسم کا فائدہ اٹھانے کا موقع ملا ہے اور وہ اس سے فائدہ اٹھاتے ہوئے سرکاری ہیڈیسس استعمال کر رہے ہیں اور عوام کو اسکی وجہ سے نقصان ہو رہا ہے۔ جو ہیڈیسس مسطور ہوتے ہیں وہ ڈاکٹرس عام طور پر اپنے لئے استعمال کرتے ہیں۔ مٹی میں انکی پرائیویٹ پریکٹس کو اچھی طرح جلی ہے لیکن ڈسٹرکٹ میں نہیں حل سکتی کریم نگر میں جو ڈاکٹر صاحب بھی حسب انہوں نے دیکھا کہ پرائیویٹ پریکٹس نہیں حل سکتی اور وہاں عام طور پر بیٹ کے درد سے لوگ ستلا ہوئے ہیں جو کوئی ہسپتال آنا اس کو اسٹڈیساٹس کی بیماری ہے کہہ کر آریس کی ضرورت بتلاتے۔ اوسکے بعد اوس سے کہا جاتا کہ موٹو کی بھی ضرورت ہے۔ وہ عربی موٹو لے سہرانا۔ یہاں اس سے کہا جاتا ہے کہ اپنڈیسائٹس نہیں ہے۔ وہ بھر صلح کو واس ہونا ہے تو وہاں کہا جاتا ہے کہ فلاں فلاں مرض ہے اوس کے لئے آریس کی ضرورت ہے۔ ہر حال کسی طرح بھی بیسے ایٹھے جاتے ہیں اور اس طرح عوام کو نقصان پہنچایا جاتا ہے۔ اوس کے بعد مرض اچھا نہ ہو تو کہا جاتا ہے کہ ڈائیٹ (Diet) پر کنٹرول نہیں کیا گیا وغیرہ وغیرہ۔ ان کی دیکھا دیکھی جو بھی ڈاکٹر کریم نگر آئے ہیں وہ اس طرح خوب بیسہ کہا کر لکھتی بننے کی کوسٹس کرتے ہیں۔ وہاں جو وارڈر ہیں انکا بھی یہی حال ہے۔ ایک وارڈ میں چار چار مریضوں کو رکھا جاتا ہے۔ حالانکہ وارڈر بھی حکومت کی آمدنی کا ایک ذریعہ ہیں لیکن وہاں وارڈر کا کرایہ ڈاکٹر کے جیب خاص میں جاتا ہے حالانکہ اوسکی آمدنی کی رپورٹ مرٹ کے (Revenue Receipts) کے تحت حساب کرنا دڑتا ہے مگر نہ کوئی ایسا عمل ہے اور نہ کوئی داد فریاد۔ کسٹنڈنس (Contingencies) کا بھی یہی حال ہے۔ وہاں ایک پورنکس (Poor box) رکھا جاتا ہے جس میں آنے والوں سے کچھ نہ کچھ رقم ڈلوائی جاتی ہے۔ لیکن وہاں کے ڈاکٹر صاحب قبل از وقت کسٹنڈنس خود ہضم کر لیتے ہیں اس لئے اوس پورنکس کی رقم بھی کسٹنڈنس کے کام میں لے لی جاتی ہے۔ جو سہیے کا انڈنٹ مدت ختم ہونے سے ایک سہینہ پہلے بھجا جاتا ہے۔ اور اس طرح جو دوایاں بیج جاتی ہیں انہیں گھر لپکا کر پرائیویٹ پریکٹس (Private Practice) میں استعمال کیا جاتا ہے۔ جو مریض دوا خانہ آئے ہیں انہیں گھر پر آنے کے لئے کہا جاتا ہے۔ گھر پر ان سے گفتگو کر کے معاملہ طے کر لیا جاتا ہے۔

اسی طرح اگر کسی سرکاری ملازم کو سرٹیفکیٹ کی ضرورت ہو تو اس سے ۱۰۔

۲۰۔۲۵۔۳۰ روپیے لیکر سرٹیفکیٹ دیا جاتا ہے۔

مسٹر امپیکر - آپ کا وقت ختم ہو چکا ہے - آئے ہیں وہ لے لیا ہے - حوالتیں آپ کو رہے ہیں ان برڈسکس ہو چکا ہے -

شری می - ایچ - ویسکٹ رام راؤ - میں انہی نمبر پر ہم کرنا ہوں -

شری سریو اس راؤ (ڈپٹی) اسٹیکس - آج کا طالب علم کل کا بہترین سپری ہونا ہے - اس لحاظ سے اگر ہم اسے محکمہ تعلیمات پر عور کریں تو معلوم ہونا ہے کہ ہمارے محکمہ تعلیمات کا معیار اور کارکردگی گری ہی جا رہی ہے - مجھے انہی طالب علمی کا ریمانہ یاد آتا ہے - اگر اس ریمانہ کی تعلیم سے آج کی تعلیم کا معادلہ کیا جائے تو بڑا فرق نظر آتا ہے - اب نہ تو ونسے ٹیچرس ہی ہیں اور نہ تعلیم کا وہ اسٹانڈرڈ - ظاہر ہے اسکی ذمہ داری ڈپارٹمنٹ ہی پر عائد ہونی ہے - جب تک کہ ہم انہی ملک کے لئے زیادہ سے زیادہ بہریں ، تعلیم یافتہ سپری بنانا نہ کریں اس وقت تک ہمارا ملک کسی طرح آگے نہیں بڑھ سکا - مجھے یہ کہتے ہوئے افسوس ہوتا ہے کہ ہمارے اسکولس اور کالجس میں بھی کورسشن (Corruption) کا دور دورہ ہے - اور طلباء اسکولس اور کالجس میں صرف ڈگری حاصل کرنے کی سب سے جاتے ہیں - وہ سال بھر ادھر ادھر چہل پہل کر کے امتحانات کے ریمانہ سن مدرسین کے پاس ٹیوس شروع کر دیتے ہیں اور انکے اثرات سے کامیابی حاصل کر لیتے ہیں - گزشتہ سس میں ہی ایک اڈجریٹس موٹس جہاں آیا تھا - جس میں بتایا گیا تھا کہ سٹرک کے سپرس اوٹ کر دئے جاتے ہیں کی وجہ سے کسٹنڈر نقصان ہوا - اسی قسم کی اور کئی سالوں ہمیں رورمرہ دیکھنے میں آتی ہیں - اضلاع اور تعلقات میں جہاں انک ٹیچر اسکولس ہیں ان کے لئے کوئی عمارت نہیں - مدرسین کی یہ حالت ہے کہ ۱۰-۱۵ دن سپیہ بھر میں حاضر رہتے ہیں اور برآورد پیش کر دیتے ہیں - ایسے مقامات پر جہاں طلباء کی تعداد ۵۰ - ۶۰ ہو سکتی ہے صرف ۱۰-۱۵ طلباء نظر آتے ہیں -

نظام آباد میں کالج کے قیام کی ایک عرصہ سے کوسس کی جا رہی ہے اور وعدے بھی کئے جاتے ہیں - جہاں کالج انتہائی ضروری ہے - کریم نگر عادل آباد اور ناندیڑ ان تینوں اضلاع کے لئے نہ بہت سہولت جس مقام ہے - وہاں کے سپریوں کے ریگریزٹیشن پر ڈپارٹمنٹ نے وعدے بھی کئے تھے مگر کچھ نہیں کیا -

گرلس کے لئے جو اسکولس ہیں وہ بھی برائے نام ہیں - ان میں طالبانہ کی تعداد بہت کم ہوتی ہے - چار پانچ مقامات اسے ہیں جہاں کے گرلس اسکولس میں چار پانچ سے زیادہ طالبانہ ہیں ہیں - ایسے مقامات کے رہانی اسکولس کو لڑکوں کے اسکولس میں ضم کر دیا جاسکتا ہے - ایسے مدارس جسکے بارے میں یہ کہا گیا تھا کہ سال رواں میں انکا انتظام کیا جائیگا اب تک ان کے لئے مقامات کا تعین نہیں ہوا - اس معاملہ میں ڈپارٹمنٹ کی دلچسپی ضروری ہے - ایک طرف تو یہ کہا جاتا ہے کہ ہم تعلیم کی اساعب پر روز دے رہے ہیں لیکن دوسری طرف آپ کو ٹیچرس تک نہیں ملتے - تعجب کی بات ہے؟ میں سمجھتا ہوں اگر ٹیچرس کی تنخواہوں میں اضافہ ہو جائے تو ٹیچرس

زیادہ تعداد میں مل سکیں گے۔ جب ہم ملک میں تعلیم کو عام کرنا چاہتے ہیں اور اس کے لئے اچھے ٹیچرس کو حاصل کرنا چاہیں تو ظاہر ہے ہمیں سخواہیں بھی اچھی ادا کرنی چاہئیں۔ میں آخر میں آنریبل مسٹر فار ایجوکیشن سے اپیل کروں گا کہ ٹیچروں کے اسکولس میں اضافہ کیا جائے۔

شری مادھو راؤل لال جی بیٹیل (حدگاؤں) میں یہ کہا جا رہا ہے کہ میں نے دورہ میں دیکھا ہے کہ اکثر مدرسوں میں مدرسین غیر حاضر رہتے ہیں۔ گورنمنٹ کو اس پر نگرانی رکھی جائے۔ بجے بھی مدرسہ نرائر نہیں آتے۔ میرا خیال ہے کہ ہر موضع میں مدرسہ کے متعلق دو یا چار بچوں کی ایک کمیٹی بنائی جائے جو مدرسوں کی نگرانی کرے۔

میں نے یہ بھی دیکھا ہے کہ بچے درجہ کے لوگوں کو مدرسوں میں دور شہائے ہیں۔ اس پر بھی نگرانی رکھی جائے۔ مدرسوں کے لئے سرکاری عمارت نہیں ہوتی۔ حکومت کرایہ کے مکانات لیکر مدارس چلاتی ہے اگر کرایہ کی رقم کا حساب لگایا جائے تو اس سے کم رقم میں مکان بنایا جاسکتا ہے۔ لہذا حکومت اس پر غور کرے۔ میں یہ بھی کہتا ہوں کہ ہر کھیڑے میں ایک مدرسہ بنایا جائے۔ ہر موضع میں جہاں ۵۰-۶۰ گھر ہوں ایک مدرسہ ہونا چاہئے۔

ملیریا اور کالرا ایسی بیماریوں کے علاج کے لئے بھرتے ڈاکٹروں کا پرسنل (پربنڈ) ہونا چاہئے۔ ہر موضع میں دو چار ایسے ڈاکٹر ہوں۔ بعض گاؤں میں دواؤں کی بیٹھان رکھی گئی ہیں۔ لیکن جس کے پاس نہ رکھی گئی ہیں وہ خود اس کا استعمال نہیں جانتے۔ اس لئے ویدیوں کو بھی رکھا ضروری ہے۔ ہر موضع میں ایک وندیا ہونا چاہئے۔ اور اگر چھوٹے موضعے ہوں تو اس چار مواضع کے لئے ایک ڈاکٹر یا وندیا رکھنا چاہئے۔ اتنا کم کر میں اپنا سامان جمع کرنا ہوں۔

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल: मुझे दो सूचनाये ऑनरेबल मिनिस्टर फॉर अज्युकेशन के सामने रखनी हैं। रियासत हैदराबाद में सब भाषाओं के लिये मदद मिलती है, लेकिन संस्कृत भाषा के लिये कोई नहीं सोचता। अगर दिये भी जाते हैं तो सिर्फ पांच दस हजार रुपये। संस्कृत भाषा अितनी महत्व रखती है। लेकिन गवर्नमेंट दूसरी भाषाओं के स्कूलस् को जो सहायता देती है विसका २५ परसेंट भी संस्कृत को नहीं देती। हमारे सामने परसों ही अंक प्रश्न का उत्तर देते दूधे यह बताया गया कि गवर्नमेंट तक़रिबन साडेबारा लाख रुपये भाषाओं की सहायता के लिये बाहर देती है। लेकिन यहीं की जबान विससे सहक़म है। बाहर की सहायता करके अगर विसके लिये भी विसदाद दी जाय तो बेहतर होगा।

दूसरी चीज़ मुझे जो अर्ज करनी है, वह संस्कृत कॉलेज के बारे में है। पोलिस अॅक्शन के पहले मदरास और आंध्र युनिवर्सिटि के संस्कृत परीक्षा के लिये निजाम कॉलेज को सेंटर मुन्नर किया जाताथा। लेकिन पोलिस अॅक्शन के बाद अिन परिक्षाओं में शरीक होने वाले विद्यार्थियों को राजमदरी, बिजवाबा मूदूर और मद्रास जाना पडता है जिस से बड़ी दुश्कारिया हो रही है। विस लिये मैं हुकूमतसे दरक़नास्त करूंगा कि अुस्मानिया युनिवर्सिटि में विस मकसद के लिये अंक बोर्ड बनाया जाय, हैदराबाद में अेक्स बोर्ड (Ex-board) कायम किया जाय और परीक्षा ली जाय।

तीसरी चीज मुझे यह अर्ज करनी है कि हॉस्पिटल्स में एक बिल के दो दो वक्त दाम देने की कदीम रिवायत चली आ रही है। क्या ऑनरेबल मिनिस्टर बिस बारेमें दरियाफ्त करेंगे और सख्त से सख्त तदारूक करेंगे ? अगर जरूरत हो तो मैं बिस बारे में मवाद देने के लिये तयार हूँ।

श्रीमती आशातायी बाघमारे (वैजापुर) अध्यक्ष महोदय, मी शिक्षणाविषयी काही बाबी माडणार आहे प्रथम नामदार शिक्षण मंत्र्यांना अशी विनती करावयाची आहे की शिक्षणाबाबत अनेकानी अनेक गोष्टी माडल्या आहेत, व मलाहि त्या बाबतीत दोन तीन गोष्टी सुचवावयाच्या आहेत आपल्या येथे पोलिस अॅक्शननंतर बऱ्याच सुधारणा झाल्या त्यापैकी बऱ्याचशा चांगल्या झाल्या आणि काही वाढविल्या झाल्या विशेष खेदाची गोष्ट ही आहे की लोकशाहीत दुय्यम शिक्षण लोकांच्याकडे जावयास पाहिजे पण त्या अंबजी ते सरकारने आपल्याकडे घेतले आहे पोलिस अॅक्शनपूर्वी ५० दुय्यम शिक्षणाच्या शाळा लोकांच्याकडे होत्या त्या आता २६ झाल्या आहेत, व सरकारी शाळा ५२ झाल्या आहेत यावरून असे दिसून येते की सरकारी दुय्यम शिक्षण वाढले आणि खाजगी दुय्यम शिक्षण कमी झाले हे दुय्यम शिक्षण लोकशाहीत लोकांच्याकडे जावयास पाहिजे कारण लोकशाहीत लोकाना आपल्या जबाबदाऱ्याची जाणीव करून देण्याची ही एक बाब आहे म्हणून दुय्यम शिक्षण ज्यास्तीतज्यास्त लोकांच्याकडे राहावयास पाहिजे

मला दुसरी गोष्ट प्राथमरी शिक्षणाबाबत अशी सागावयाची आहे की अकूण सात लाख लोक शिक्षण घेतात त्या पैकी पाच लाख लोक प्राथमरी शिक्षण घेत असतात, अशा प्रकारे प्राथमरी शिक्षण घेणारे लोक अधिक असतात म्हणून प्राथमरी शिक्षणावर अधिक पैसा खर्च व्हावयास पाहिजे. सरकारने या गोष्टीकडे विशेष लक्ष घातले पाहिजे मुंबयी प्रांतात प्राथमिक शिक्षण सरकारने, आपल्या ताब्यात घेतले आहे अशाच प्रकारची व्यवस्था आपल्या येथेहि झाली पाहिजे, अशी माझी शिक्षण मंत्र्यांना मन्त्र विनती आहे

मला तिसरी गोष्ट सरकारला अशी सुचवावयाची आहे की आपल्या येथे शिक्षणावर अकूण साडेतीन कोटी रुपये खर्च होतात पण त्या पैकी स्त्री-शिक्षणावर फक्त ६६ लाख रुपये खर्च होत असतात हे विषम विभाजन आहे पुरुषांच्या शिक्षणावर आतापर्यंत फार खर्च झाला व अद्यापहि होत आहे आता पुरुषांच्या शिक्षणावर होणाऱ्या खर्चाचे व स्त्री शिक्षणावर होणाऱ्या खर्चाचे प्रमाण भुलट व्हावयास पाहिजे अंबडेच नव्हेतर पुरुष शिक्षणावर आतापर्यंत ज्या प्रमाणात खर्च झाला त्या प्रमाणात आता स्त्री शिक्षणावर खर्च व्हावयाला पाहिजे स्त्रिया सुशिक्षित सुबिन्न होणार नाहीत, तर त्या समाजाची अन्नती करू शकणार नाहीत जर शिक्षण हे सर्वांना मिळावे असे आहे तर स्त्री शिक्षणाबाबत अबहेलना का व्हावी ? आणखी एक गोष्ट नम्रतापूर्वक मी सुचू बिच्छिते की पोलिस अॅक्शननंतर आपल्या येथे अनेक अंक-शिक्षकी शाळा धुषबल्या गेल्या. शिवाय मला असे सागावयाचे आहे की अनेक विद्यार्थी नापास होतात व त्यांना पुन्हा शाळेची व परीक्षेची फी वगैरे भरण्यास पैसा नसतो म्हणून ते नोकरी करतात त्यांना बहुधा शिक्षण झाल्यात अशा शाळातच नोकरी मिळते. पण अशा विद्यार्थ्यांना मास्तरकीची नोकरी देखू नये असे माझे मत आहे. कारण ते दोन तीन महिने नोकरी करतात, व नंतर नोकरी सोडून हायस्कूलमध्ये जातात. त्यामुळे शाळेचे काम होत नाही फक्त फी चे पैसे कसे मिळवावे व पुनः परिक्षेला कसे बसावे हा प्रश्न सोडविण्याकरिताच ते नोकरी करीत असतात म्हणून अशा विद्यार्थ्यांना सरकारने नोकऱ्या देखू नयेत.

दुसरी गोष्ट शिक्षण मंत्र्यांना सुचवू अिच्छिते ती ही की आमच्या येथे ज्या अेक-शिक्षको शाळा अुघडल्या आहेत त्यावर सरकार अनाठायी खर्च करीत आहे त्या अैवजी दो-शिक्षकी शाळा अुघडल्या जाव्या ज्या अेक-शिक्षकी शाळा अुघडल्या आहेत, त्यांना मारवाड्याच्या अमास्रचर्यामाथे सहा सहा महिन्यांनी २०० रुपये दिले जातात या पैकी पुष्कळ पैशाची अफरातफर होते, व लोकाना शिक्षणहि मिळत नाही तेव्हा सरकारने अशा सस्था बद करून त्या अैवजी दो-शिक्षकी शाळा चालू केल्या तर लोकाना शिक्षण घेण्याच्या बाबतीत अधिक सवलती मिळतील

स्त्री शिक्षणाबाबत आणखी अेक महत्वाची गोष्ट सागावयाची आहे स्त्रियांना मॅट्रिकच्या परिक्षेला शाळेच्या हाजरीशिवाय बसता यावे तशी सोय नागपूरला आहे व स्त्रियांना तेथे तसे परिक्षेला बसता येते तशीच व्यवस्था आपणाकडेहि व्हावयाला पाहिजे व स्त्रियांना शाळेच्या हाजरीशिवाय परिक्षेला बसता आणे पाहिजे असे ज्ञाले म्हणजे ज्या स्त्रिया लग्न होअून आप-आपल्या बरी आहेत त्यांनाहि परिक्षेला बसता येतील व मी शिकलेली नाही मला काही येत नाही हा त्याच्या ठिकाणी निर्माण झालेला न्यूनगड निघून जातील त्यांना परिक्षेला बसता येतील, आणि शिक्षणात समानता येतील स्त्री शिक्षणाच्या वाढीबरोबर समाजाची अुन्नति होत असते हे नव्याने सागावयाचे कारण नाही तेव्हा स्त्री शिक्षणाबाबत माझी अशी नम्र मागणी आहे की स्त्रियांना परिक्षेला हाजरीशिवाय बसता यावे परिक्षेबाबतची अेवढी अट काढून टाकावी अशी शिक्षण मंत्र्यांना विनती करून मी आपले भाषण संपविते

شری مادھور اؤٹرلیکر (हंगुली - محوط) - اب تک معرر محروں ے نعلیم ے انتظام ے سلسله میں ایسے ایسے حیالات کا اطہار کیا ہے۔ میں نعلیات ے ان انتظامات کا ذکر کرونگا حسکا تعلق درج مہرست اقوام سے ہے۔ حیدر آباد میں درج مہرست اقوام کی تعلیم کلتے علحدہ انتظام عرصہ سے کیا گیا ہے اور انکے اسکولوں کو اسپیسل پرائمری اسکول ے نام سے موسوم کیا گیا ہے حوکه اسٹیٹ میں قائم کتے کتے ہیں۔ لیکن یہ اسکول صرف روانتی طور پر قائم کتے کتے ہیں کیونکہ سرکار کی طرف سے ان پر نگرانی نہیں ہے۔ درج مہرست اقوام کو ایک حمہد سمجھکر انکے لئے اسکول قائم کتے کتے ہیں لیکن انکا انتظام کس طرح کا ہونا چاہئے اسکا خیال نہیں کیا جانا۔ کیونکہ ان اسکولوں کی حالت دیکھی جائے تو معلوم ہوگا کہ جس طرح انکا دھگر دن بھر نکتوں کو حرا کر لاتا اور انکو ایک کوئڈ واڑے میں سد کر دیا ہے اسی طرح ان بچیوں کی حالت ہوتی ہے حوکه ان اسپیسل پرائمری اسکولوں میں پڑھے جاتے ہیں۔ بعض اسپیسل اسکول ئیں سیڈ ے مکا بوں میں ہیں اور بعض مکانوں کی جہت گھاس کی ہے۔ اگر گرمی کا موسم ہو تو بجے ئیں کی گرمی میں کیسے پڑھ سکتے ہیں نا اگر نارش ہو تو پای مکان ے اندر آتا ہے۔ میں خاصکر برہمنی اور اسکے قصبہ جات ے اسکولوں کا ذکر کرونگا۔ ہر اسکول میں ۲۰۰ سے زاید طالب علم زبر تعلیم ہیں۔ بچیوں کو پڑھے کلتے وہاں بھیجا جانا ہے لیکن حگہ کی قلب کی وجہ سے بجے واپس کر دئے جاتے ہیں۔ میں یہاں صرف برہمنی سستمر ے ایک مدرسہ کا ذکر کرونگا جو ”گلنس ناع“ نامی مکان میں جسمیں پہلے پولیس کا ناکہ تھا قائم کیا گیا ہے۔ اس مدر سے ے طلباء ے بعداد ۲۵ ہے اور اس میں چار کمرے ہیں جو بہت تاریک ہیں جسمیں کہ کھڑکی تک نہیں ہے۔ آپ عور

کیجئے کہ ان چار کمروں میں ۲۰ لڑکوں کو کس طرح بٹھانا جانا ہوگا۔ اس میں چار ٹیچرس ہیں۔ ایک ڈیپارٹمنٹ صاحب کیلئے ہے جس میں ۹۲ طالب علم رہ رہتے ہیں۔ اصولی طور پر تو ایک ٹیچر صرف ۲۰ بچوں کیلئے کافی ہو سکتا ہے۔ اب غور کیجئے کہ ایک ٹیچر ۹۲ یا ۸۰ طالب علموں کو کس طرح بٹھانا ہوگا۔ اس لحاظ سے وہاں کم از کم ۴ ٹیچروں کی ضرورت ہے۔ لیکن وہاں صرف ایک مدرسہ ہے۔ جس کا کہ میں نے ذکر کیا ہے جگہ کی قلت کی وجہ سے صبح کی صبح کو مہار واڑہ میں منتقل کیا گیا ہے اور ہیڈ ماسٹر صاحب مدرسہ سے ایک فرلانگ کے فاصلہ پر بیٹھے ہیں۔ اب اس انتظام کو ذرا غور سے دیکھئے کہ ہیڈ ماسٹر صاحب کس طرح مدرسہ کا انتظام اور نگرانی کرنے ہونگے۔ یہ ہے ہمارے ان بچوں کی تعلیم کے انتظام کی حالت جو ہمارے دنس کے سبب ہیں۔ صرف اسی اسکول کی یہ حالت ہے بلکہ برہمی ضلع میں جو دیگر ایسی ہی اسکولس ہیں اسکی بھی یہی حالت ہے۔ ہر مدرسہ میں مدرسوں کی تعداد کم سے کم ۶ ہونی چاہئے تاکہ وہ بچوں کو اچھی طرح پڑھاسکیں۔ نورنا میں تقریباً دو سو نا دو سو ستس طلبا زیر تعلیم ہیں جسکی تعلیم کا استقدر ناقص انتظام ہے کہ انکے لئے صرف چار ٹیچرس ہیں۔ کس طرح بچوں کو تعلیم دینی چاہئے یہیں دعاقتی۔ وہاں کے ہیڈ ماسٹر کو مرہٹی نہیں آتی۔ بچے انکے پاس جا کر کچھ سوال کرے ہیں تو وہ سوال نہیں سمجھ سکتے اور انکو مرہٹی میں نہیں سمجھا سکتے۔ وہ اردو میں سمجھاتے ہیں۔ بچے سمجھ نہیں سکتے اور اپنی جگہ پر آکر خاموس بیٹھے رہتے ہیں۔ اسلئے میں عرض کرونگا کہ وہاں مرہٹی دان مدرسوں کا تقرر کرنا چاہئے۔ میں یہ نہیں کہتا کہ سٹیڈیولڈ کاسٹس کے طبقہ سے تعلق رکھنے والے مدرسوں کا ہی تقرر کیا جائے۔ جس کسی طبقے کے مدرسوں کا ہی تقرر کیا جائے۔ بہر حال وہ مرہٹی دان ہوں تاکہ بچوں کو سمجھا سکیں۔ برہمی کا بھی یہی حال ہے کہ وہاں مرہٹی دان مدرسوں کے نہ ہونے کی وجہ سے بچوں کو تکلیف ہوتی ہے۔ میں اس بارے میں مسٹر فار ایجوکیشن سے اپیل کرونگا کہ وہ ان مدارس میں مرہٹی دان مدرسوں کا تقرر کریں تاکہ وہاں کے عوام کو فائدہ ہو۔ وہاں کے مدرسوں کی تعداد بھی بڑھانا بہایت ضروری ہے۔ تین چار مدرسوں بہایت نا کافی ہیں۔ برہمی میں طلبا کی تعداد کیا ہے معلوم کی جائے تو اب کو حصق حال معلوم ہوجائے گی کہ کیا اس تعداد کے طلبا کو پڑھانے کیلئے وہاں کے مدرسوں کی تعداد کافی ہے۔ وہاں کے مدرسوں کی تعداد بڑھانا ضروری ہے تاکہ تعلیم کا اچھا انتظام ہو سکے۔ برہمی میں سٹیڈیولڈ کاسٹس کے لئے ایک بورڈنگ ہے جس میں (۱۰۰) بچے سڑیک بھے اور اب ۶۴ طلبا بورڈنگ میں رکھے گئے ہیں۔ بورڈنگ کے منتظم مڈل اسکول کے ہیڈ ماسٹر صاحب ہیں۔ جو مدرسہ کا کام بھی دیکھتے ہیں اور کانگریس کے آرگنائیزر بھی ہیں۔ بورڈنگ کا انتظام بھی انہیں کے ذمہ ہے۔ آپ ہی بتائے کہ ایسا مصروف آدمی طلبا کی بہلائی کا کس طرح خیال رکھ سکتا ہے۔ اسکا نتیجہ یہ ہے کہ بورڈنگ کے تقریباً (۱۰۰) طلبا کی تعداد کو گھٹا کر (۶۴) کر دیا گیا ہے۔ بورڈنگ کے ایک دو کمرے منتظم صاحب کو رہنے کیلئے لئے گئے ہیں۔ میں یہ عرض کرونگا کہ طلبا کی تعداد (۱۰۰) سے گھٹا کر (۶۴) کرنا اور منتظم صاحب کے رہنے کیلئے جگہ نکالنا کیا اچھا طریقہ ہے؟ منتظم صاحب

کے رہے مہرے کی خاطر جگہ نکالنے کیلئے طلباء کو حارج کر دیا گیا ہے۔ یہ کس حد تک درس ہو سکتا ہے۔ بائوب کا بھی یہی حال ہے۔ یہاں بھی اسسٹنل اسکول قائم ہے۔ جیسے اہا اسکول سمجھ کر آئے ہیں۔ لیکن انکی تعلیم کی طرف توجہ نہیں کھاتی۔ اس اسکول میں طلباء کی تعداد کافی ہوئے پر بھی اس اسکول کو دوسرے اسکول میں ضم کر دیا گیا ہے۔ اس پر یہ عرض کروں گا کہ یہ طریقہ ٹھیک نہیں ہے۔ اچھوتوں کے انٹرسٹ کیلئے مدرسہ قائم رکھا جائیے ورنہ ان کی حق تلفی ہوگی۔ کہا جاتا ہے کہ برائمری اسکولس کی فیس معاف ہے۔ لیکن میرا تجربہ ہے کہ جب مجھے سریک ہوئے کسٹے جاتے ہیں تو ان سے ۳۳ روپیہ فیس لیکر انکو سرکٹ کا موقع دنا جاتا ہے۔ پھر فیس کے طلباء کو سرکٹ کا موقع نہیں ملتا۔ جو جیسے فیس نہیں دے سکتے وہ بارے بارے بھرتے ہیں۔ اس پر ورنہ تعلیم سے درحواس کروں گا کہ اچھوتوں کی تعلیم کا خاص طور پر انتظام کیا جائے۔

شری ایم۔ نرسنگ راؤ (کوا کرتی۔ عام)۔ سسٹر اسیکر سر۔ میں زیادہ وقت نہیں لوں گا۔ اپنے خیالات نسلک ہلہ کی حد تک محدود رکھوں گا۔ اسکے متعلق جب سی باتوں کا اظہار کیا گیا ہے۔ اچھی باتیں بھی مان کی گئی ہیں اور سکاٹ بھی کی گئی ہے۔ جو سکاٹیں کی گئی ہیں وہ ہو سکتی ہیں۔ اس میں صرف دو باتیں کہہوں گا کیونکہ وہ کم ہے۔ حقیقت یہ ہے کہ ہماری ہلتھ کی حرائی کے کئی وجوہات ہیں۔ ایک تو یہ کہ ہمارے ہاں علاج کرنے اور دوائیں بنانے کی جو سروسیس ہیں وہ ناکافی ہیں۔ یہ ہماری حرائی صحت کی ایک وجہ ہے۔ اس نسلک ہلہ کی نارخ میں جانا نہیں چاہتا ہوں۔ یہ نسلک ہلتھ ڈیپارٹمنٹ کی اکتی ویشر (Activities) کو دھارنا چاہتا ہوں۔ اسلئے کہ نسلک ہلتھ کے بارے میں نارٹیو (Positive) طریقہ پر بیان کرے کیلئے ہمارے پاس اعداد و شمار نہیں ملتے۔ البتہ انٹی اسپال باکس (Anti-Small-Pox) کالرا (Cholera) اور انٹی ملیریا (Anti-Malaria) کے اعداد ملتے ہیں۔ اسکی وجہ سے ڈاکٹروں کا خیال ہے کہ ۱۰ فیصد اموات کو روکا جاسکا۔ لہذا اس سلسلہ میں جو کوسیس کی گئی ہیں انکی تعریف ہونی چاہئے۔ اسکا مطلب یہ ہے کہ ہلتھ ڈیپارٹمنٹ کی اکتی ویشز کو بڑھانا چاہئے۔ ایک آرٹیل سمر کی سرہٹی میں تقریر ہوئی جسکو میں پوری طرح فالو میں کر سکا۔ لیکن جس حد تک میں سمجھ سکا انہوں نے ٹھیک کہا کہ ہلتھ کیلئے ہماری موبائل سروس کو برقی دیا جائے۔ ڈاکٹروں کی تعداد کم ہے اسکو بڑھانا چاہئے۔ ہمارے پیرے کے ہاں کے انتظامات کو ٹھیک کرنا چاہئے۔

کچرے کوڑے کو صاف کرنا چاہئے۔ دوسری چیز ہماری عدا کا مسئلہ ہے۔ عدا کی یہ صرف کمی ہے۔ بلکہ اس میں حرائی بھی ہے۔ اگر ہم چاہیں تو اس کمی اور حرائی دونوں کو دور کر سکتے ہیں۔ ہمارے ہاں گلوں گلوں میں انٹی اسپال باکس واٹی کالرا و ملیریا کا کام ہونا چاہئے۔ لیکن ہمارے پاس پیسے نہ ہونے کی وجہ سے یہ کام مسترد ہونا چاہئے ہیں ہو رہا ہے۔ ہمارے ہاں ہلتھ موبائل سروس کو بڑھانا چاہئے۔ دوسری چیز یہ کہ جیسا کہ میرے ایک آرٹیل دوست نے بھی کہا آبادی کے لحاظ سے یہاں ڈاکٹروں کی تعداد کم ہے۔ انگلینڈ میں ہر ۷ سو آدمیوں کیلئے ایک

The House then adjourned for recess till Half Past Four of the Clock.

The House reassembled after recess at Half Past Four of the Clock.

[Mr. Speaker in the chair]

مسٹر اسپیکر - ایک جبر حویس ہاؤس کے سامنے رکھا جا رہا ہوں وہ یہ ہے کہ کل حسنا کہ میں نے حملہ اراکین پر یہ واضح کر دنا تھا کہ ہمارے پروگرام کے لحاظ سے محکمہ پر ڈسکریٹس آج ختم ہو جائے یا نہیں - اسکے اوچود ہم نے دو دن کی اجازت اور لی ہے یعنی ۲۷ اور ۲۸-۲۹ کو ایوار کی وجہ سے عطل رہ گئی - اس لئے ۳۰ تاریخ کو اپروپریس دن وغیرہ کے لئے ٹائم کی ضرورت ہوگی - ابھی ہم نے دن بستروں کے ڈیمانڈس ختم نہیں کئے ہیں - دوسرے بستروں کے ڈیمانڈس بھی زبردور ہیں - اسکے بعد ۹ بستروں کے ڈیمانڈس اور ہیں - اسلئے وہ اراکان جواب تفریق کرنا چاہتے ہیں اس موقع میں مل سکے گا - میں آپریل ایجوکیشن بسٹر سے حواہس کرنا ہوں کہ وہ ایسی بہتر آچار کریں -

Shri G. Hanumanth Rao : (Rose in his seat)

Mr. Speaker I looked for the hon. Member in his usual place, but did not find him there. I looked at the place where he is now sitting and he was not to be found there also. Of course, he is entitled to speak, but he was not to be found.

Shri G. Hanumantha Rao : No, Sir I stood up three times.

Mr. Speaker : Hon. Minister for Education.

پبلیک ہلتھ، میڈیکل اینڈ ایجوکیشن مینسٹر (آئی. فوٹوگراف گاंधी) : مینسٹر اسپیکر سر، جس طریقے سے کٹموشن پشہ کیے گئے ہیں انکا لٹھا ج کرتے ہوئے مجھے جیادہ جواب دینے کی ضرورت نہیں ہوئی۔ جس لیے میں سکتا سیر تیر پر بولنا چاہتا ہوں۔ شروع میں جاتی ۲۳ تارکھ کو ایک آئنریبل ممبر نے کٹموشن پر باظن دتے ہوئے سکاؤلرشپ کے سبب میں فٹرس (Figures) بتلائے ہیں۔ معلوم نہیں، وہ فٹرس کس سال کے ہیں اور یہ بھی معلوم نہیں آیا کہ ہڈرناہاد کے ہیں یا اور کسی سٹے کے، کیونکہ یہ فٹرس بیلکول گلت ہیں۔ انہوں نے جو فٹرس بتلائے ہیں وہ یہ ہیں -

107 students were sent to Europe, America and other Places. Out of these, 45 were sent to England, 55 to America and the rest to other countries. 33 scholars have returned out of whom, 8 have not been provided with suitable posts, although 3 lakhs of rupees had been spent on them. 9 failed in the examinations there.

ڈیپوٹیشنسٹس (Deputationists) کے بارے میں یہ کہا گیا ہے کہ -

59 persons were sent on deputation to England, America and Egypt. 2 lakhs were spent on them. 13 deputationists have since migrated from Hyderabad. 3 lakhs of rupees were spent on them.

यह फिगर्स जो बतलाये गये हैं वे सही नहीं हैं। मेरे डिमांड पर जो कटमोशनस पेश किये गये हैं वे जिनके कम मालूमताके बिनापर किये गये हैं। जिसलिये मैं जो फिगर्स बताना चाहता हूँ विलकुल सही सही फिगर्स हैं। जिससे स्पष्ट हो जायेगा कि स्कॉलरशिप के सबध में जो कटमोशनस लाये गये हैं वे गलत फिगर्स की वजह से थे। ये सही फिगर्स हैं। सन् ४५-४६ के लिये १५ लाख रुपये स्कॉलरशिपके लिये दिये गये थे। सन् ४६-४७ के लिये ३० लाख, ४७-४८ के लिये ४५ लाख, ४८-४९ के लिये २५ लाख, ४९-५० के लिये २२ लाख और ५०-५१ के लिये, जहाँ से वेलोडी अंडमिनिस्ट्रेशन शुरू होगया, १५ लाख, ५१-५२ के लिये ७ लाख और ५२-५३ के लिये ५ लाख ५० हजार दिये गये। यह रकम है जो अब हम स्कॉलरशिप पर खर्च कर रहे हैं। गोया ४५ लाख ५० हजार तक अखराजात घटा दिये गये हैं। जितना ही नहीं अगर तादाद की जरूरत हो तो मैं बताअुगा कि सिर्फ १२ स्कॉलरशिप्स और २५ डेप्युटेशनिस्ट्स हमारे हैं। अजला के लिये गव्हर्नमेंट ने जो स्कॉलरशिप्स रिक्मेड किये हैं वे सिर्फ दो हैं। जिसके अलावा और कुछ नहीं। जिसलिये स्कॉलरशिप के सबध में जो कटमोशन रखा गया है वह बेबुनियाद होने की वजह से काबिल लिहाज नहीं रह्या। जिसके बाद अउनका भाषण रिजनल लैंग्वेजस के मुतालिक शुरू हुआ। जिस पर बहस करते हुअे बडी सर्कस की गयी। सर्कस जिसतरह की गयी की...

Shri V. D. Deshpande : My figures regarding the State Scholarships were based on a report furnished to us by the Government

Shri Phoolchand Gandhi : I would still submit that the figures are wrong. The Member has perhaps quoted figures pertaining to some other year and not to the present one, on which the Budget is based.

मैं ५२-५३ के लिये बजेट में जो फिगर्स रखे गये हैं अन्हें बतला रहा हूँ। मुमकिन है कि मानरेबल मेबर ने जो फिगर्स लिये हैं वे ४८-४९ या ५० के ही।

रिजनल लैंग्वेजस के सबध में कटमोशन पेश करते हुवे कहा गया है कि हमारे हैदराबाद स्टेट की रिजनल लैंग्वेजस तीन नहीं बल्कि चार हैं। मराठी, कन्नड, तेलगु के स.ध साथ अर्दु को जिस लिये अेक रिजनल लैंग्वेज कहा गया है कि वह २०-२५ लाख लोगो की मातृ भाषा है। जिसलिये वह भी रिजनल लैंग्वेज हो सकती है। जिस में जरा कनपथुजन किया जा रहा है। जिसके मुतालिक मैं यह कहूँगा कि जिनकी मातृभाषा अर्दु है और जो अर्दु भाषा में पढना चाहते हैं अउनके लिये सहूलत है। लेकिन वह रिजनल लैंग्वेज नहीं हो सकती। अर्थात् वह रिजनल लैंग्वेज नहीं समझी जायगी। मसलन् यह कि सिक्कराबाद में जो जीरा कपाअुड है जिस में पाच सौ फॉमिलीष (Families) हैं जिनकी मातृभाषा गुजराती है और अन्होंने जिस भाषा में अपना स्कूल भी खोला है। वहा गुजराती भाषा पढायी जाती है तो क्या वह रिजनल लैंग्वेज हो सकती है? नहीं, वह रिजनल लैंग्वेज नहीं हो सकती।

Shri V. D. Deshpande : That is not my contention. I only said that it was a major language.

Shri Phoolchand Gandhi : It is not even a minor language of the State. I wish to say that.
(Laughter from Treasury Benches)

Shri V. D. Deshpande : The hon. Minister can say that.

Shri Phoolchand Gandhi . I am saying that with conviction.

गव्हर्नमेंट का यह नजरिया भी नहीं कि बुरुदु जिन लोगो की मातृभाषा है उनको मौका न दिया जाय। लेकिन जो लोग अपनी भाषा में शिक्षा की आवश्यकता महसूस करते हैं और जो बुरुदु से वाकिफ नहीं हैं उनके लिये जिसका अतिजाम जरूरी था। फर्ज भी कर लिया जाय कि बुरुदु २०-२५ लाख लोगो की मातृभाषा है। लेकिन आबादी के लिहाज से फिर भी बहुत कम है तो कैसे जिसको रिजनल लैंग्वेज कहा जा सकता है ? हमारे पास कौन्सा रिजन है बुरुदु का ? बुरुदु का कोशी रिजन (Region) नहीं कहलाया जा सकता है । आबादी के लिहाज से भी सादाद काफी नहीं कि बुरुदु में शिक्षा की जरूरत हो। लेकिन भाषण देते हुये यह कहा जा रहा था कि हैदराबाद की ये चार भाषाएं हो सकती हैं और मिडल तक मातृभाषा में शिक्षण दी जाय। जिसके बाद रिट्रेंचमेंट का सवाल आ रहा है। कहा जाता है कि रिट्रेंचमेंट (Retrenchment) अगर किया जाय तो गव्हर्नमेंट के सामने अिनके अॅब्सॉर्प्शन (Absorption) की भी कोशी प्लॅनिंग होनी चाहिये। कहने के लिये तो यह बहुत आसान बात है कि रिट्रेंचमेंट के स्टाॅफ को अॅब्सॉर्ब किया जाना चाहिये। मैंने परसो अेक सवाल के जबाब में कहा था कि बुरुदु में तालीम देनेके लिये हमारे पास मदरसो में जिस वक्त भी हुगना या तिगना स्टाॅफ जियादा मौजूद है। अगर दर हकिकत जिसको कम्पलसरी (Compulsory) बना भी दिया जाता तो अितना स्टाॅफ अॅब्सॉर्ब नहीं हो सकता था। जिस लिये यह कहना कि रिट्रेंचमेंट के साथ ही अॅब्सॉर्प्शन का प्लॅन भी बनाना चाहिये, ठीक न होगा यह मसला भी गव्हर्नमेंट के जेरे गौर है कि प्रायमरी अेज्युकेशन को मुफ्त और लाजमी कर दिया जाय। हुकूमत प्रायमरी अेज्युकेशन लाजमी और मुफ्त करने के मसले पर सोच रही है और यह मसला हुकूमत के जेरे गौर है।

और दूसरे जो अंतराजात किये गये वे मुझे ताजुबसे मालूम हुये। परसो ही अेक कटमोशन बिसबलो (disallow) किया गया। यह युनिव्हर्सिटी के जिमन में था। युनिव्हर्सिटी गव्हर्नमेंट के ताबा नहीं। अुसके अंतराजात के लिये ६० लाख रुपये बजेट में रहते हैं और अुन्हे भजूर करने तक ही गव्हर्नमेंट का तालुक है। जिसलिये कहा गया कि युनिव्हर्सिटी को मारेज बहस में न लाया जाय। फिर भी Grants to colleges and opening of colleges at every District Headquarters का मसला दुहराया गया। गव्हर्नमेंट और युनिव्हर्सिटी का जो सबध है मैं अुसको यहा स्पष्ट करना मुनासिब समझता हू ताकि वायदा जब कभी कॉलेजेस के बारे में चर्चा करनी हो तो अुसे सामने रखा जाय।

The control of Government over the University, which is an autonomous body, consists mainly in the following directions —

The Budget of the University is approved by the Government in its final stages when it is scrutinised by the University.

The Vice-Chancellor is appointed by the Government of Hyderabad.

Three members are nominated by the Government on the Academic Council of the University

The Treasurer is appointed by the Finance Department of the Government of Hyderabad

चार्टर के लिहाज से अिन चार चीजों के अलावा कोअी दूसरी चीज गव्हर्नमेंट के ताबा नहीं। हैदराबाद में सिर्फ दो ही प्रायव्हेट कॉलेजेस हैं। अिन्हे ग्रैंट देने का सवाल किसी ऑनरेबल मेम्बर ने यहा नहीं अुठाय। अिस वजेह से कि अिन्हे पहलेही से गव्हर्नमेंट अिमदाद देती है।

Shri V. D. Deshpande Will the hon Minister clarify whether he means to say that the Government of Hyderabad is helpless in introducing any education policy in the Hyderabad University ?

Shri Phoolchand Gandhi . I do not understand these vague words. The educational policy conducted by the University is never accepted by the Education Minister of the Government of Hyderabad.

मैं आपको बिला वजेह कोअी जवाब देना नहीं चाहता। मैंने चार चीजें बतलायी हैं जिनके तहत युनिव्हर्सिटी और हुकूमत का तालुक है। युनिव्हर्सिटी के तहत जो कॉलेजेस आते हैं उनको फुल फ्लेज्ड (Full-fledged) करना या हर अेक डिस्ट्रिक्ट में कॉलेज कायम करना या अूनकी तादाद में अिजाफा करना यह सब चीजें पूरे तीर पर चार्टरके लिहाज से तै हनी हैं। युनिव्हर्सिटी अेक अटॉनमस बॉडी (Autonomous Body) है। जब गव्हर्नमेंट ने अिसके लिये कानून बनाया है तो वह हेल्पलेस (Helpless) कैसे हो सकती है ? वही कानून आज तक मौजूद है। वह किसी तरह अिस वक्त तक तबदील नहीं हुआ है। यह तसलीम करना पडता है। गव्हर्नमेंट की यही पॉलिसी है। अिससे मुतजाबिज

Shri V.D. Deshpande . Who guides the language policy of the University ?

Shri Phoolchand Gandhi : Is it necessary to answer this ? Did not the four points mentioned by me clarify this ?

Mr Speaker : The hon minister need not answer all these questions

Shri Phoolchand Gandhi : The hon. Member should be asked not to interrupt me

जो प्रश्न पूछे गये हैं मैं अूनको नजर अदाज करता हू। मुझे ऑनरेबल फ़ायनान्स मिनिस्टर का वह जुमला याद आता है अिसमें अुन्होंने कहा या कि कटमोशन-स्पिचेस में अब कोअी चार्म (Charm) बाकी नहीं रहा। जो चीजें अहम हैं अूनका जवाब दिया जायेगा।

ऑनरेबल मेम्बरस ने मेडिकल के सबब में जो चीजें कही हैं अुन्हे सुनने से असा मालूम होता है कि गव्हर्नमेंट जो कारवायियां स्टार्ट (Start) करती हैं वह अिनको मालूम होजाती हैं। और यहा अुन्ही बातों को दुहराया जाता है। अेक ऑनरेबल मेम्बर ने यह कहा की हर तालुके में जनता की तरफ से अेक साल के लिये अेक कमिटी मेडिकल स्टाफ पर निगरानी के लिये मुकर कर दी जाय।

यह स्कीम तो गव्हर्नमेंट ने करीब करीब मजूर भी कर ली है। और चार आठ रोज में शायद बिसका खेला न होजायेगा। न सिर्फ हैदराबाद बल्कि अजला और तालुकेजात में असी कमिटिया मुकर की जायेंगी। यह कमिटिया काम की निगरानी करेगी। लेकिन अडमिनिस्ट्रेशन में दस्तअवाज न हो सकेगी। अगर कोअी शिकायत हो तो वह सिव्हिल सर्जन या मेडिकल डिपार्टमेंट में पहुचावी जा सकती है। और अगर जरूरी महसूस किया जाय तो मिनिस्टर के पास भी कारवावी करसकते है।

यह शिकायत की गयी कि सरकारी डॉक्टर्स प्राॅयव्हेट प्राॅक्टिस करते है। वक्त पर दवाखाना नही आते। जो दवाये बिन्हे दी जाती है उनको खानगी प्राॅक्टिस में अिस्तमाल करते है। जिडियन पिनल कोड (Indian Penal Code) में अैसे कभी दफात है कि चोरी न करे, लूटमार न करे, खून न करे। लेकिन असके बावजूद भी कभी चीजे होती है। और सजा दी जाती है। अगर मेडिकल डिपार्टमेंट में भी कोअी असी बात होती है तो ऑनरेबल मेम्बर्स अुसे मेरे सामने लानेमें तामुल ब्यो करते है ? मैं तो कहूंगा कि अुनके साथ कोअी रिआयत हरगिज न की जायेगी। यही गव्हर्नमेंट की पॉलिसी है और रहेगी। मगर असी कोअी नुमाअिदगी नही की जाती। अेज्युकेशन और दवाखानो के बारेमें जो बाते यहा हाअुस में की गयी वे कभी मुझे मिलकर नही की गयी। देद दो महिनो से जबसे कि मुझे अेज्युकेशनका बजेट मिला है मैं यह मालूम कर रहा हू कि कहा कहा मदरसे खोले जायें और सोशॅलिस्ट्स और पीपुल्स अॅन्ड वर्कर्स और कॉंग्रेस के लोग मेरे पास आते है और कहते है कि यहा मदरसो की जरूरत है। लेकिन मुझे यह शिकायत है कि कम्प्युनिस्टो की तरफ से अेक भी आदमी ने आकर मुझसे यह नही कहा की फलाजमह मदरसे कायम होने चाहिये।

شری جی۔ ہمت راؤ۔ میں آریبل منسٹر کے پاس آیا تھا۔

श्री. फुलचंद गांधी : आनरेबल मेंबर नही आये थे।

شری جی۔ ہمت راؤ۔ میں خود آیا تھا۔

श्री. फुलचंद गांधी : अच्छा, अडतीस में से आनरेबल मेंबर अेक आये होंगे।

شری جی۔ ہمت راؤ۔ میں حوکھا چاہتا ہوں اسے آہ پورا سن تو لیجئے۔

श्री फुलचंद गांधी : और मुझे पहचानत नही। मैं यह बतलाना चाहता हू कि खिदमत का मादा नही है। जनता की सेवा नही चाहते या शायद यह खियाल हो कि फडतूस मिनिस्टर के सामने अॅकर आजीजी कौन करे। या तो अुनकी पॉलिसी यह है कि (Better to reign in hell than to serve in heaven)। तेलगाना को अपना बनाकर अस पर हुकूमत करना चाहते है। लेकिन लोगों की सच्ची सेवा करना नही चाहते।

شری جی آر ٹی اے کلا دیوی۔ خود برومی نے کہا کہ کمیونسٹوں کے سوا کوئی جتنا کی سبھا میں کرے؟

Shri Phoolchand Gandhi : I suppose it is too much.

Shri V. D. Deshpande : In future we will come to you more than you want.

Shri Phoolchand Gandhi : We already know why you

असके बाद अेक साहेब ने युनानी दवाखानो के सबध मे कुछ बाते कही। यह कहा गया कि बहुत से युनानी दवाखाने ऐसे है जिनका अुपयोग नही हो रहा है। गव्हर्नमेंट को जिसका अेहसास है और जिनको सुधारने की कोशिश की जा रही है। लेकिन अगर रजिस्टर में ६-७ पैशान्टस् की बजाय ६०-७० का जिदराज हो तो यकीनन् अैसी सूरत मे सख्त तदारुक किया जायेगा। अैसी बाते आईबा नही चलेगी। मै यह जिस लिये कह रहा हू कि यह चीज मेरी नोटिस में आओ है। और जिसी लिये जिसको सुधारनेकी कोशिश की जा रही है। इसके बाद अेक साहेब ने बहुत ही अच्छे तरीके और तपशील से मेडिकल और पब्लिक हेल्थ का जायजा लिया। जिन्होने जमिकूटा की मेडिकल स्थिती के सबध में कुछ बाते कही। स्पेशल मोबाअिल युनिट्स के बारे में बहुत कुछ कहा गया। जिस आॅनरेबल मेम्बर ने अपने भाषण में मुझे चार मर्तबा चालेज दिया। लेकिन मै तो जिनको चालेज नही दे सकता। मै सीधी साधी बाते कहूंगा और अुनके पाच पाअिट्स की हदतक जवाब देना चाहता हू। जिनका कहना है कि दवाखाने में फिनाअिल के लिये डॉक्टर साहेब चिट्ठी देते है। मै यह कहूंगा कि चिट्ठी तो देना ही होगा और मुमकिन है कि जिन डॉक्टर साहेब से आनेरबल मेबरका साबिका हुआ है अुन्होने अैसा किया हो।

شری سی ایچ - ویبکٹ رام راؤ - سیرامیں عوام کا سامنے ہے - یہ کرم نگر کا واقعہ ہے -

श्री. फुलचंद गांधी : यह पुराने जमाने की बाते होगी। अब तो अैसा नही होसकता। और यह भी कहा गया कि स्ट्रेप्टोमायसिन (Streptomycene) पेनिसिलिन (Penicillin) बगैरा अैसी चीज प्रायवेट प्रॅक्टिस में अिस्तेसाल की जाती है। लेकिन मै कहूंगा कि मेम्बर्स ने हाबुस में ही जवान खोली है और क्योंकि अुनको अैसा कहना है, जिसलिये वे अैसा कह रहे है। अगर वहाँ कुछ हकीकत थी तो लिखकर भेजते, क्योंकि यह मुमकिन नही कि अॅडमिनिस्ट्रेशन में यही हर जगह नजर आय। लेकिन जिनकी दो तीन बाते भी काबिले जिकर है। अुन्होने कहा की मलेरिया स्कीम मे फुजूल खर्चा हो रहा है। मलेरिया के बारे मे मेडिकल डिपार्टमेंट और पब्लिक हेल्थ डिपार्टमेंट ने क्या किया है, यह मै बतलाना चाहता हू ताकि पब्लिक को अितमिनात होजाय।

Malaria in the State

Incidence of Malaria has been reduced to a large extent in all the areas where anti-malaria schemes are functioning.

Name of Scheme	Average spleen	
	Index in 1947	Index in 1951
Tungabhadra Project	43.4	8.4
Nizamsagar Project	68.0	8.1
	(before control)	
Lakhnawaram Scheme	59(1946)	16.0
Dindi Project	5.2(1949)	0.0
Parbhani District Scheme	41.4(1941)	12.0
Adilabad District		
Manair Project		
Nanded District Scheme		

के मास्टरो और अंसे लोगोको दिये है जो जिस काम को कर सकते है। हमने इन लोगोको सिव्हिल-सर्जन के पास भेज कर अेक दो हफते तक ट्रेनिंग भी दिलवायी है। और अगर आपको जिससे फायदा होरहा है तो फिर जरा रहम कीजिये ताकि अबाम को जिससे फायदा पहुचे। जिसके मुतालिक भी जो आवाद है उनको मै हाअुस के सामने रखना चाहता हू ।

श्री क्थे राम रिड्डी - کیا یہ واقعات صحیح ہیں ؟

श्री फुलचद गाधी जरा सुनिये तो सही। (Laughter)

श्री क्थे राम रिड्डी - کونکہ ایک ایکجیول (Actual) حیرتلاں ہے اور حو واقعات بیان کئے جا رہے ہیں وہ غلط ہیں -

Mr. speaker Order . Order

श्री फुलचद गाधी -

१९५०-५१ मे

१९५१-५२ मे

पेटिया

८२१

६७४

जुमला १४९५

इनमेंसे १०१४ अिस्तमाल में लायी जा रही है और बाकी के मुतालिक रीपोर्ट नहीं है। अभी ४८१ बाक्सेस डिस्ट्रिब्यूट (Distribute) होने है।

फरवरी १९५० से दिसबर सन् १९५० तक दो लाख, जनवरी सन् १९५० जिसवी से मजी तक छ लाख सात हजार अेकतीस (६०७०३१) लोगो को दवा दी गयी जिसकी जाँच अच्छे डॉक्टरो ने की थी। दवाखानोसे क्वीनाओन न मिलने की शिकायत करनेवाले ऑनरेबल मेम्बर से मै यह कहना चाहता हू कि वहा पेलेोजिन भी दी गयी है और अगर वे भी वहा जाते तो बिन्हे भी पेलेोजिन मिल सकती। क्योकि वहा जिसका अितेजाप किया गया है। यह सब कुछ होने के बाद शिकायत करना ठीक नहीं।

प्लेग के बारे में भी शिकायत की गयी है। जिस स्टेटमेंट से हाअुस को पता चलेगा की डैथ्स (deaths) कितनी हुयी है और प्लेगसे कितने मुबतला हुअे थे।

Plague in Hyderabad State

	<i>In the State as a whole</i>		<i>In Hyderabad City</i>	
	Attacks	Deaths	Attacks	Deaths
During the year 1950/51	1870	670	80	14
During the year 1951/52	289	42		

यह प्लेग डिपार्टमेंट की करतूत है।

पटनचल स्कीम के बारे में कुछ मेम्बरों ने तारीफ करते हुये कहा कि यह स्कीम पर स्कीम किरबा आसान है। मै यह कहना चाहता हू कि पहले से कितने लोग मरे हैं। अब जिस स्कीम और दवाखाने जोनों पर १४ हजार खर्च हुआ है।

क्योंकि यह स्कीम बहुत मुफीद साबित हुयी है और आखिदा में पब्लिक हेल्थ के पेवा नजर आखराजात में बिजाफा करना चाहता हूँ। इस स्कीम के तहत अक सेटर कायम किया जाता है जिससे २० ता ४० मवाजियात शरीक किये जाते हैं और हेल्थ से मुताल्लुक जुमला अितजाम किया जाता है। मसलम् सॉकेन पिटस (socken pits) खोलते हैं। डि डि टी छिडकी जाती है। लेप्रसी वगैरा जैसी बिमारियो का भी अिलाज किया जाता है। औरते जो जचकी के लिये आती हैं उनको जचकी को जाती है। अित तरह की स्कीमे जेरैगौर है। क्योंकि इस स्कीम को अिडिपेण्डेंट (Independent) तरीके पर चलाया जाय तो खर्चा बहुत होता है। अिसलिये अिस पर गौर होरहा है।

आयुर्वेदिक दवाखानो और युनानी दवाखानो को हमारे हेल्थ डिपार्टमेण्ट के तहत लाया जायेगा और अुन्हे छ महिनो का रिफरेशर कोर्स दिया जायेगा। क्योंकि अुसी कोर्स में से अक्सर चीजे हमारे वैद्यो और हकीमो को मालुम रहती हैं ताकि अिन्हे हेल्थ सेटर के साथ अॅटॅच (Attach) किया जासके। और अिस तरह दवाखानो के अॅडमिनिस्ट्रेशन पर जो खर्च हो रहा है अुस से वो तरह का फायदा होगा।

अेक और स्कीम यह है कि अैसे मवाजियात जिनकी आबादी पाच हजार से जाखिद है वहा अॅलोपैथिक दवाखाने कायम किये जाये। अगर अिसका अितजाम किया जाय तो वहा सोशियल सर्विस का भी काम होगा। वर्षा टाइपि के लॅटरिन्स (Latrines) भी कायम किये जावेंगे और जचकीखाने का भी अितजाम हो जायेगा। अिसके बाद मैं नर्सस और दायियो के बारे में कहना चाहता हूँ। नर्सस का कोर्स पास करनेके लिये मॅट्रिक्युलेट होना जरूरी है और यह दो साल का कोर्स है। हम अिनको अॅकमोडेशन और स्कॉलरशिप देने के लिये तयार हैं। लेकिन हमे अैसी औरते नही मिल रही है जो हमसे कोअॅपरेट (co-operate) करे। दाखियोकी ट्रेनिंग का अितजाम बरगल, भीरगाबाद और गुलबर्गे में भी किया गया है। और अुमीद है कि हर तालुके में भी जल्द ही अितजाम कर दिया जायेगा। रिहूबिलिटेशन स्कीम के तहत जिले अुस्मानाबाद में हर अेक तालुके में स्कीम जारी करना चाहते हैं। लेकिन वहा हालत यह है कि जब मुगफली का मोसम होता है तो वे तयाम मुगफली चुननेके लिये चली जाती हैं। मैं तो यह जानता हूँ कि हर अेक मौजे में भी अॅक दाई रजी जाय। लेकिन मुन्न दाखिना नही मिलरही है।

अिसके बाद अेक बहुत बडी अॅकेडमिक अहमियत का सवाल यह है कि अॅम् बी बी अेस् के बदले अेल सी पी अेस का तकूर किया जाय।

(in addition) "ان اڈیشن" شری وی۔ ڈی۔ دیسپانڈے۔ دلے نہیں ان اڈیشن

श्री फुलचंद शाशी: आनरेबल मेबर के मालुमात के लिये मैं यह कहना चाहता हूँ कि अॅम् बी बी अेस का कोर्स बडा भारी कोर्स है जिसकी मुदत पाच साल है। अिसके बारे में गव्हर्नमेण्ट ऑफ बिडिया और ऑल बिडिया मेडिकल असोसियेशन से महाविरा लिया गया। अिनका कहना है की यह चीज टेकनिकल है और अगर अेल सी पी अेस् को अॅम् बी बी अेस की जगह दो जाय तो दवाखानो में अिस तरह काम होना चाहिये न हो सकेगा। और हमारी यह स्कीम नाकाम होगी। अिसलिये अेक्सपर्टस की अॅपिनिशन हमको मानना च हिये और मैं भी यही चाहता हूँ।

अेक आनरेबल मेम्बरने कहा की प्रायवेट प्रॉक्टिस को अबॉलिश (Abolis) किया जाय। अेन्ने सबाखत के सिलसिले में अिसका अुत्तर दे दिया है। प्रायवेट प्रॉक्टिस को अबॉलिश करना पड़ेगा; और अिस कब्द में यह चीज आती है कि क सल्टिंग की अिजाजत है लेकिन विलनिक की अिजाजत

नहीं है। अर्न् वी वी अर्न् के कोर्स को तबदील करने के बारे में एक सवाल पूछा गया था। हाउ में गवर्नमेंट ऑफ़ मिडिल ने मेडिकल अनॉजिगेता की तरफ से डॉक्टरों की अर्थ कंस्ट्रिक्शन् को ध्यान में रखा। तब अफ़ार्मेटिव ने गौर करने के बाद अर्न्के खिशाफ़ राय जाहिर की, (One and all are against it)। प्रायोज प्रॉविडन्स के विनिमये में यह कहा गया की डॉक्टरों सरकारी दवायें घरों में लेजाकर अिस्तेमाल करते हैं। लेकिन यह अँसो चीजे हैं कि जबतक अुमक मुनाल्लक पब्लिक में सवाद जमा करके न पेश किया जाय कोबी स्टेन नहीं लिया जा सकता।

अँज्युकेशन के सत्र में जो दो तीन प्रॉविडन्स हे अँन्हे बतलाकर मैं अपना भाग खनन कइया। अँक ऑनरेबल मेम्बर ने कहा कि सस्कृत के लिये कोबी ग्रँट नही दिया जाता है। सस्कृत के लिये हैदराबाद के अदर या हैदर बाद के बाहर भी ग्रँट दिया जाय तो अच्छा है। अिस बारेमें हुमुमत गौर कर रही है। यह भी कइया गया कि बाहर जो ग्रँटन दिये जा रहे हैं अुनके कर्म क्मो न कीं गइयां। अिस बारेमें गौर हो रहा है। अँक महिने के अदर ग्रँटस में कमी की जायेंगी। गुजिस्ता साल जो ग्रँटस दिये जाते थे अुनमें १५ लाख के ग्रँटस की कमी की गयी है। और जो ग्रँटस बाकी है अुनकी तफ़सिल मँने बतायी है। अँक साहब ने मुझे टोका और यह सवाल किया की यह ग्रँटस अँच् वी अँच् दी निजाम से विरसे में मिले हैं। अिसका अुत्तर यह है कि अुनकी विरासत कौनमी नहीं है? अुस्मानिया युन्वर्सिटी, अुस्मानिया हॉस्पिटल, हायकोर्ट, और खुद यह हाअुस सब निजामसाहब की विरासत है। बहरहाल बहुतसी चीजे विरसे में मिली हैं। सस्कृत के लिये ग्रँट की कोबी दरखास्त मेरे पास नहीं आयी है। अगर कोबी दरखास्त आये तो मैं अँसा ग्रँट देने के लिये तयार हू। मैं अिसके लिये दिक्किकाचाअुगा नहीं।

किसी ने कहा की हमारे बच्चों को बहुतसी भाषाअे सीखनी पडती है। चार चार पाच पाच साल के बच्चों को तीन तीन भाषाअे सीखनी पडती है। मातृभाषामें तालिम का अितजाम होना चाहिये। मैं कहूंगा की अगर रिजनल लँग्वेजस में महारत प्राप्त करना हो तो सस्कृत भाषा का प्राप्त करना जरूरी है।

अिसके बाद कहा गया कि शिक्षा पर पैसा कम खर्च किया जाता है। अिसका अुत्तर मेरे पास यही है। मेल स्टुडेंट्स (Male Students) और फिमेल स्टुडेंट्स (Female Students) के लिये तालीम का अलग अलग अितजाम करना पडता है जिसकी वजह से जियादा खर्च में कम तालीम का अितजाम हो रहा है। अगर कंबाइनड (Combined) तालिम कमसे कम मिडल तक होने लगे तो मेरे खिपाल में पैसे की बचत होगी और जो पैसा अिस वक्त खर्च होरहा है अुतने ही पैसे से जियादा तालीम का अितजाम हो सकेगा। •

شری مٹی شاہجہان بیگم - اہی ہارا ملک بہت پیچھے ہے۔ وہ اس قابل نہیں ہے کہ
میان کبائیل (Combined) تعلیم کو رائج کیا جائے۔

श्री. फुलचंद गांधी ठीक हैं। हम भी मुल्क के पीछे हैं। अँक सवाल यह भी आया था कि रातों से पढकर मॅट्रिक के परीक्षा में बैठने की अिजाजत दी जाय। जब यह सवाल मेरे सामने आया तो मैंने अुसकी अिजाजत देदी। मुझे मालूम हुवा की यह सवाल किसकी तरफ किया जा रहा है। कुछ अँसो विधवायें हैं जो मदरसे में पूरे वक्त की हाजरी नहीं दे सकतीं। मैं मदरसे नहीं जा सकती। अिन बातों का लिहाज करते हुवे अँसो अिजाजत दी गयी है जो बहुत कामियाब आवित हुयी।

महिला शिक्षण समिती ने पूछा है कि मॉट्रिक के लिये अिजाजत देगे या नहीं। अिसका अुतर मैं आज नहीं दे सकता। अिस पर गौर किया जासकता है। क्या अैसी अिजाजत बबजीं ये है ? अिसका जवाब नफ़ों में मिला था। मॉट्रिक के लिये अैसी अिजाजत दी जा सकती है या नहीं, अिसका जवाब अभी देना मुश्किल है।

अिसके बाद हमारे अेक ऑनरेबल मेम्बर न गव्हर्नमेट सर्वट्स के मुफ्त अिलाज न करने के बारे में शिकायत की। मैं हाअुस की नोटीस में यह चीज लाना चाहता हू कि शायद यह बात बहुतसे लोगों को अभी मालूम नहीं है कि गव्हर्नमेट सर्वट्स के मुफ्त अिलाज के बारे में सेन्ट्रल गव्हर्नमेट ने अेक कानून बनाया है। अुस कानून को हमने भी लिया है। अब मुलाजमीन के लिये अिसकी अिजाजत दी गयी है कि मुफ्त अिलाज किया जाय। अिसके अलावा यह अितजाम भी है कि गरीबों के मुफ्त अिलाज के लिये डॉक्टरो को अिमदाद भी दी जाती है। यह सब बातें होती हैं। लेकिन नुकताचीनी करनाही मकसद हो तो और बात है। मैं हाअुस से अितना अर्ज करूंगा की जो भी बातें शिकायत के काबिल हो साफ दिलीसे वे कही जायें। अिसमें पॉलिटिक्स न मिलाया जाय तो अच्छा है। पॉलिटिक्स का अिचारार मैं अिसलिये कर रहा हू कि अेक मुकाम पर अेक डॉक्टर के खिलाफ कुछ शिकायत करना मजूर था। अुस दवाखाने के मुलाजमीन ने अेक पार्टी को अपने हाथ में लिया। अखबारबाजी चलायी गयी। फिर क्या था ? बस अखबार में छपगया की फलों डॉक्टर फुलचद गाधी का रिश्तेदार है। भला गौर करने की बात है। वह ब्राम्हण और मैं गुजराती, रिश्ता कैसे ? अच्छा साहब अिस डॉक्टर की तहकिनात के लिये गये तो शिकायत करनेवाले गायब अिसलिये मैं कहूंगा की शिक्षण और विद्या के सिलसिले में पॉलिटिक्स नहीं लाना चाहिये। मैं दान करने के लिये नहीं बैठा हू। गव्हर्नमेट दान करती है। मेरा हाथ बटाया जाय तो मैं भी आपकी मदद के लिये तयार हू।

مسٹر اسپیکر - اب حوکت موسس بیس کئے گئے ہیں میں انکو ووٹ کے لئے پیش کرتا ہوں۔

DEMAND No. 45—' EDUCATION '

Rs. 8,78,98,000

Shri K. V. Narayan Reddy : Mr. Speaker, Sir, I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri K. V. Narayan Reddy : I beg leave of the House to withdraw my other Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri G. Hanumantha Rao : I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri Srinivas Rao : I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 45.

The Motion was, by leave of the house, withdrawn.

DEMAND NO. 46—'MEDICAL'

(Rs 90,05,000).

Shri Lambaji Muktagi . I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 46.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

Shri K V Narayan Reddy . I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No 46

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 47—'PUBLIC HEALTH'

(Rs 28,91,450)

Shri Lambaji Muktagi . I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No 47.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 28—'EDUCATION DEPT.'

(Rs. 2,08,900)

Shri V. D Deshpande : I beg leave of the House, to withdraw my Cut-Motion to Demand No 28.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 45 —'EDUCATION'

(Rs 3,78,98,000)

Shri V D. Deshpande : Mr. Speaker, Sir, I want my Cut-Motion to be put to vote.

Mr. Speaker . The Question is :

"That the Demand under the Head '*Education*' be reduced by Rupee 1."

The Motion was negatived.

DEMAND NO. 46—'MEDICAL'

(Rs. 90,05,000)

Shri Ch. Venkatrama Rao : I beg leave of the House to withdraw my Cut-Motion to Demand No. 46.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND NO. 47.—' PUBLIC HEALTH '

(Rs 28,91,450)

Shri Ch Venkatrama Rao I beg leave of the house to withdraw my Cut-Motion to Demand No 47.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn

Mr. Speaker The Question is—

“ That a sum not exceeding Rs 5,06,33,400 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demands Nos 20, 28, 44, 45, 46, 47, and 66.”

The Motion was adopted

The Minister for Commerce and Industries · (*Shri Vinayak-rao Vidyalkar*)

DEMAND NO. 23.—' COMMERCE & INDUSTRIES '

Mr. Speaker SIR, I beg to move :

“ That a sum not exceeding Rs 1,90,800 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 23. The demand has the recommendation of the Rajpramukh. ”

DEMAND NO. 43.—' MINES '

Mr. Speaker SIR I beg to move :

“ That a sum not exceeding Rs 1,63,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 43. The demand has the recommendation of the Rajpramukh.”

DEMAND NO. 52.—' INDUSTRIES '

Mr. Speaker SIR, I beg to move :

“ That a sum not exceeding Rs. 18,17,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March, 1953, in respect of Demand No. 52 The demand has the recommendation of the Rajpramukh.”

DEMAND NO. 58.—‘INSPECTOR OF FACTORIES’

Mr Speaker Sir, I beg to move.

“That a sum not exceeding Rs 1,32,150 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March, 1953, in respect of Demand No 53. The demand has the recommendation of the Rajpramukh.”

DEMAND NO. 70.—‘STATIONERY AND PRINTING’

Mr Speaker Sir, I beg to move:

“That a sum not exceeding Rs 27,13,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March, 1953, in respect of Demand No 43. The demand has the recommendation of the Rajpramukh.”

Mr Speaker. Motions for Demands Nos 23, 43, 52, 58 and 70, making an aggregate total of Rs. 45,15,950 moved.”

Now, we shall take up Cut-Motions. Shri Bhagwan Rao Boralker.

DEMAND NO. 23.—‘COMMERCE & INDUSTRIES

(Rs. 1,90,800)

Shri Bhagwan Rao Boralker (Basmat-General): Speaker, Sir, I beg to move.

“That the demand under the head, Commerce and Industries be reduced by Rs 5,000 to discuss Economy—I Assistant Secretary’s post is unnecessary.”

Mr Speaker. Motion moved:

“That the demand under the head, Commerce and Industries be reduced by Rs 5,000 to discuss Economy—I Assistant Secretary’s post is unnecessary.”

Shri Syed Akhtar Hussain (Jangaon): Speaker, Sir, I beg to move:

“That the demand under the head Commerce and Industries be reduced by Re. 1 to discuss the working of the Commerce and Industries Secretariat.”

Mr. Speaker: Motion moved:

“That the demand under the head, Commerce and Industries be reduced by Re. 1 to discuss the working of the Commerce and Industries Secretariat.”

(Rs. 13,17,000)

Shri V. D. Deshpande : Speaker, Sir, I beg to move.

"That the demand under the Head 'Industries' be reduced by Re. 1, to discuss Industrial Policy "

Mr Speaker : Any particular grievance to discuss ?*Shri V. D. Deshpande* The Industrial Trust Fund and the proposed selling of certain industries.*Mr. Speaker* . Motion moved

"That the demand under the Head ' Industries ' be reduced by Re. 1, to discuss the Industrial Trust Fund and the proposed selling of certain industries "

Now discussion on these Cut-Motions will begin.

श्री. भगवानराव बोरोलकर (बसमत) जनरल : ऑनरेबल स्पीकर सर, धाज मी ज्या तत्वाने ही कटमोशन आणली आहे त्या दृष्टीने कॉमर्स अँड इंडस्ट्रीज डिपार्टमेंट चालत आहे ज्यावर सरकार जितका खर्च करते अशा या खात्याचे कोणते ऑफिस कोठे आहे, हे अद्याप जिल्ह्यातील बऱ्याच लोकाना माहित नाही या कॉमर्स अँड इंडस्ट्रीज डिपार्टमेंटचे कोणत्या प्रकारचे कार्य आहे व ते कसे चालते

बिस्टर स्पीकर : आपण जरा माधिकमध्ये बोला अँकू येत नाही

श्री भगवानराव बोरोलकर . हा कदाचित् त्याचा दोष असेल माझा आवाज मोठा आहे

हे व्यापार आणि बुद्धी खाते, ज्या सत्राची सरकारच्या मोठमोठ्या योजना आहेत, त्याचा जनतेला जसा उपयोग व्हावयाला पाहिजे तसा होत नाही लोकांचे लाखो रुपये या खात्यावर खर्च होतात. त्याचा उपयोग जर जनतेला झाला नाही तर या सारखी दुखाची गोष्ट दुसरी नाही या खात्यात सेक्रेटरी, डायरेक्टर, व डेप्युटि डायरेक्टर हे तीन मोठमोठे अधिकारी आहेत डायरेक्टरच्या सहा जागा आहेत डेप्युटि डायरेक्टरच्या आठ जागा आहेत तसेच असिस्टंट सेक्रेटरी, इन्स्पेक्टर वगैरे लोकही आहेत ज्यांना मोठमोठे पगार दिले जातात या खात्यात जिजिनियस आहेत ज्यांना वेळ ६०० ते १,५०० रुपयापर्यंत आहे. लॅबॉररीमध्ये काम करणाऱ्यांना ३०० ते ८०० रुपयांची वेळ मिळते त्याचप्रमाणे या खात्यांत अडतीस गॅलेंटिड ऑफिसर्स आहेत या शिवाय दुसऱ्याही जागा आहेत त्यावर निरनिराळे अधिकारी काम करतात हे येथे सर्व सांगावयाचा अर्थ अंबदाच आहे की या ऑफिसरांचा उपयोग जनतेला पूर्णपणे होत नाही अदाहरणार्थ या खात्यातील वेका शाखेने दुसऱ्या शाखेची आस्तीस आस्त कोऑपरेशन (Co-operation) विसून घेत नाही. या खात्याचे मुलबर्गी जिल्ह्यामध्ये मोठे ऑफिस आहे. तिथे आपण नवी गेल तर

आपणास तेथील कारकून झोपलेले दिसून येतील त्याचे कार्य अत्यंत आळशीपणे चाललेले असते. असाच कारभार रायचूर जिल्ह्यातही खालू आहे यावरून असे दिसून येतील की या खात्याचे पूर्ण काम असेच चालते जे मोठमोठे अधिकारी आहेत ते प्रामाणिकपणे काम करीत असतात, आणि त्याचा उपयोग जनतेला होत नाही तेव्हा हा खर्च कितपत योग्य आहे याचा विचार करावयाला पाहिजे

माझा या सभागृहात बोलण्याचा पहिलाच प्रसंग आहे या सभागृहात पुष्कळ चर्चा चालतात, व सरकार कडून जनतेला पुष्कळशी आरवासाने दिली जातात आणि बऱ्याच कल्पना त्याच्यापुढे ठेवल्या जातात पण लोकशाहीच्या काळात लोक तुमच्या या पोकळ आरवासानाना कधीही भुळणार नाहीत हे मी स्पष्ट सांगू अिच्छितो पूर्वीच्या काळात आम्हाला बरेच अनुभव आलेले आहेत आणि यापुढे तुमचा हा कारभार थांबून काही सुधारणा होतील अशी आशा करण्यात काही अर्थ नाही

या कॉमर्स आणि अिडस्ट्रीज खात्याचे लोक महिन्यातून कधीतरी परभणी जिल्ह्यात येतात, व्यायान्याचे वेट्स (Weights) तपासतात, लहान व्यायान्यांना त्रास देतात, आणि कर्प्यन (Corruption) करतात म्हणून या खात्यात बऱ्याच सुधारणा झाल्या पाहिजेत.

आज करोडो रुपये या खात्यावर सरकार खर्च करते त्याचा जनतेला फायदा मिळाला पाहिजे ही गोष्ट मी ऑनरेबल मंत्र्यांच्या नजरेला आणू अिच्छितो मुंबयी प्रांतात या खात्यात खास खास सुधारणा झाल्या आहेत तेथील रिपोर्टिंहि आपल्याकडे आले आहेत त्यात कमी खर्चात ज्यास्तीत ज्यास्त सुधारणा कशा करता येतात हे दाखविले आहे. आज ज्या प्रमाणात या खात्यावर खर्च होतो त्या मानाने हे खाते कार्य करू शकत नाही या खात्यात ज्यास्त पैसा घालणे चुकीचे आहे लोकाना जी गोष्ट पाहिजे ती निर्माण होऊ शकत नाही या वर्षी निरनिराळ्या राने तुम्ही १ कोटी २० लक्ष रुपये टॅक्स शेतकऱ्यांवर बसविणार आहात. आमचा तुम्हाला सखळ सरळ प्रश्न आहे की हा टॅक्स जो जनतेवर लादला गेला तो तुम्ही जनतेच्या उपयोगाकरिता खर्च करता काय ? बसमत तालुक्यातील शेतकरी टीन आणि सरकी भागतात, ती त्यांना मिळत नाही त्याच्यावर कर मात्र लादला जातो

मिस्टर स्पीकर : जेव्हा तो प्रश्न येतील तेव्हा त्याच्यावर तुम्ही बोलू शकता

श्री भगवानराव बोरलकर : मी त्यावरच येतो आहे आजपर्यंत मला मोकळेपणाने बोलवावाला मिळाले नाही म्हणून बोलतो आहे

ज्याअर्थी तुम्ही त्याच्याकडून कर घेता, त्याअर्थी त्याच्या हिताच्या गोष्टी केल्या पाहिजेत. लोकांवर आज १ कोटी २० लक्ष रुपये कराच्या रूपाने लादले आहेत ते लोकांना जाचक वाटू लागले आहेत

कॉमर्स आणि अिडस्ट्रीज मधील दोनचार डायरेक्टर काडून टाकले तर माझी पांच हजारांची रूपात सहज पूर्ण होतील असे मला वाटते. तेव्हा माझी ही कफत संजूर करावी, अशी सभागृहाला विनंती करून मी आपले भाषण संपवितो.

شری وی۔ ڈی۔ دیشپانڈے - میں نے جو کٹ موٹس پیش کیا ہے اسکا تعلق عام طور پر حکومت کی صنعتی پالیسی اور خاص کر انڈسٹریل ٹرسٹ منڈ اور بڑے بڑے کارخانوں کی پیچھنگ ایجنسی سے ہے۔ اس سلسلہ میں مجھے یہ عرض کرنا ہے کہ صنعتی پالیسی کی تین وینیں ہیں۔ پہلے تو جنگ کے بعد جب ہندوستان میں برطانوی حکومت تھی اس نے بوسٹ وار پلاسنگ کا کام کیا اور اسکے تحت یہاں بھی پلاسنگ ہوئی۔ اسکے بعد رضاکار حکومت کا زمانہ آیا۔ اس زمانہ کے خاص حالات کے تحت اور خاص بنیاد کو سامنے رکھتے ہوئے یہاں کی انڈسٹری کو انکے مطابق بنانے کی کوشش کی گئی اور آج جو پلاسنگ ہو رہی ہے وہ ٹائٹا اور دلکا پلان ہے۔ یہی ہیں وہ ہیں۔ لیکن آج جو پالیسی اختیار کی جا رہی ہے اس سلسلہ میں میں یہ عرض کرنا چاہتا ہوں کہ موٹائیوں اور پلان (Five-Year Plan) ہندوستان اور حیدرآباد میں ہوگا اس سے بنیادی طور پر ہماری صنعتی ترقی نہیں ہو سکتی۔ یہ جر میں کئی بار ہاؤس کے سامنے عرض کرچکا ہوں۔ اس اسکیم کے تحت ہمارے پاس کی چھوٹی چھوٹی انڈسٹریز انگریڈ کی انڈسٹریز کے تحت رہیں گی کیونکہ ریسورسز (Raw Material) اور کپٹل گورڈس (Capital Goods) کا سوال پیدا ہوگا۔ ہم آل انڈیا پلان کے تحت حیدرآباد میں بھی کام کر رہے ہیں لیکن میں ہاؤس سے یہ پُر زور اپیل کر رہا ہوں کہ ہندوستان کی حقیقی ترقی اور صحیح طریقہ سے انڈسٹریز کو ترقی دینے کے لئے حیدرآباد میں بھی کام کیا جائے۔

رضاکار حکومت نے جس خاص پالیسی کے تحت انڈسٹریز قائم کی تھیں ان سے متعلق حقیقات کے لئے حکومت حیدرآباد نے کے۔ سی۔ واڈیا کی صدارت میں پولیس ایکس کے بعد ایک کمیٹی قائم کی تھی۔ اس سلسلہ میں بمبئی سے آڈیٹرز بھی بلوائے گئے تھے اور کمیٹی نے اپنی رپورٹ بھی پیش کی لیکن تعجب کی بات ہے کہ نہ تو رپورٹ گورنمنٹ نے اس پر عمل کیا اور نہ موجودہ حکومت میں اس پر عمل کیا جا رہا ہے۔ نہ بھی معلوم ہیں ہوا کہ رضاکار حکومت میں کیا ہوا یا کیا کیا ننگلنگ (Bungling) کی گئی تھی جس میں کہ حیدرآباد کے عوام کا پیسہ فصول خرچ کیا گیا تھا۔ مثال کے طور پر میں یہ کہہ سکتا ہوں کہ اب جو سر سالک مل ہے وہ اس زمانہ میں بن گئی ویکٹری تھی۔ اگر تحقیقات کی جائے اور ایک کمیٹی تشکیل دی جائے جس میں ایم۔ ایل۔ ایر اور اکسیرٹس ہوں اور اس کمیٹی کو یہ حق بھی دیا جائے کہ اگر ضرورت ہو تو ارسز نو پورے حالات پر نظر ناں کرے تو حقیقت معلوم ہو جائیگی۔ کیونکہ ہم یہ سمجھتے ہیں کہ جو مایوس کن لاکچر آج ہمارے سامنے رکھا جا رہا ہے وہ جھوٹ ہے۔ مثال کے طور پر آٹومبیل و کس میں ایک پلانٹ خرید گیا اور اس سے کوئی کام نہیں لیا جا رہا ہے اور کئی ویکٹری کے لئے جو زمین ۵ لاکھ روپیہ میں خریدی گئی تھی پیچھنگ ایجنسی نے آپس میں سا رہا کر کے اب اسکو ۱ لاکھ میں خرید لیا ہے۔ کیا میں حکومت سے یہ پُر زور کر سکتا ہوں کہ اس طرح کیوں سے مسمجٹ (Mismanagement) دو رہا ہے۔ اور اس سلسلہ میں حکومت کیا کر رہی ہے؟ ہم چاہتے ہیں کہ اسکی چھان بین

لیکن میرا خیال ہے کہ ان سے دو سو کروڑ تک بھی مانگ سکتے ہیں۔ ہمارے پاس ایسے جاگیر دار ہیں جن کے پاس سے بھاگے بھاگتے ہ لاکھ کے حواہرات صط کئے جاتے ہیں اور حکو پندرہ لاکھ روپیہ حرمادہ کیا جانا ہے۔ تو کیا ہماری صنعتوں کو بڑھانے کے لئے روپیہ نہیں دیا جاسکتا؟ کہا جاتا ہے کہ نکرار نہ کیجئے۔ بدقسمتی تو یہ ہے کہ یہ لوگ سود کی بھی نہیں سوچتے اور پیسہ زیادہ کمانا بھی نہیں جانتے۔ ایک رسالہ تھا جسکے ہماری عورتیں دولت کی بوجا کرتی تھیں۔ میں نہیں جانتا کہ اب بھی کرتی ہیں یا نہیں۔ اسی طرح یہ لوگ گھر میں دولت رکھ کر اسکے اطراف گھومتے ہیں۔ اس دھیت کو نکالنے کی ضرورت ہے۔ ہم صنعت کے لئے اس طرح پیسہ حاصل کر سکتے ہیں جس طرح جنگ کے زمانے میں جنگ کو چلانے کے لئے جس سا پیسہ سنٹ (Mint) کیا گیا تھا۔ میں کہوں گا کہ اگر صنعتوں کو چلانے کے لئے سسہ کی کمی ہے اور یہی چہر زکاوٹ کا باعث بنتی ہے تو اس کے لئے بھی پیسہ سنٹ کیا جاسکتا ہے۔ اس لئے کہ اس سے نو آئندہ آپکو انکم ہوگی اور انڈسٹری ملک کی قوت بھی بڑھانیکا باعث ہوگی۔ یہ صورت میں آپکے سامنے رکھنا چاہتا ہوں اور یہ بات میں حرات کے ساتھ کہوں گا کہ ہماری انڈسٹریل پالیسی غلط ہے۔ اسکی وجہ سے ملک کا پیسہ ایک محدود طبقہ میں یعنی کیا پیٹلسٹ گروپ (Capitalist Group) ہی میں رہتا ہے جسکا سمدہ انگریزوں سے رہتا ہے۔ انگلینڈ اور امریکہ کی کولونیل پالیسی (Colonial Policy) حیدرآباد میں کام کرتی ہے۔ میں آریبل مسٹر سے یہ اپیل کروں گا کہ ہماری صنعتوں میں اسٹیٹ لے کروڑوں روپیہ انوسٹ کیا ہے انہیں عوام کی طرف سے چلانا چاہئے۔ اور اس کے لئے حرات کے ساتھ آگے بڑھنا چاہئے۔ عوام آپ سے ہر قسم کے تعاون کے لئے تیار ہیں۔ اور اسی صورت میں اسٹیٹ کی صنعتیں کامیابی کے ساتھ چل سکتی ہیں۔ اور ان انپلائمنٹ بھی بڑی حد تک اسی سے دور ہو سکتا ہے۔ میں یہ کہوں گا کہ واڈیا صاحب نے انڈسٹری کی جو رپورٹ سس کی ہے وہ ہاؤس کے سامنے رکھی جائے۔ کسٹور بھائی لال جی کی رپورٹ میں بھی کہا گیا کہ یہاں صنعتیں ان ایفیشینٹلی (Inefficiently) چل رہی ہیں۔ مگر انہوں نے دوسرے مقصد کے تحت ایسا کہا۔ مجھے ایک قصہ یاد آتا ہے جو پچ رٹم میں ہے۔۔۔۔

Mr. Speaker : No story please.

شری وی۔ ڈی۔ دتتا پانڈے - خیر میں صرف اتنا ہی کہوں گا کہ کسی شخص کو دیکھ کر یہ کہا کہ یہ شیر نہیں ہے کتا ہے۔ تو کتا ہی سمجھے لگے۔ مطلب یہ تھا کہ ان صنعتوں کو بیچ دو۔ یہ خیال غلط ہے۔ صنعتوں کو بیچا نہیں چاہئے۔

کالینج انڈسٹریز کے بارے میں یہ کہا تو جاتا ہے کہ اسے سلف سفیسیئنٹ (Self-Sufficient) بنانا چاہئے مگر میں پوچھتا ہوں یہ کس طرح ہوگا۔ ظاہر ہے کہ وہ فوری خود بخود تو سلف سفیسیئنٹ نہیں بن سکتے، جب تک کہ آپ کی مدد نہ ہو۔ میں یہ کہوں گا کہ گورنمنٹ کی اس سلسلے میں جو پالیسی ہے وہ تشفی بخش نہیں ہے۔ البتہ، ویڈیوں کی

حد تک کچھ مدد کی جاتی ہے۔ باقی کالینج انڈسٹریز کی جیسی کہ مدد کرن چاہئے ہیں کی جائے۔ میں حکومت سے یہ اپیل کروں گا کہ کالینج انڈسٹریز کی زیادہ سے زیادہ مدد کی جائے کیونکہ اس سے بھی ایک حد تک ان اسپلائٹس، کا سوال حل ہو سکتا ہے۔

آخر میں مجھے یہ بھی کہا ہے کہ کالینج انڈسٹریز کے لئے گورنمنٹ کے جو محکمہ بنا رہے اسکا ڈسٹریبیوشن ٹاپ ہیوی (Top-heavy) ہے۔ اسکو ریڈیوس (Reduce) کیا جاسکتا ہے۔ حکومت اس جانب توجہ دے۔

اسی تقریر ختم کرتے ہوئے آخر میں میں آریبل مسٹر فار کانس ایڈ انڈسٹریز سے اپیل کروں گا کہ ملک کی انڈسٹریز کو بیجا نہ جائے۔ بلکہ اس میں جلائی جائے اور اسکے لئے جو چیزیں ضروری ہیں وہ اختیار کی جائیں۔ اگر اسکا کیا جائے تو حیدرآباد کے عوام ہر طرح آپ کا ساتھ دیں گے۔

شری سید اختر حسین (حنگاؤں) مسٹر اسپیکر سر۔ حیدرآباد میں حکومت کی انڈسٹریز کے بارے میں گزشتہ تین سال سے جو پالیسی رہی ہے اسکے پیس نظر میں بقیہ کے ساتھ یہ کہہ سکتا ہوں کہ پولس ایکس سے پہلے حیدرآباد میں جو نئی نئی انڈسٹریز قائم ہوئی تھیں اور ان میں ترقی کے آثار نمایاں تھے اب دن بدن ان میں انحطاط پیدا ہوتا جا رہا ہے۔ اس تین سال کے دوران میں حکومت کی پوری صنعتی پالیسی روال پذیر رہی۔ جس کی وجہ سے درمیانی طبقہ کے پرائیویٹ کمپنیشنس اور پرائیویٹ صنعت کار گھائے میں رہے۔

Shri Vinayak Rao Vidyalkar His Cut-Motion is only for maladministration, I think.

شری وی۔ ڈی۔ ڈیشپانڈے۔ میں سمجھتا ہوں کہ سروس دہوں پر بول سکتے ہیں۔

شری سید اختر حسین۔ اس روال کی وجہ یہ بھی کہ مقامی صنعت کاروں سے محکمہ صنعت و حرفت کے متورہ ہیں لیا۔ اسکے علاوہ انڈسٹریل ٹرسٹ ملڈ کی کارروائیوں سے لوگوں کو ناواقف رکھا گیا۔ پچھلے سال اور اس سال بھی مسلسل پریس میں ایڈیشن ہوتا رہا ہے اور محکمہ صنعت و حرفت کی مال پرائیکٹسز (Malpractices) عوام کے سامنے لائی گئیں۔ لیکن اسکا کوئی جواب نہیں ملا۔ جتنی یہ تھیں کہ جہاں کی صنعتوں کو باہر کے لوگوں کے ہاتھوں فروخت کیا جائے۔ اس وقت تو یہ سوال کچھ رکھا ہوا معلوم ہوتا ہے۔ لیکن نار یہ سوال ہمارے سامنے آتا ہے کہ ہماری صنعتوں کو باہر کے کمپنیشنوں کے ہاتھوں فروخت کیا جا رہا ہے۔ اس بہانہ کہ حکومت کے پاس روپہ نہیں ہے۔ لیکن میں پوچھنا چاہتا ہوں کہ اگر یہاں کی صنعتوں کو مصنوعہ بندی کے تحت چلایا جائے اور یہاں کے لوگوں کے مطالبات کی پلاننگ کی جائے تو کوئی وجہ نہیں کہ صنعتوں کو باہر کے کروڑ پتی سرمایہ داروں کے ہاتھ فروخت کر لینی ہوت آئے۔ مثال کے طور پر میں یہ کہوں گا کہ ہر یوز پیمن ملز پولس ایکس سے پہلے جتنا

پہرتیار کر کے سہلائی کرتی تھی آج اتنا بیہر تیار نہیں کرتی۔ اور ساتھ ہی ساتھ بیور
 ڈیپارٹمنٹ کے سلسلے میں جو پلانٹ باہر سے منگوا یا گیا تھا وہ کسی نہ کسی وجہ سے
 پاکستان چلا جاتا ہے۔ اس طریقہ سے یہاں کی ضرورتوں کو پورا کرنے کے سلسلے میں
 جن صنعتوں کو انکریج (Encourage) کرنا چاہئے تھا انہیں ڈسکریج (Discourage)
 کیا جا رہا ہے۔ یولس ایکس کے بعد جو نئی صنعتیں قائم ہوئی ہیں انکی حالت بھی دن
 بدن خراب ہوتی جا رہی ہے۔ اس سلسلے میں پریس کو بھی کوئی حوالہ نہیں دیا گیا۔
 جو اڈوائیٹری کمیٹی تھی اسے بھی ختم کر دیا گیا ہے۔ اسلئے میں یہ کہوں گا کہ جن
 صنعتوں کو آگے بڑھانا ضروری ہے اسکے لئے بنیادی طور پر پلانٹ کے شعبہ کام کیا
 جائے۔ فائیو ایر پلان (Five-Year Plan) کے لحاظ سے بھی صنعتوں کی موجودہ
 صورتحال عوام کی ضرورتوں کو کٹھنہ کافی نہیں۔ اس وقت یہ سوال نہیں کہ صرف نئے
 صنعتیں قائم کی جائیں۔ ہمارے سامنے سب سے اہم سوال صنعتی بیوروکری کو ختم
 کرنے کا ہے۔ ہم دیکھ رہے ہیں کہ صنعتی مردوروں کی بیوروکری دن بدن بڑھتی
 جا رہی ہے۔ ان حالات کے حل کیلئے میں یہ کہوں گا کہ اس ہاؤس کے عوامی نمائندوں
 کی ایک ایسی کمیٹی تشکیل دی جائے جو صنعتوں پر نگرانی کرے اور سب سے دے۔
 انڈسٹریل ٹرسٹ فنڈ میں جو اجازت داری پیدا ہو گئی ہے اسے دور کرنا بھی ضروری ہے۔
 ہم دیکھتے ہیں کہ ہمارے ملک میں نہ صرف خام اشیا زیادہ مقدار میں ملتی ہیں بلکہ
 یہاں چھپ لیبر (Cheap Labour) بھی ہے۔ لیکن اس چھپ لیبر کے استحصال سے
 کپیتلسٹس زیادہ سے زیادہ نفع حاصل کرنے کی کوشش کرتے ہیں۔ محکمہ صعب و
 حرفت کی پالیسی یہ ہے کہ اس عمل کو انکریج کیا جائے۔ اسکے برخلاف مردوروں کے
 مطالبات اور حقوق کو کچلا جاتا ہے۔ یہ پالیسی اسی جاگیردارانہ نظام اور رضاکار دور کی
 ورثہ ہے۔ اس میں تبدیلی نہایت ضروری ہے۔ نہ صرف یہاں کے بڑے سرمایہ داروں کو
 انکریج کیا جاتا ہے بلکہ باہر کے بڑے سرمایہ داروں کو یہاں آنے کی دعوت دی جاتی ہے۔
 اس لئے کہ وہ یہاں آکر چھپ لیبر کو ایکسپلوئٹ (Exploit) کریں اور یہاں
 کی خام اشیا سے حود نفع کرائیں۔ ہماری حکومت کی یہ پالیسی ہے۔ اس کے نتیجے کے
 طور پر میں یقین کے ساتھ کہہ سکتا ہوں کہ گزشتہ دو تین سالوں میں صنعتی بیوروکری
 میں زبردست اضافہ ہوا ہے۔ محکمہ صعب و حرفت کا یہ فرض تھا کہ وہ ان حالات کی
 تحقیقات کرواتا کہ کتنے مردور بیوروکار ہیں۔ لیکن ایسا کوئی عمل نہیں کیا گیا۔ محٹ
 کے سلسلے میں متعلقہ مسٹر کی جو اسپیش ہمارے سامنے آئی ہے اس میں بھی ایسا کوئی
 اشارہ نہیں کہ گورنمنٹ ایسا کوئی ارادہ رکھتی ہے۔ پریس میں یہ چہر آچکی ہے کہ لا کہوں
 کی تعداد میں صنعتی مردور بیوروکار ہیں۔ ہم دیکھتے ہیں کہ کئی کارخانے اور فیکٹریز
 بند پڑی ہیں لیکن تحصن کی بات ہے کہ گورنمنٹ اس جانب کوئی قدم نہیں اٹھاتی۔ گورنمنٹ
 کو چاہئے کہ مردور جو کچلے ہوئے ہیں انکی سپورٹ کرے۔ سرمایہ دار جو محنت
 سے رویہ نہیں کرتے بلکہ مردوروں کے بل بوتے پر دولت سمیٹتے ہیں گورنمنٹ ان کی
 حوصلہ افزائی کرتی ہے اور حوصلہ شکنی کرتی ہے تو اس طبقے کی جو محنت کش ہے جو
 کچلا ہوا ہے۔ حیدرآباد کے درمیانی طبقہ کے پرائیویٹ انڈسٹریل کوڈسکریج کرنا

جاتا ہے اور ڈیے انڈسٹریلشس کی رپورٹ کیجاتی ہے۔ یہاں کی بڑی انڈسٹریز کو فروغ دیا جا رہا ہے۔

ہراگا ٹولس کارپوریشن کے تعلق سے بھی بہت سے واقعات پچھلے سال پریس میں آچکے ہیں۔ اور عوام اس سے واقف ہیں لیکن اس بارے میں گورنمنٹ کے کوئی وضاحت نہیں کی۔ کیا محکمہ صعب و حروف کی ذمہ داری یہ نہیں ہے کہ یہاں کی صنعتوں کو باہر کے ڈیے رما یہ داروں کے ہاتھوں فروخت کرنے سے روکا جائے۔ میرے پاس اسکا ریکارڈ ہے (دس سو سو ساٹھ ہیں لایا ہوں) کہ یو ایچ صاحب رام پور جیسے ڈیے ڈیے جاگیردار اب انڈسٹریلٹ سا چاہتے ہیں۔ صرف وہی ہیں ناکہ باہر کے ڈیے ڈیے کسٹمنٹوں کا یہ حال ہے کہ حیدر آباد کی انڈسٹریز کو اسے ہاسپوں میں لے لیں۔ لیکن گورنمنٹ ایسی چیزوں پر توجہ نہیں کرتی اور ایسی نالسی کے بدلے پر آمادہ نہیں نظر آتی۔ بہت سے مسائل ایسے ہیں جسکو سامنے رکھتے وقت نہیں ہے۔ مہنگے حوروں کی مہنگے اور ان کیجات ہے۔ مردوروں کو ڈسکریج کیا جاتا ہے۔ انکی محنتوں کا استحصال کیا جاتا ہے اور انکو انکی محنتوں کا صلہ نہیں دیا جاتا۔ اسارے میں کہا جائے تو یہ الزام لگایا جاتا ہے کہ اپوریشن کی خاطر اپوریشن کیا جاتا ہے۔ لیکن عورتوں کو کرنا چاہئے کہ کیا یہ سب باتیں اپوریشن کی خاطر کہی جا رہی ہیں۔ عوامی ضروریات کو نو اکرے میں ہماری انڈسٹریز ناکام ہوچکی ہیں۔ اور گورنمنٹ عوام دس پالیسی پر عمل کر رہی ہے۔ جس انداز سے ہمارے ہاں ریمارکس ہوتے ہیں اس سے ظاہر ہو رہا ہے کہ کچھ ہونے والا نہیں ہے۔ میں مسٹر فار کانس ایڈ انڈسٹریز سے اپیل کرونگا کہ عوامی نمائندوں پر سٹیمل ایک ایسا کمیشن مقرر کریں، ایک ایسی کمیٹی سائیں جو موجودہ ڈھانچے کو بدلنے کیلئے ایک اسکیم تیار کرے تاکہ ہماری انڈسٹریز کو فروغ حاصل ہو سکے۔

شری لکشمن کوٹڈا - (آصف آباد - عام) - جہاں تک صنعتوں کا تعلق ہے اب تک اپوزیشن سچپن کی جانب سے جو کہا گیا ہے وہ کٹرا ڈکٹری ہے۔ لیڈر آف دی اپوزیشن نے کہا کہ رضاکار بنانے میں گورنمنٹ کی باتیں ہوتی رہیں صنعتوں کے سلسلہ میں ایسی باتیں ہوتی ہیں وہ سامنے آ چاہئیں۔ اور آریبل ممبر یہ کہتے ہیں کہ رضاکار بنانے میں یہی پولیس ایکشن کے پہلے کامرس ایڈ انڈسٹریز ڈپارٹمنٹ کے بہت کچھ کیا ہے۔۔۔۔۔

شری اختر حسین - میں نے یہ نہیں کہا۔ میں نے یہ کہا کہ بہت ساری انڈسٹریز کو اس گورنمنٹ کے زمانہ میں قائم کرے۔۔۔۔۔۔۔

شری لکشمن کوٹڈا - حقیقت کیا تھی وہ لکھی گئی ہے بعد میں معلوم ہو جائیگا۔ مسٹر اسپیکر - حسب آریبل ممبر اسکی تردید کر رہے ہیں تو اسکو مان لیا جائے۔

شری لکشمن کوٹڈا - مسٹر اسپیکر - پولیس ایکشن کے بعد جہاں تک میں جانتا ہوں انڈسٹریز کے تعلق سے گورنمنٹ کی یہ پالیسی رہی ہے کہ عوام کی فلاح و بہبود اور ہلکے کے بعد کو ملحوظ رکھتے ہوئے انڈسٹریز کو زیادہ سے زیادہ انکریج کیا جائے۔

گورنمنٹ کی مالیسی اور ڈائریکٹ کے عہدہ داروں کے عمل میں نرا فرق نایا جاتا ہے۔ گورنمنٹ کی مالیسی کے خلاف کئی عہدہ داران عمل کرتے ہیں۔ اپوریشن کی حالت سے جو اشارہ کیا گیا ہے وہ بظاہر گورنمنٹ کی طرف ہے لیکن حقیقتاً وہ عہدہ داروں کی طرف جاتا ہے۔

لیڈریس آف انڈسٹریل کوآپریشنو سوسائٹی کے سوا چھ لاکھ روپے کے شیئرس حکومت نے خریدے ہیں۔ معلوم ہوا ہے کہ حکومت نے یہ طے کیا ہے کہ ۲۰ لاکھ روپے اس میں ایسٹ کٹے جائیں گے۔ اس سال معلوم میں کیا طے کیا گیا ہے۔ اس فنڈریشن سے جسی کاسای ہوں، جیسا کہ اتنی کاسای میں ہوں۔ سٹاک کوآپریشن کی کمی کی وجہ سے اسکا ہوا ہے۔ محض کرٹریسرم (تکنہ جی) کرنے کے عادی کسی ٹھوس کام کے کرنے کی طرف مائل نہیں ہوتے۔ سٹاک کی سب کچھ کرنے کی طرف مائل میں ہے۔ میں خود بورڈ آف ڈائریکٹرس کا رکن ہونے کی وجہ سے واقف ہوں۔ سٹاک کوآپریشن کے کام کے کرنے کے لئے تیار نہ کریں سٹاک بیاں میں ہوں۔ جہاں تک مجھے معلوم ہے حکومت نے یہ طے کیا ہے کہ حتمی فیصلے کے کار حالے اسٹیٹ میں ہیں انکو شروع ہو۔ اپنے سٹاک کی ضرورت کا خیال رکھتے ہوئے سٹاک انڈسٹری اور کالچ انڈسٹری کو ڈیولپ (Develop) کرنے کے لئے گورنمنٹ نے ارادہ کیا ہے۔ وہ چاہتی ہے کہ جس قدر بھی ہو سکے انکو انکریج کرنے۔ آرڈیل ممبر آف دی اپوریشن نے کہا کہ کالچ انڈسٹری کو انکریج کرنا چاہئے تاکہ عرب لوگوں کو روزگار کی فراہمی میں سہولت ہو۔ اگر واقعی مسجریلی (Sincerely) وہ یہ چاہتے ہیں تو جیسا کہ آرڈیل ویسٹس مسٹر نے کہا وہ ہیڈ لوم کلاب کا استعمال شروع کریں۔ رہائی نائوں سے کچھ نہیں ہوگا۔ عملی طور پر وہ ہیڈ لوم کلاب کو اسٹاپ کریں۔ سٹاک ایسا نہ کیا جائے ہمارے مسائل حل نہیں ہو سکتے۔ سٹاک اور سٹاک کے بارے میں ضرور کچھ کانٹروورسی (Controversy) ہے۔ آرڈیل ویسٹس مسٹر نے کہا ہے کہ سٹاک کی انڈسٹری میں کوئی نقصان نہیں رہا بلکہ ۲ لاکھ روپیہ کا فائدہ ہوا ہے۔ سٹاک کے لئے دو کروڑ روپیہ کی ضرورت ہوگی۔ سٹاک سٹاک ایسٹ (Invest) کرنے کی طرف مائل ہو ایسی چیزوں کو آگے بڑھانا مشکل ہے۔ کوآپریشنو اکائی کو انکریج کرنے کی ضرورت ہے۔ سٹاک کو چاہئے کہ کوآپریشنو سوسائٹس قائم کرے اور عوامی کارکنان اس کام کو اپنے ہاتھ میں لیں مجھے وسواس ہے کہ اگر ایسا کیا جائے تو گورنمنٹ پوری سکتی کے ساتھ انکو انکریج کرے گی۔ سٹاک کی معاشی بہتری انڈیویچول طور پر کونسل کرے سے نہیں ہو سکتی کوآپریشنو ویسٹس پر کوشش کرنی چاہئے۔ پیسے کا جب ذکر آتا ہے تو نظام صاحب کے گھر پر بعض لوگوں کی نظر جاتی ہے۔ لیکن میں کہوں گا کہ یہ کام اس طرح سے نہیں کیا جاسکتا بلکہ جیسا کہ بعض آرڈیل ممبرس کا خیال ہے دل کو تبدیل کرنے کی ضرورت ہے۔ دل کی تبدیلی کس طرح سے کی جاسکتی ہے اعتقاد کی بات ہے ہم سب بیٹھ کر اس پر غور کر سکتے ہیں.....

شری وی۔ ڈی۔ دیشپانڈے۔ آپ تو اس میں ایکسپٹ (Expert) ہیں۔

شری لکش کوٹلدا - ہم کسٹریکٹیو بیس (Constructive Basis) پر
 سیل ڈیولپمنٹ کے مسائل کو لانے کی کونسل کریں جو اچھا ہوگا۔ مجھے یقین ہے کہ
 اس عرصے کے لئے کافی بیسہ مہیا ہو سکے گا۔ نظام صاحب کے بارے میں فکر کرنے کی
 ضرورت نہیں ہے۔ ڈیپ ڈیوٹی انکٹ (Death Duty Act) آ رہا ہے۔
 بیس کو اس سے فائدہ ہوگا۔ اسے لوگوں کے پاس جو سہہ ہے آ جائیگا۔ صبر کرنے کی
 ضرورت ہے ایک اور حیرت کی طرف میں دھیان دلاؤنگا وہ یہ ہے کہ اس ڈیپارٹمنٹ میں
 سب صحیح چلا رہا ہے۔ جہاں تک مجھے علم ہے اس کی طرف سابقہ آرڈیننس کے بھی
 توجہ کی تھی اور اب بھی کی جارہی ہے۔ کانسٹیبل انڈسٹری کی حالت میں سمجھتا ہوں
 کہ نافذگی کے بارے میں جو اسٹاف ہے وہ ایک عرصہ سے نکال رہے ہیں۔ سب سے پہلے
 نئی اسکیم آرہی ہے لیکن مسائل سے یہ طور پر حل رہی ہے جس سے ہوا رہا روپیہ
 وصول ہوا ہے۔ اس خصوص میں اسٹیٹس کمیٹی میں بھی غور نہیں کیا جاسکا۔
 اسلئے میں یہ کہوں گا کہ قوم کے روستہ کا عمر مناسب طور پر اسٹریٹجی (Strategy)
 ہو رہا ہے۔ عام طور پر اس ڈیپارٹمنٹ میں جو حراساں ہیں انکو دوز کرنے کے سبب
 آرڈیننس صاحب دھیان دیں جو ٹھیک ہوگا۔ اور اس ڈیپارٹمنٹ میں جو بد عوامیاں
 ہو رہی ہیں انکی طرف خصوصی توجہ کی جائے۔ مجھے یقین ہے کہ مستقبل قریب میں
 سب کچھ ٹھیک ہو جائیگا۔ اسلئے میں آسا رکھتا ہوں کہ انورسٹمنٹ کے حوالے سے
 کچھ کٹ موسس ہیں وہ بڑے ہو جائیں گے۔ اس کا بھی یہ فرص ہو جائے
 ہے کہ وہ اپنے کٹ موسس واپس لے لیں۔

श्री लक्ष्मीनिवास गनैरीवाल अपोजिशन वेचेस की जानिब से इंडस्ट्रीज (Industries)
 के सिलसिले मे जो गरम तकरीरे हुयी है मैंने इन्हे पूरे तौर पर सुना। लेकिन मुझे अफसोस है कि
 इन्होंने जिस बात पर ध्यान नहीं दिया कि हैदराबाद मे जिस वक्त इंडस्ट्रीज शुरू की गयी थी,
 उस वक्त वॉर टाइम (War-time) था। वॉर टाइम मे इंडस्ट्रीज मे पैसा
 मिलता है किंतु जिस वक्त स्लप (Slump) था। अब चुकि वॉर खतम हो गयी है, जिस लिये
 इंडस्ट्रीज की तरफ तवजे की जा रही है।

श्री وی - ڈی - ڈی - ڈیسپانڈے - جس ٹائم (Peace time) میں نو انڈسٹری
 زیادہ ڈیولپ (Develop) ہو سکتی ہیں۔

श्री लक्ष्मीनिवास गनैरीवाल अगर आप सही बात जानना चाहे तो मैं बिन चीजों को
 अच्छी तरह बता सकता हू कि पिछे की गव्हर्नमेंट ने जो पोलिस अॅक्शन के पहले थी वुसने किस तरह
 हमारी इंडस्ट्रीज को मुतासिर किया।

श्री وی - ڈی - ڈی - ڈیسپانڈے - ہم بھی تو وہی کہتے ہیں۔

श्री लक्ष्मीनिवास गनैरीवाल मैं भी जिस सिलसिले मे जिस के साथ हू लेकिन गलत फहमी
 ती जा रही है। मुझे यह अर्ज करना है कि क्या विहेजिटेबल प्रॉडक्ट्स (Vegetable Products)
 बायोकेमिकल (Bio-Chemical) प्रागा टूल्स (Praga-Tools) वॉर नेफो (Nafco)
 गव्हर्नमेंट के पैसे पर चलाने की बात कहते हैं? लेकिन मैं यह कहूंगा कि गव्हर्नमेंट के

पैसे पर बिडस्ट्रीज चलायी जाये तो उसकी परवा किसे होगी ? वहा जो काम करनेवाले होंगे वह दस बजे आयेंगे और चार बजे वापस चले जायेंगे। क्योंकि यह गव्हर्नमेंट के पैसे से चलायी जायेंगी। अगर खुद उनका पैसा होगा तो उनको अच्छा काम करने का अहसास होगा। जिस के बाद मुझे यह अर्ज करना है कि आय टी अफ (I T F) के मुताबिक अंक अंडवायजरी कमेटी मौजूद है। उसका कॉन्स्टिटयुशन (Constitution) है और जिस के मुताबिक वह काम कर रही है। हमारे अंक दोस्त ने कहा कि वॉर टाइम में जितना पेपर बनता था अब अतना पेपर नहीं बनता कि वह काफी हो सके। लेकिन मैं कहूंगा कि अब १८ या २० टन कागज बनाया जाता है। उस वक्त १६ टन से जियादा नहीं बनता था। अंक और चीज के मुताबिक कहूंगा कि बड़ी बड़ी मशीने आचुकी है और उनको फिट करने और चलाने के बिना और कोशिशें चारा नहीं। विल्डिंग का कन्स्ट्रक्शन होचुका है। हमारा प्रोग्राम है कि उससे पचास टन कागज बनाया जाय। लेकिन कम से कम २० या ३० टन कागज तो बनाया जा सकेगा। हमने अपना मोना देकर लोहा खरीदा है। क्या उसको मिट्टी में तबदील करना चाहते हैं ? स्वाहा हमें कितनी भी तकल्लिफें हों हम उसको चालू करेंगे। आप के उस वक्त के दोस्तों की वजह से हमारा रुपया बरबाद हुआ।

شری وی۔ ڈی۔ دیسیاڈے - نہ جو اب "آنکے دوس" کہہ رہے ہیں
میں کہتا ہوں کہ رضا کار رہنے کا ہمارا کوئی دوس نہیں ہے۔

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल आपके दोस्तों से मेरा मतलब आपकी तरफ नहीं है।

شری وی۔ ڈی۔ دیسیاڈے - یی۔ ڈی۔ ایف - کے آرٹسٹل ممبرس بر غلط الرامات
نہ لگائے جائیں۔

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल. ऑनरेबल मेम्बर पी डी अफ ने कहा है उसका जवाब दे रहा हूँ और वे खुद भी जानते हैं। जाननेके बावजूद भी मौजूदा गव्हर्नमेंटपर नुकताचिनी की गयी है। जिस लिये जवाब देना है।

अंक और चीज यानी ऑबिल सीड्स (Oil Seeds) के मुताबिक मैं कहूंगा। हैदराबाद से ऑबिल सीड्स बाहेर फ्री (Free) जाते हैं। मगर वह ऑबिल सीड्स यहा के बिडस्ट्रीज के लिये खरीदते हैं तो उस पर सेल्स टॅक्स लिया जाता है। बिना से जो तेल निकलता है वह यहा अतना नहीं खप सकता। दूसरी चीज यह है कि रेल के डब्बे बराबर नहीं मिलते। क्योंकि अंनू अंस रेलवे के बहुत कम डब्बे हैं। खल्ली वहा जाकर बनती है। हालाकि यह खल्ली किसानों के खेतों के लिये बहुत काम आती है।

सिर सिल्क के मुताबिक मैं यह कहूंगा कि यह न सिर्फ हैदराबाद स्टेट और अजिंधा बल्कि अशिया में पहली चीज है। हमें फकर है। लेकिन चूकि जिसका फन्नी काम जानने वाले लोग हिदुस्थान में कम हैं जिस लिये बाहेर के टेक्निसियन और बाहेर के लोगों पर भजबुरन हमें डिपेंड (Depend) करना पडता है। जब यहा के लोग तयार हो जायेंगे तो हम उनसे काम लेंगे। हमको अपनी बिडस्ट्रीजको बढ़ाना है। मैसूर गव्हर्नमेंट को मालगुजारी से ४५ फीसद टॅक्स मिलता है। और बकिया टॅक्स बिडस्ट्रीज से हासिल होता है। लेकिन हैदराबाद में ७५ फीसद टॅक्स मालगुजारीसे वसूल होता है। बिडस्ट्रीज से कुछ जियादा टॅक्स वसूल नहीं होता। जैसी सूत में यह कहा जा रहा है कि किसानों की आंमदनी

نیکال دی جاتا۔ لیکن یہ کبھی نیکالی جا سکتی ہے؟ جین سب چیزوں پر سوچنا پڑے گا۔ یہ یہ ساف بٹا دینا چاہتا ہے کہ صرف ٹیکسوں کی وجہ سے ملک ترقی نہیں کر سکتا، بلکہ انڈسٹریل اور سائنسوں کو ترقی دینے سے ہی ملک ترقی کر سکتا ہے۔

شری اناجی راؤ گوانے (پرانی) - صنعتوں کے بارے میں اسے حالات کا اظہار کرنے سے پہلے میں اس ڈپارٹمنٹ کی رپورٹ سے ۹۵ - ۹۶ء تک سائے ہوئے ہیں۔ اس میں صنعتوں اور خصوصاً سحر صحتوں کی جو ترقی ہوئی ہے وہ ہاؤس کے سائے پڑھ سنا ہوں۔

(April 1950 to March 1951)

Osmanshahi Mills, Ltd	Being expanded from 24 to 708 spindles and 619 looms to 37,788 spindles and 902 looms
Azam Jahi Mills, Ltd	Being expanded from 19 to 944 Spindles and 420 looms to 13,136 spindles and 728 looms.
Nizam Sugar Factory	Being expanded to increase production from 20,000 tons to 50,000 tons of sugar per annum
Praga Tools Corporation, Ltd	
Taj Glass Works, Ltd	..
Sirpur Paper Mills, Ltd	. Being expanded to increase production from 15 tons per day to 40 tons paper per day by 1952.
Sirsilk Ltd	..
Singareni Collieries Co. Ltd.	..
Power Alcohol Factory	Being expanded to increase production from 480,000 gallons to 600,000 gallons rising to 900,000 per annum by 1952.

تو یہ جو دو سحر صنعتیں ہیں سر پور پیپر ملز اور سر سلیک ملز ان کے متعلق یہ سوچا جا رہا ہے کہ انہیں باہر کے کپٹالسٹس کو بیچ دیا جائے۔ ہمارے آنربل وزیر کانسٹریکشن انڈسٹریز سے جب یہ سوال پوچھا گیا تھا کہ کیا یہ انڈسٹریز سامع سے ہیں جیل وہی ہیں جسکی وجہ سے انہیں بیچا جا رہا ہے تو انہوں نے کہا تھا کہ اس میں گورنمنٹ کی مصلحت ہے۔ فائدہ یا نقصان کے متعلق کچھ نہیں کہا گیا۔ صرف یہ کہا گیا کہ اس میں گورنمنٹ کی مصلحت ہے۔ میں پوچھنا چاہتا ہوں کہ جب نہ صنعتیں خاص طور پر سر پور پیپر ملز سامع سے چل رہی ہے اور کوئی نقصان نہیں ہو رہا ہے تو اسے کیوں

فروخت کر دنا چاہتا ہے ؟ اگر ہم اجراءات کی اسکروٹی کریں تو معلوم ہوگا کہ ایک ایک اجسز کو ہزاروں روپیہ بحوالہ دینا چاہیے اور وہ یہ بحوالہ لیکر بھی کام نہیں کرنا۔ مال انڈسٹریس جاری ہے۔ اگر بحقیقت کیجائے تو لاکھوں کا عرصہ پانا جائیگا۔ یہ سب کام پبلٹسٹس وہاں ہٹھکر کرنے میں ناکہ وہ گورنمنٹ سے سیر ملز خریدیں اور گورنمنٹ محصور ہو جائے کہ وہ ان کی پبلٹسٹس کے ہاں ہائے ملز فروخت کر دے۔ اگر ہم بحقیقت کرائس تو ان سب باتوں کا پتہ چلے گا۔ ہماری جو مسزری اگر ہم (۳۰-۳۰-۳۰) رور بندرگاہوں پر بڑی رہی ہے اسکے نئے ہزاروں روپیہ کا ڈیپریچ (Demurrage) دینا پڑتا ہے۔ اسی طرح دوسری صنعتوں کو ہماری عملت کی وجہ سے جو نقصان ہوتا ہے اوسکی طرف توجہ نہیں کی جائیگی۔ بلکہ بڑی صنعتوں کی پبلٹسٹس کے ہاں فروخت کرنا چاہئے ہیں۔ جب اس پر اعتراض کیا جاتا ہے تو ٹرنری نہیں کی جاتی ہے کہا جاتا ہے کہ چلئے اب ہم مل کر کوآرڈر ن کرینگے اور کوئی اسکیم بس کیجئے۔ میں یہ کہہونگا کہ کیا بڑے بڑے کام پبلٹسٹس اور پرائیویٹ انٹر پرائزس کو دینے سے کام حل ہوگا ؟ حکومت کہتی ہے کہ بڑی بڑی صنعتوں کے تمام کیلئے جسے کی ضرورت ہے ہمارے پاس کے جو کیا پبلٹسٹس میں ان سے کام لیا جاسکتا ہے۔ لیکن یہ کہا جاتا ہے کہ جو کیا پبلٹسٹس میں وہ عام طور پر بیسہ انوسٹ کرنا نہیں چاہتے، وہ سوسائس میں رکھتے اور ناوجود کیا پبلٹسٹس ہونے کے ان صنعتوں کو ہمیں حلال سکے۔ کیا یہ کام حکومت کا نہیں ہے۔ اپورٹس نارٹی کا اس میں جہاں تک تعلق ہے وہ مدد کرنے کے لئے تیار ہے۔ لیکن سوال بیسہ کا ہے جسکی حکومت بحفاظت ہے۔ کانسٹریٹ انڈسٹری کے بارے میں زیادہ عرصہ نہیں کرونگا۔ ایک آرٹیکل میں لے فرمایا کہ وہ اس انڈسٹری سے ہمدردی رکھتے ہیں اور اس اصول پر عمل نہیں کرتے ہیں۔ میں نہ توجہا چاہتا ہوں کہ جب ٹرنری نہیں دے کر آرٹیکل میں ان صنعتوں سے ہمدردی رکھے ہیں تو ہیڈ لوم کے ساتھ ساتھ دوسرے کٹڑے بھی نہیں۔ اس سے معلوم ہوگا کہ حکومت دوسری انڈسٹری سے کتنا کوآرڈریشن کرتی ہے۔ میرا مقصد یہ ہے کہ کانسٹریٹ انڈسٹری اور دوسری صنعتوں کا معاملہ کیا جائے۔ بلکہ حذر آباد میں جو کچھ صنعتیں ہیں ان سب کو ترقی کے مواقع دینا ضروری ہے۔

آرٹیکل میں مسٹر فارکامرس اینڈ انڈسٹری سے مجھے ایک اور سوال پوچھا ہے کہ ہماری صنعتوں کو باہر کے لوگوں کے ہاتھوں کیوں فروخت کیا جا رہا ہے ؟ یہاں کے کیا پبلٹسٹس میں خریدنا چاہتے ہیں تو انہیں نو گورنمنٹ بچا نہیں چاہتی۔ اگر آرٹیکل میں مسٹر یہ چاہتے ہیں کہ میں یہاں کے خریداروں کے نام بتلاؤں تو میں اسے بھی بتلاؤں گی۔ وہ حکومت کی نگرانی میں کام کرنے کیلئے تیار ہیں۔ اسکے ناوجود باہر کے لوگوں کے ہاتھوں اسے فروخت کیا جا رہا ہے۔ کہا جاتا ہے کہ اس میں گورنمنٹ کی مصلحت ہے۔ مگر ہماری انڈسٹری باہر کے لوگوں کے ہاتھوں فروخت کر کے یہاں کے بیس بلڈنگ کاموں کے لئے عوام پر ٹیکس کا بار ڈالنا ٹھیک نہیں۔ یہ سمجھنے کی کوئی وجہ نہیں کہ یہاں کے لوگ ان صنعتوں کو چلانے کی اہلیت نہیں رکھتے۔ اس خاصی کو دور کرنا چاہئے۔

ایک آرسل سمرے صعبوں کی برقی کٹائی آرسل سمرس آف دی ہاؤس کی ایک۔
کسٹی سائے کی مو حرکت میں کی ہے اسکی ٹائڈ کرے ہوئے میں اسی تقریر ہم کرنا
ہوں۔

श्री विनायकराव विद्यालकार अध्यक्ष महोदय मैं जिस बात पर अपोजिशन ओर सारे हाबुस को धन्यवाद देता हूँ और शुकरिया अदा करता हूँ कि जितना भी मेरा बजेट या अंशके मुतालिक छोटी और कम स्पीचस हुआ और दूसरे मिनिस्टर्स को जैसे जवाबदात देने पड़े वैसी जरूरत मेरे लिये नहीं है। सिर्फ चंद चीजे कही गयीं और वे भी बोलनेवालों को मालुमान न होने या कम होने की वजह से कही गयीं हैं। मसलून अभी यह कहा गया की जो मशीने मगवायी गयीं हूँ वे वैसी ही पोर्ट पर पडी हुयीं हैं। अिन्हे कोअी लानेवाला नहीं है। जैसे अुसे लानेसे माजूर हूँ। मगर यह अुस नमय की बात है जब की यह गव्हर्नमेंट आपकी नहीं थी। जिसके सिवाय और कोअी चीज नहीं। अुस वक्त शुगर मिल्स की मशीनरी मगवायी गयी थी। डिमरेज दिया गया। जिसको कअी साल गुजर गये। लेकिन जिसका आक्षेप अब हो रहा है। यह भी आक्षेप हुवा की सिरसिल्क मे अितना लॉस (Loss) क्यो होरहा है और जिसके लिये अेक कमिटी मुकर की जाय। मगर जब सिरसिल्क अभी खडा ही नहीं हुवा है तो लॉस का सवाल ही क्या है ? यह सवाल तो अुस वक्त पैदा होगा जब की पैसा जियादा खर्च होरहा हो और अुत्पन्न कम हो रहा हो। बार बार कहा जाता है कि अवाम की कमिटी मुकर की जाय। मगर हम भी तो अपने आप को अवाम से अलग नहीं समझते। अवाम को हम पर कॉन्फिडन्स है। फिर अिन कमिटियों की क्या जरूरत है ? यह सही है कि गव्हर्नमेंट ने अपने हिसाब किताब देखने के लिये वाडिया कमिटी मुकर की थी। अुसने अपनी रिपोर्ट पेश की। जिसके लिहाज से जो गलतियाँ थी वे ठीक कर ली गयीं मगर सिर्फ मालुमात कम होने की वजह से यह सवाल जुठाया गया। जिसके सिवाय कोअी बात नहीं है। कपनियों का हिसाब व किताब देखा जाता है। ऑडिटर्स मुकर होते हैं। वे हिसाब देखकर यह बताते हैं कि चंद गलतियाँ हुयीं हैं अिनको दुहस्त कर लिया जाय। इसी गरज से हुकूमत ने वाडिया कमिटी को मुकर किया था। अुसने हिसाब की जाच की। जिसके बावजूद यह कहा जाय की अेक जनरल बॉडी कमिटी मुकर की जाय और फिर पूरा हाबुस जिसकी जाच करे तो यह तरिका ठीक नहीं होता। वाडिया कमिटी ने हिसाब व किताब देखकर अपनी राय दी। कअी गप्पे जुडायी जाती है कि वे पैसा लेकर भाग गये। मगर हम क्या करे ? अुस वक्त की गव्हर्नमेंट थी अुस वक्त अैसा हुवा मगर बादमे हमको मालूम होगया। गव्हर्नमेंट जिसकी जरूरत नहीं समझती की अब कोअी कमिटी मुकर की जाय।

यह कहा गया कि सिरसिल्क और सिरपूर पेपर मिल्स बेची जा रही हैं। हम अिंडस्ट्रीज तो नहीं बेचते। अिंडस्ट्रीज तो यहा की गयीं रहेगीं। कोअी अुन्हे जुठाकर तो नहीं ले जा रहा है ? मॅनेजिंग अेजन्सिया आज से नहीं पहले से चल रही है। आपका खियाल है कि सारी अिंडस्ट्रीज नॅशनलाजीज (Nationalise) करली जाये और सारी अिंडस्ट्रीज को गव्हर्नमेंट ही चलाये और किसी प्रायव्हेट पार्टी को चलानेका मोका न दिया जाय। यह अलग चीज है। मगर गव्हर्नमेंट की अैसी पॉलीसी नहीं है मै आपको बतला देना चाहता हूँ। कहा जाता है कि साजिश्न होरही है। किसकी साजिश्न होरही है ? क्या मुझे इसमे कुछ मिलने वाला है ? या किसी को कुछ मिलनेवाला है ? दूसरी भी अिंडस्ट्रीज की मॅनेजिंग अेजन्सिया है।

شری لکٹمن کوئٹا - ہاں کسی قدر عظیمی ہو رہی ہے۔ آرٹریل مسٹر انڈسٹری کے
 نیشنلائزیشن (Nationalisation) کے بارے میں وصاحت فرمائیں دو ماسٹ ہے۔

श्री वित्तयकराव विद्यालकार हमारे गव्हर्नमेंट की वही पॉलिसी है जो गव्हर्नमेंट ऑफ
 इंडिया की है। अगर कोई गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया की तरफ से प्रायव्हेट अंजन्सी के लिये आते हैं
 तो हम देखते हैं कि वहाँ भी बड़े बड़े फर्मस इंडस्ट्रीज और कारखाने इसी तरीके से मॅनेजिंग अंजन्सीज
 रखते हैं। अक ऑनरेबल मेम्बरने दरियाफत किया कि नॅशनलाइज करने में गव्हर्नमेंट की क्या
 पॉलिसी है? हमारी पॉलिसी यही है कि बाज इंडस्ट्रीज बेशक गव्हर्नमेंट ही की रहेगी, और ही
 मसलन् अिलेक्ट्रिसिटीकी इंडस्ट्रीज गव्हर्नमेंट की रहेगी। कोल माइन्स गव्हर्नमेंट की रहेगी।
 गोल्ड माइन्स गव्हर्नमेंट की रहेगी। इसके सिवाय और भी इंडस्ट्रीज गव्हर्नमेंट की रहती हैं। अगर
 अिन्हे गव्हर्नमेंट चला सके तो चलायेगी न चलासके तो मॅनेजिंग अंजन्सीज या कोऑपरेटिव्ह डायरेक्टर्स
 के जरिये चलायेगी। आप कहते हैं की सिरसिल्क कॅपिटॅलिस्टो को दे रहे हैं, अगर पैसा नहीं है तो
 निजाम का पैसा क्यों नहीं लेते। खैर निजाम का नहीं लिये बिल्का लिये आपका क्या नुकसान होगा?
 वह बड़ा आदमी है यह छोटा आदमी है। वैसा ही कॅपिटॅलिस्ट है। यह सब बेकारी दूर करने के लिये
 ही तो किया जाता है। आपको मालुम है कि जब सिरसिल्क चलने लगेगी तो उसमें साडेतीन हजार
 मजदूर काम करने लगेंगे। हमारे पास तो जितना पैसा था हम लगा चुके। जब और लगाना है तो
 दूसरे तरफ से लेनाही पड़ेगा। अगर हम और पैसा इसी पर लगा देंगे तो यह आपका तुगभद्रा प्रॉजेक्ट
 कैसे बनेगा? दूसरे काम कैसे होंगे? अखिर कोई न कोई तरिका तो निकालनाही पड़ेगा। इसलिय
 गव्हर्नमेंट ने यह सोचा कि मॅनेजिंग अंजन्सी किसी न किसी को दी जाये। हम उस आदमी को यह
 तो नहीं कह रहे हैं कि तुम यहाँ से पैसा लेजाकर कलकत्ते में बैठकर मजा करो। उसमें प्रामिज ले
 रहे हैं कि अितना पैसा लगावो वैसा काम करना होगा और दो साल में यह पूरा काम करना होगा
 इस तरह डायवल्ज (Divulge) करने में कोई बुराही तो नहीं। गव्हर्नमेंट का इसमें
 ५० फिसद अिटरेस्ट होगा। आज की गव्हर्नमेंट गैर जिम्मेदार गव्हर्नमेंट नहीं है कि जो चाहे कर ले
 यह गव्हर्नमेंट पूरी जिम्मेदार गव्हर्नमेंट है और जो कुछ करती है हैदराबाद के फायदे के लिये ही
 करती है। क्या साडेतीन हजार मजदूरों को रोजगार पर लगाना फायदे की बात नहीं? कहा जाता
 है कि हम हेजिटेट (Hesitate) कर रहे हैं। कौन हेजिटेट कर रहे हैं? क्या किसी का
 डर है? हम ने तसफिया किया है कि देंगे। लेकिन वैसाही नहीं देंगे। टर्मस (Terms) के
 साथ देंगे जो चीज होगी पक्की होगी। इस तरह नहीं देंगे कि गव्हर्नमेंट का नुकसान होजाय। गव्हर्न-
 मेंट किसी तरह से हेजिटेट नहीं कर रही है। यह चीजे सोच विचार कर के की जायेंगी की उनको
 किस तरह से चलाया जाय। अक चीज कही गयी जिसका जवाब मने सवालात के जवाबात के वक्त
 यह दिया है की गव्हर्नमेंट की मसलहत है। आपने समझा होगा कि जवाबात के वक्त वैसा जवाब
 दिया गया है। लेकिन यह कोई छुपी हुई चीज नहीं है। सिरसिल्क और सिरपूर दोनो अक के नजदीक
 अक है। दोनो में मेलजोल है। अक फॅक्टरी के बगैर दूसरी को नहीं चला सकते। अितजाम को ठीक
 रखने के लिये वैसा करना पडता है। बहेरहाल कुछ बजेह है इसलिये दोनो को अक साथ देना
 पडता है। आप ले ले, मैं आपको अक दे देता हू। हमको आनंद होगा। सिरसिल्क जायेगी सिरपूर बब
 जायगी। हमको भरोसा था कि पब्लिक हमको जानती है हम जो कुछ करेंगे उस पर भरोसा किया
 जायेगा। इसलिये हमने इसकी खब जाचकर के वैसा तसफिया किया है।

अंक चीज यह है कि कॉटेज इंडस्ट्रीज (Cottage Industries) और लार्ज स्केल इंडस्ट्रीज (Large scale industries) में डिफरन्स (Difference) करना चाहिये। अब भी करते हैं। मैंने कब कहा कि नहीं करना चाहिये? लार्ज स्केल इंडस्ट्रीज के साथ जैसा करना चाहिये वैसा करते हैं, और कॉटेज इंडस्ट्रीज के साथ जो करना चाहिये वही करते हैं। लार्ज स्केल इंडस्ट्रीज के मुकाबले में कॉटेज इंडस्ट्रीज को १० फिसद प्रिफरन्स (Preference) दिया जाता है। आज हमारी जनता भी और कभी अफसर भी कॉटेज इंडस्ट्रीज के लिये काम कर रहे हैं। क्यों कहा जाता है कि डिफरन्स नहीं किया जाता? आक्षेप आक्षेपके लिये किया जाता है। यह खियाल जिसलिये पैदा हुआ कि वह कहा गया और यह तरिका बतलाया गया कि इंडस्ट्रीज के लिये पैसा हासिल करने के लिये कारन्सी नोट्स क्यों नहीं छापे जाते? अच्छा है, खुशकिस्मतीसे प्रिंटिंग का सेगा भी मेरे तहत है। लेकिन ऐसी प्रिंटिंग के क्या नतायज होते हैं हम अिमसे पहले देख चुके हैं। अब ऐसा तजरूबा करने की जरूरत नहीं है। इसके सिवाय प्रिंटिंग करना हमारे अेखतियार में नहीं है। अलबत्ता चोरी छुपे अेक रुपये के नोट्स छाप सकते हैं। आज जो बड़ी महगायी चल रही है उसके बहुतसे कारणोमेसे सबसे बड़ा कारण यह है कि लढाई के जमाने में नोट प्रिंट किये गये थे। अैसे नोट्स जिनके लिये कोअी बैंकिंग (Banking) नहीं थी। जिस वान्से मैं आपके जिस मन्त्रिरे को माननेके लिये तयार नहीं हू। जिसकी वजह से जो मुसिबत आती है अुममें मैं जियादती करना नहीं चाहता हू। यह तरिका मुबारिक हो अुन लोगो को जो जिस तरिके से पैसा जल्द जल्द हासिल कर लेते हैं। अगर अैसा किया जाय तो फिर तो निजाम सरकार का पैसा लेने की जरूरत न होगी। जितना चाहे पैसा प्रिन्ट होकर आसकता है। लेकिन अैसी बात नहीं है। बहुतसी बातें न मालुम होने की वजेह से कही जाती हैं। कहा जाता है कि करोडो रुपये खर्च किये जाते हैं और जनता को कुछ भी नहीं मालुम होता की क्या हो रहा है। मैंने यहा ६५ लाख रुपये का डिमांड किया है। ६५ लाख का फिगर (Figure) सूनने के वाबजूद कहा जा रहा है कि करोडो रुपये खर्च किये जाते हैं। ६५ लाखके ६५ करोड होगये। यह अैसा ही किस्सा है कि अेक आदमी को बडी भूल लगी। वह होटल में गया। वह पटापट गोल गप्पे से मिठाअी दहीबडे, लड्डू सब कुछ खा गया और होटलवाले में कहने लगा की मेरी प्यास नहीं बुझी ।

अगर आप किसी इंडस्ट्रीके मालिक हो और मजदूर रखकर काम करते हो तो मालुम होगा कि आय् टी अेफ लोन (Loan) देता है। लेकिन अगर यही लोन मजदूरों में बाटा जाय तो चार चार रुपये आयगे। जिस लिये आय् टी अेफ का सबष सब के साथ नहीं हो सकता। गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया की पॉलिसी के मुकाबिले में क्या कम्युनिटि प्रोग्राम निकाला गया है मालुम नहीं। यह अेक गलतफहमी की चीज है। वहा रॉन्टेरियल का प्रोग्राम निकाला गया है। गव्हर्नमेंट ऑफ इंडियाके इंडस्ट्रियल प्रोग्राम बडे बडे हैं। अैसा नहीं है कि गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया इंडस्ट्रीज की तरफ नहीं देख रही है। सेदरी, बगलोर, और विजयापटम में बडे बडे कारखाने हैं। जहाअ, टेलिफोन और लोकमोटिव्ह के बडे बडे कारखाने हैं। गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया के बडे भारी इंडस्ट्रीज है। गव्हर्नमेंट ऑफ इंडिया की पॉलिसी के बारे में जितने जल्दी जल्दी सवाल किये गये हैं मैं भी अुनके अुतने ही जल्दी जल्दी जवाब दे रहा हू। अेक महाशयने यह कहा कि गव्हर्नमेंट की पॉलिसी मजदूरों को कुचलने की पॉलिसी है। जिसका अुत्तर यह है कि हुकूमत की पॉलिसी यह है कि मजदूरों को न कुचला जाय।

हमारे यहाँ एक ताज ग्लास वर्क्स फॅक्टरी है जो नुकसान में चल रही है। हमारे जिड-स्ट्रियल अक्सपर्ट ने यह ओपिनियन (Opinion) दिया है कि इसको निकाल दिया जाय। मगर इस खियाल से कि साडेपाच सौ मजदूर जो उसमें काम करते हैं उनको पालना है इसको चलाया जा रहा है।

सिरपूर पेपर मिल्स के मजदूरों के बारे में भी कहा गया है। मैं हाबुस की अितला के लिये कहना चाहता हूँ कि वहाँ के मजदूरों को दो महिने की तनखा बोनस दी गयी है। गव्हर्नमेन्ट की पॉलिसी यह है कि मजदूरों के साथ किसी किसम का बुरा व्यवहार न होना चाहिये। लगाने वाले अित्जाम लगा देते हैं। मगर यह बेकारसी चीज है।

आय् टी अेफ के बारे में बहुत कुछ कहा गया है। बदजितजामी बदजितजामी सब बोलते हैं कि बदजितजामी है। मगर वह क्या बद अितजामी है यह नहीं बोलते हैं। आय् टी अेफ में काम नहीं होता वह अिनसालवेट (Insolvent) है। बात यह है की यह चीज भी विरसे में मिली है। अच्छाअिया जैसे विरसे में मिली है वैसे ही अिनसालव्हन्सी भी विरसे में मिली है। आय् टी अेफ जब कायम किया गया तब पहले अेक करोड रुपया मुनाफा आया था। अिसके बाद घोनेपाच करोड मुनाफा आया। जिडस्ट्रीज के अेअर्स खरीदे गये। और बहूतसे जिडस्ट्रीज को लोन दिया गया। जो लोग तिजारत करते हैं या बेपार करते हैं या जिडस्ट्रीज चलाते हैं उनको मालूम है कि तिजारत में नुकसान भी होता है और फायदा भी। अिसमें घबराने की क्या बात है? गव्हर्नमेन्ट को भी व्यवसाय में नुकसान होता है तो वो घबराती नहीं। फिर भी मैं आपके सामने कहना चाहता हूँ कि आय् टी अेफ ने जो लोन्स दिये हैं वे अिस गव्हर्नमेन्ट के दिये हुअे नहीं हैं जो तीन महिनेसे काम कर रही है या पिछले अठारह महिने से काम कर रही है। अिस गव्हर्नमेन्ट के जमाने में अबतक लोन्स नहीं दिये गये। जो लोन पहिले दिये गये हैं उनको भी बसूल करनेकी कोशिश की जाती है। और बसूल किये जा रहे हैं या अेअर्स खरीद लिये जा रहे हैं। अल्टिमेटली (Ultimately) मैं समझता हूँ की सत्तर ७० फिसद लोन्स बसूल होजायेंगे। अिसमें बद अितजामी का सवाल कुछ नहीं है। फॅक्टरीज के मॅनेजिंग अेजन्ट्स के तौरपर आय् टी अेफ काम कर रहा है। मैं आपको बतादेना चाहता हूँ कि अून फॅक्टरीज का जो फायदे से चल रही हैं हमारे पास आकडा है। निजाम शगर फॅक्टरी में सन् १९५० अिसवी में १,९६३५ टन्स शक्कर तैयार हुअी। सन् ५१ में २३,९९४ टन, और अिस साल ३८,६३५ टन शक्कर तैयार हुअी। अिससे जाहिर होगा की पैदावार में कमी नहीं बल्कि बराबर प्रोग्रेस हो रहा है। अिसी तरह सिगारेनी कोल-माअिन्स से सन् १९५० में ११,६२,५०६ टन कोयला निकाला गया। सन् १९५१ में १२,०७,२३३ टन और अबतक याने पाच माह में ५६,४००० टन कोयला निकाला गया। अखीर साल तक यह मिकदार १३ लाख टन तक जाने की अुमीद है। अिसी तरह सिरपूर पेपर मिल्स में सन १९५० में ३,७३८ टन कागज बना था। सन ५१ में ४,७५७ टन बनाया गया। अिससाल पहले दस माह में ४,६४१ टन कागज तयार हुअा है। अखीर साल तक ५ हजार या साडेपाच हजार तक यह मिकदार पहुँच जायगी। अिसी तरह और जितने मिल्स आय् टी अेफ के तहत चल रही हैं उनमें नुकसान तो नहीं हो रहा है। यह कहदेना की बदजितजामी हो रही है, अुसको रोकाजाय तो मैं समझता हूँ कि वे फिगर्स (Figures) और फॅक्ट्स (Facts) मालूम न होने की वजेह से और बखबारात जो खबरें फैलती हैं अुनकी वजेहसे कहा जाता है। यह अेक बडा रोग है की बुरी खबर बढी जल्दी फैलअी जाती है। और लोग सही चीजें भूल जाते हैं। अिसकी वजेह से बदनामी.

होती है। यहाँ कोई भी चीज नहीं है। जहाँ तक मैं देखता हूँ यह होता है कि हमारे इंडस्ट्रीज प्रोग्रेस कर रही हैं। इंडस्ट्रीज डिपार्टमेंट का काम सिर्फ यह है कि वह लोगों को सक्सेसफुल (Successful) रास्ता बताये। अंसी बहुतसी चीजे कही जाती हैं। हमारे महकमे के मुतालिक कभी वेल्स अँड मेजर्स डिपार्टमेंट पर अंतराज किया जाता है। यह अंतराज कम से कम अपोजिशन वेजेस की तरफ से तो न होना चाहिये था। अगर क्यापिटलिस्ट की तरफ से या मारवाडी लोगों की तरफ से अंतराज बुझाया गया होता कि तराजू ठीक नहीं है और बाटो में खराबिया हैं तो ठीक होता।

श्री. लक्ष्मीनिवास गनेरीवाल : सब मारवाडी बेपार नहीं करते।

श्री विनायकराव विद्यालंकार : मुमकिन है मुझसे गलति होगी हो। अगर सब नहीं करते तो बहुतसे लोग तो बेपार करते हैं। इसलिये मैंने यह शब्द कहा था। मारवाडी के शब्द से आम अर्थ बेपारी होता है। यह शब्द मैंने अंनके लिये नहीं कहा जो मारवाड में रहते हैं। बहृगहाल मेरा यह मतलब है कि अगर यह सवाल कैपिटलिस्टो की जानीब से आता तो बहुत अच्छा होता। अगर हम कैपिटलिस्टो के खिलाफ तलवार चलते हैं तो भी बदनामी होती है और अंनकी ताबीद करते हैं तो भी बदनामी होती है। इसलिये सब लोगों से मेरी यह प्रार्थना है कि जिस तरह बदनाम करने की बजाय सही तौर पर गौर करे और यह डिमांड मजूर करे।

Mr Speaker : I shall now put the cut-motions to vote
Shri Bhagwanrao Boralker.

DEMAND No. 23—'COMMERCE & INDUSTRIES'

Shri Bhagwan Rao Boralker Mr. Speaker, Sir, I want my cut-motion to be put to vote.

Mr. Speaker : The question is :

"That the demand under the head 'Commerce & Industries' be reduced by Rs. 5,000."

The Motion was negatived.

Shri Syed Akhtar Hussain Mr. Speaker, Sir, I beg leave of the House to withdraw my cut-motion to Demand No. 23.

The Motion was, by leave of the House, withdrawn.

DEMAND No. 52—'INDUSTRIES'

(Shri V. D. Deshpande, the next mover on the list, was found not present in the House)

Mr. Speaker : Since the cut-motion was moved by Shri Deshpande, I shall put it to vote.

The question is :

“That the demand under the head ‘Industries’ be reduced by Re. 1.”

The Motion was negatived.

Mr. Speaker : I shall now put all the Demands, together to vote.

The question is :

“That a sum not exceeding Rs. 45,15,950 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demands Nos. 23, 43, 52, 53, & 70”

The Motion was adopted.

مسٹر اسپیکر - اب سوا سات لاکھ ہیں - ایک اور سٹری کے ڈیمانڈس ہیں جو ہاؤس کے سامنے پیش ہوئے - انکے بارے میں جو موشن ہیں وہ اب موو کئے جائیں۔ ان پر ہم کم از کم اور ۱۰ یا ۱۰ لاکھ کم کر سکتے ہیں۔

ایک آخری مل میٹر - اس وقت کئی آرٹیکل ممبرس اس خیال سے باہر چلے گئے ہیں کہ ٹائڈ آج کامرس انڈینڈ سٹریٹ کے ڈیمانڈس پر ہی بحث ہوگی - اب اگر کٹ موشن موو کرنے کے لئے کہا جائے تو ایسے لوگ جن کے کٹ موشن ہیں اور جو یہاں نہیں ہیں اپنے کٹ موشن موو نہیں کر سکیں گے - اسلئے میری خواہش ہے کہ اسکو اگر کل پر رکھا جائے تو مناسب ہے - لیکن اگر صرف موو کرنے کا ہی مقصد ہے تو انکو ۱۰ لاکھ یا ۱۰ لاکھ میں موو کر سکتے ہیں - یہ میں اسلئے کہہ رہا ہوں کہ دوسرے ممبرس کو بھی اپنے کٹ موشن موو کرنے میں سہولت حاصل ہو۔

مسٹر اسپیکر - میں سمجھتا ہوں کہ یہ وجہ اس کے لئے کافی نہیں ہوگی - پہلے اسکے بارے میں کہا گیا تھا - اگر اسکے باوجود انہوں نے ایسا سمجھا ہو تو غلط سمجھا ہے۔

ایک آخری مل میٹر - جو لوگ اب چاہتے ہیں ان کے کٹ موشن پیش کرنے کا مقصد فوہ ہونا ہے - صرف ۱۰ لاکھ کا سوال ہے - کل بھی ۱۰ لاکھ میں کام کر لیا جاسکتا ہے - صرف کٹ موشن بڑھ کر سانا ہے - اس سے زیادہ کام نہیں - اسلئے میں سمجھتا ہوں کہ میری اس ریکویسٹ پر غور کیا جائیگا۔

مسٹر اسپیکر - حیرت ڈیمانڈس کے لئے چاہئے -

DEMAND NO. 9.—‘OFFICE OF THE CHIEF ELECTRICAL INSPECTOR’

Shri Mehdi Nawaz Jung.

Sir, I beg to move :

“That a sum not exceeding Rs. 1,07,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 9. The demand has the recommendation of the Rajpramukh

DEMAND NO. 10.—‘IRRIGATION, ETC., WORKS FOR WHICH CAPITAL ACCOUNTS ARE KEPT.’

I beg to move :

“That a sum not exceeding Rs. 12,89,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 10. The demand has the recommendation of the Rajpramukh.”

DEMAND NO. 11.—‘OTHER REVENUE EXPENDITURE FINANCED FROM ORDINARY REVENUE WORKS FOR WHICH NO CAPITAL ACCOUNTS ARE KEPT.’

I beg to move :

“That a sum not exceeding Rs. 52,82,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 11. The demand has the recommendation of the Rajpramukh.”

DEMAND NO. 25.—‘P.W. DEPARTMENT’

I beg to move :

“That a sum not exceeding Rs. 1,99,400 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 25. The demand has the recommendation of the Rajpramukh.”

DEMAND NO. 56.—‘MISCELLANEOUS’

I beg to move :

“That a sum not exceeding Rs. 72,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come

in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 56. The Demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 63.—'CIVIL WORKS'

I beg to move :

"That a sum not exceeding Rs. 1,62,64,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 63. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 67.—'OTHER REVENUE EXPENDITURE CONNECTED WITH ELECTRICITY SCHEMES'

I beg to move :

"That a sum not exceeding Rs. 18,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 67. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 72.—'RENT RATES AND TAXES'

I beg to move :

"That a sum not exceeding Rs. 2,62,500 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 72. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 89.—'CONSTRUCTION OF IRRIGATION WORKS. ETC.'

I beg to move :

"That a sum not exceeding Rs. 3,73,81,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 89. The demand has the recommendation of the Rajpramukh."

DEMAND NO. 91.—'CAPITAL OUT-LAY ON MULTI-PURPOSE RIVER SCHEMES.'

I beg to move :

"That a sum not exceeding Rs. 93,04,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will

come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No 91. The demand has the recommendation of the Rajpramukh ”

DEMAND NO 92 —‘CAPITAL ACCOUNT OF CIVIL WORKS,
OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNTS.’

I beg to move

“ That a sum not exceeding Rs 57,51,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No 92. The demand has the recommendation of the Rajpramukh ”

DEMAND NO 95 —‘CAPITAL OUTLAY ON ELECTRICITY
SCHEMES ’

I beg to move

“ That a sum not exceeding Rs. 51,02,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 95. The demand has the recommendation of the Rajpramukh ”

DEMAND NO 97.—‘STATE ROAD FUND’

I beg to move

“ That a sum not exceeding Rs 1,50,000 be granted to the Rajpramukh to defray the several charges which will come in course of payment for the year ending the 31st day of March 1953 in respect of Demand No. 97. The demand has the recommendation of the Rajpramukh. ”

Mr Speaker . What is the aggregate ?

Shri Mehdi Nawaz Jung . The aggregate is Rs. 8,10,81,900

Mr. Speaker : Motions for Demands Nos. 9, 10, 11, 25, 56, 63, 67, 72, 89, 91, 92, 95 and 97, the aggregate total being Rs. 8,10, 81,900, moved.

It is 7-30 p.m. now, the House will adjourn.

لیکن میں ہاؤس پر یہ واضح کرنا چاہتا ہوں کہ ہم کو پورا بجٹ ختم کرنے کے لئے
لی اور پرسوں دو دن ہی باقی رہ گئے ہیں لہذا میں یہ کہہ دینا چاہتا ہوں کہ آئندہ

اگر ہاؤس کو ۱۱ تا ۱۲ بجے رات تک بھی سٹھیا نہ لے تو سٹھیا ہوگا کیونکہ مجھے
 بیٹے کے ڈسکس کو ان دو دہوں میں ہم کرنا ہے۔ اب جیونکہ کچھ معزز ارکان حلے گئے
 ہیں اسلئے ہاؤس اڈجرن کیا جا رہا ہے۔ آٹھ بجے دو بجے اجلاس شروع ہوگا۔

The House then adjourned till Two of the Clock on
 Friday, the 27th June, 1952.
